

Бърник от годинади

София, 2021 г.

СУ "Св. Климент Охридски" -
катедра "Европеистика"
и Фондация "Ханс Зайдел"

ЕВРОПА ЗЕЛЕНА ДИГИТАЛНА ГЛОБАЛНА

Годишна студентска научна конференция на випуск
“Леонардо да Винчи”, специалност “Европеистика”,
Софийски университет “Св. Климент Охридски”

СБОРНИК ОТ ДОКЛАДИ

Годишна студентска научна конференция
на випуск „Леонардо да Винчи“, специалност „Европеистика“,
Софийски университет “Св. Климент Охридски”

ЕВРОПА - ЗЕЛЕНА, ДИГИТАЛНА, ГЛОБАЛНА

Софийски университет “Св. Климент Охридски”
и Фондация „Ханс Зайдел“

София, 2021 г.

Научна редакция:

Проф. д-р Ингрид Шикова
Доц. дпн Калоян Симеонов
Гл. ас. д-р Гергана Радоїкова
Докторант Десислава Антонова

ISBN: 978-954-8702-54-6

Съдържание

Вместо предговор 5

ЗЕЛЕНА ЕВРОПА

Защо чистата енергия е по-добрият вариант
за Европейския съюз в икономически и екологичен план?

Велизар Георгиев 9

Ще допринесе ли Ковид кризата за по-бързото осъществяване
на целите на Европейската зелена сделка?

Мила Симеонова 27

Зелената енергия и новите „зелени“ автомобили

Светослав Славов 42

Регионалната политика: продължаващият дисбаланс
между регионите в Европейския съюз

Габриела Тодорова 52

ДИГИТАЛНА ЕВРОПА

Борбата с кибертероризма и заплахите
в киберпространството – големите предизвикателства
пред Европейския съюз

Таня Джалалиева 69

Как мерките на ЕС в областта на киберсигурността
гарантират защитата на личните данни на граждани?

Елена Русева 79

Как ще се отрази въвеждането на цифровото евро върху развитието на икономиката в еврозоната?	
<i>Александра Събинова</i>	95

ГЛОБАЛНА ЕВРОПА

Политиката на ЕС спрямо Корейската народно-демократична република: в търсене на нов подход	
<i>Николай Миленков</i>	113

Събитията в Турция през 2016 година, последвалите действия и влиянието им върху преговорите между Турция и Европейския съюз	
<i>Васил Трифонов</i>	129

НИЕ, СТУДЕНТИТЕ

„Еразъм +“ – стъпка към успешна реализация	
<i>Пламена Котавова</i>	141

Студентската мобилност в Европейския съюз като предпоставка за формиране на европейска идентичност	
<i>Виктория Михайлова</i>	149

Вместо предговор

Към студентите от випуск „Леонардо да Винчи“

Скъпи колеги,

Преди година ви посрещнах в Аулата на Софийския университет „Св. Климент Охридски“ с думите: „Не ви обещавам лек и безгрижен студентски живот. Обещавам ви труд, усилия и безсънни нощи. Вашият студентски път започва с тържество, пожелавам ви да завърши с тържество.“ На този ден гадох на вашия випуск патрон, от когото можете да черпите вдъхновение – ренесансовият гений на Европа Леонардо да Винчи. Той е един от най-големите умове на своето време. Неговият живот е по-завладяващ, отколкото човек гори с богато въображение може да си представи. Творческото любопитство и ненаситната му жажда за знания никога не са го напускали.

Днес, когато вие сте вече второкурсници и дойде вашият ред да продължите традицията на студентските конференции в специалност „Европеистика“, бих искала още веднъж да ви напомня мислите на вашия патрон. „Ученето е единственото нещо, от което умът никога не се изтощава, никога не се страхува и за което никога не съжалява. Ако човек се запаси с търпение и прояви старание, то засетите семена на знанието непременно ще дават добра реколта. Корените на учението може и да са горчиви, но плодовете – сладки.“

Преминаваме заедно през трудни години. Пандемията ни изолира и не ни позволява да общуваме в университетските аудитории. Виждаме лицата си само на екраните, чуваме гласовете си само чрез микрофоните, но това не ни попречи да осъществяваме амбициите си. И тук отново ще цитирам вашия патрон: „Обичам тези, които могат да се усмихнат в беда. Пречките не могат да ме смажат; всяка пречка се сблъска с още по-силна решителност.“

Този сборник е доказателство, че използвате пълноценно времето си в Софийския университет, че въпреки трудностите имате младежки оптимизъм и страсен ангажимент към най-важните проблеми на света. В 2021 г. Европейският съюз наброява 27 държави членки, има функциониращ вътрешен пазар и единна парична единица. Макар и с една държава по-малко след напускането на Обединеното кралство, той продължава да бъде привлекателен за редица европейски страни, които се стремят да се присъединят към европейското семейство.

Известни са обаче и трудностите, пред които е изправен Европейският съюз. Задачата му през XXI век е да съумее да се справи с проблемите и предизвикателствата, така че да допринесе за по-доброто управление на цялото човечество. Мотивацията за осъществяването на тази задача е очевидна – държавите-членки на Европейския съюз, са много малки, за да могат да се справят поотделно с това, което се случва в нашето съвремие.

Как посреща Европейският съюз динамичните предизвикателства? Какви са трудностите и преодолими ли са те? Каква ще бъде съдбата на европейския проект, ще съумеят ли европейските лидери да поведат Европа напред, за да ѝ осигурят водеща роля в глобализирания свят? Ще стане ли Европейският съюз водещ в опазването на планетата? Ще съумее ли да стане световен лидер в гигитализацията и модерните технологии?

Това са само част от въпросите, които ви вълнуват – вас, студентите, избрали европеистиката за своя бъдеща професия. Вашите разработки правят макар и все още плахи опити да дадат отговори на тези глобални въпроси. Всяка първа стъпка е трудна и често неумела, но тя е важна, защото предопределя бъдещата професионална увереност и стремежа към усъвършенстване.

Не забравяйте и още една мисъл на Леонардо да Винчи, която е мото на вашия випуск: „Слаб е ученикът, който не надминава учителя си.“

Желая ви успех!

Проф. Ингриid Шикова

ЗЕЛЕНА
ЕВРОПА

Зашо чистата енергия е по-добрият вариант за Европейския съюз в икономически и екологичен план?

Велизар Георгиев

В съвременните условия разумното потребление на енергията се превръща в социална, политическа и финансова цел от огромно значение. Тази цел се разглежда като един от основните фактори за гарантиране на стабилен и целесъобразен напредък. Въпреки множеството ползи и голямото количество информация за възобновяемата енергия и енергията като цяло, сложната ѝ структура я прави трудно разбираема за по-голямата част от населението, поради което е важно да се обясни и нейният социален аспект. Поради интензивното потребление на енергия, съпровождащите го тревоги, като например разхищение, материално възстановяване на енергийни ресурси, енергийна сигурност и т.н., се обуславя важността от подобряване на енергийната структура. Така се дава възможност да се оцени нивото на управлениските способности в енергийните инфраструктури, където от най-голямо значение е енергията с оптимално финансово, социално и ресурсно изпълнение на национално ниво.

В Европейския съюз Рамката в областта на климата и енергетиката до 2030 г. (рамка за политиките на ЕС в областта на климата и енергетиката за периода 2020-2030 г.) предвижда повишаване на енергийната ефективност и спад във времето за озоновия слой емисии, които да гарантират подобрения в икономиката. Независимо от това, държавите - членки на ЕС, са в контраст в своите енергийни рамки и нивото на парична възвръщаемост. Европейският съюз си е поставил различни цели за практическа енергийна стратегия (ЕК, 2013), като се има предвид нарастването в употребата на възобновяеми източници и енергийна компетентност, както и 40% спад в изтичането на парникови газове от 1990 г. Следователно, съществува изискването за определяне на разумни методи за изпълнение на целите на енергийно подобреие, което позволява да бъде лесно поддържано.

Финансовата стратегия относно чистата енергия е предназначена да стимулира иновации и стабилни приходи. Често тази стратегия се изпълнява и оценява независимо в сферите на финансите, производството и разпределението на енергия. Възходът на чистата енергия проправя път за нискоемисионен прогрес, съпроводен с финансов напредък. Под чиста (възобновляема, зелена) енергия се разбира енергията, получена от източници, които се приемат за естествено възстановяващи се или за практически неизчерпаеми (слънчевата светлина, вятърът, дъждът, приливите, геотермалната енергия). Днес енергийното потребление на глава от населението е един от важните икономически показатели. Разпространението на енергия все още остава неравномерно, което предполага връзка между финансовото развитие и потреблението на енергия. Когато става въпрос за фискалния прогрес на една нация, се взема предвид пропорцията на развитие на енергийната употреба, без да се надминава тази на БВП. Това обстоятелство се проявява в началните фази на напредъка и след това се проследява от фази на развитие на енергийното оползотворяване, в сравнение с общото национално производство. Това се дължи на основните промени във всяка икономика и на специализирания и механизиран напредък. Нормално е например в бъдещето интересът към енергията да продължи с възходящия си модел.

Друго явление, започнало досма отдавна и продължаващо днес, е заместването между енергийните структури. В момента е необходима екологична мощност, която отначало се определяше от нагрева на петролни продукти. Изкопаемите горива и техните производни продукти са ограничени ресурси и не се очаква да стигнат на фона на постоянно нарастващото енергийно потребление и интереса към него. Освен това те не са разпределени равномерно, което кара някои страни да бъдат зависими от други. През последните години разумното подобреие на енергийната ефективност и диверсификацията на енергийни ресурси беше, а и остава, една от основните ценности в стратегията на Европейския съюз. Това зависи от структурата, разделена на три стълба - финансова обрат на събитията, социален обрат на събитията и екологично застраховане, които са сигурни и взаимно подсилващи се. Тъй като енергията има всички основни характеристики да бъде основата на финансовото развитие, методът на „Европа 2020“ подчертава значението да се направи Европейският съюз по-живеспособен чрез способи за създаване на методика с неувремисленна посока към промените в околната среда. Възобновяемата енергия е от ключово значение за множество фактори: намаляване топенето на ледовете, съответно и покачване нивото на световния океан; преодоляване изчезването на уязвими представители на флората и фауната; намаляване отделянето на парникови газове, разрушаващи озоновия слой; запазване на стабилно наличното количество невъзоб-

новяими ресурси; осигуряване на здравословна среда на живот; оптимално и ефективно производство, разпределение и потребление на енергия, следователно и нарастване на БВП на дадена страна или в случая на Европейския съюз като цяло, което ще позволи отдесяното на финансово ресурси за други цели на политиката. Въз основа на гореизброените причини този доклад цели да очертае защо чистата енергия е по-добрият вариант за ЕС в икономически и екологичен план.

С непрестанния технологичен прогрес все повече се увеличава нуждата от разходуване на енергия, необходима за захранването на множество уреди, разнообразни производствени процеси, отопление, транспорт и т.н. Рязкото повишение в енергийния разход не само на европейско, но и на световно ниво, може да доведе до необратими последствия за околната среда. През последните няколко години започват да се наблюдават някои опасни явления – топене на ледовете, следователно и покачване нивото на световния океан; дефорестация; разко покачване на температурите, вследствие на което на места се наблюдават периодични пожари; изчезване на растителни и животински видове; замърсяване на почви и подпочвени води, вследствие на несъстоятелни производствени методи и много други. Въпреки тези многобройни вреди за заобикалящия ни свят, петролните компании продължават да печелят и да развиват дейността си. Тук си заслужава да се споменат и войните, които САЩ води в Близкия изток, с основна цел придобиването на нефтени запаси, но маскирани като войни за защита на човешките права. Монополът над изкопаемите горива не е човешко право.

Повечето частни предприятия, независимо от сферата им на дейност, все по-упорито се насочват към преминаване на изцяло възобновяеми източници. В допълнение на това, на стария континент Европейският съюз си е поставил за цел цялостното усвояване на този тип енергия чрез програми, инициативи, проекти за законодателни актове, както и чрез финансови стимули за предприятия, използващи този метод на захранване. Пример за подобна инициатива е споразумението от Копенхаген (2009) за намаляване на температурите в резултат на глобалното затопляне с два пункта до 2050 г. Имплементирането на зелената енергия в ежедневието на европейските граждани, освен че ще намали въглеродния отпечатък и негативните екологични последици на почти един цял континент, ще позволи на ЕС да спести пари от производство на енергия от изкопаеми горива и да ги оползотвори в други важни сфери, в т.ч. в производство на зелена енергия.

Устойчивата енергия не е достатъчно да произвежда малко или нула вредни емисии и да задоволява нуждите на населението, а трябва да отговаря на потребностите и на юните поколения, както и да постигне баланс в търсенето и предлагането. В енергийната система

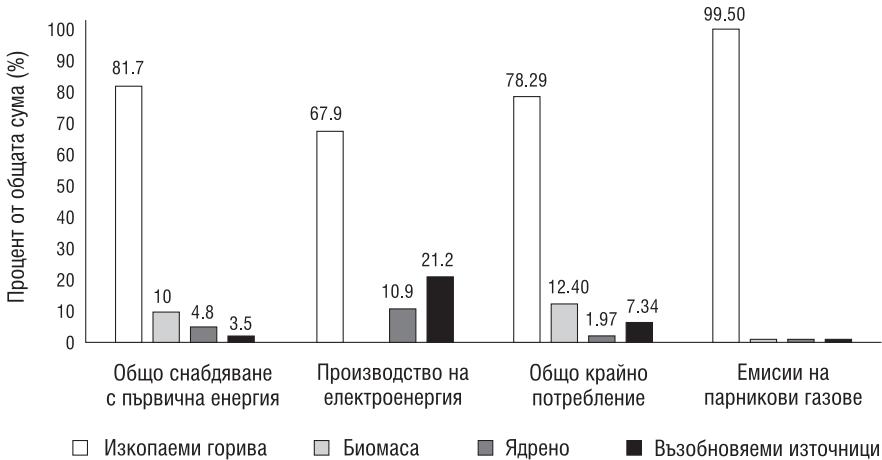
оценката на устойчивостта обикновено се опитва да гаѓе цялостно разбиране за околната среда, икономиката, общество то, безопасността и сигурността, експлоатационните и техническите условия, така че да направи обществото по-отговорно и устойчиво. Енергията също е клучов фактор за икономически и социален растеж, просперитет и осигуряване на устойчив растеж на страната (Kumar M. & Luthra & Jakhar & Gandhi & Muduli & Kumar A., 2019).

Особено важно в прехода от горивна към чиста енергия е постигането на нулеви въглеродни емисии, без това да се отразява на качеството и ефективността на енергията. Спестениите средства, които би следвало да се разпределят за други важни дейности, далеч не са за подценяване, но нека се има предвид, че и в настоящото състояние на ЕС, където все още доминира петролът, повечето държави членки се справят сравнително добре с разходите за добив и разпределение на енергия. Всичко това звучи повече от добре като концепция, но все още липсва нужната инициативност за пълното осъществяване на тази идея. В днешния сценарий липсват инициативи и оценки за устойчивост в енергийните системи и тяхното управление. Причината за това са интензивните потребности от енергия, нарастващото население, липсата на информираност и знания, повишеният икономически растеж (Kumar M. & Luthra & Jakhar & Gandhi & Muduli & Kumar A., 2019).

За да бъде наистина устойчива, енергийната система трябва да отговаря на следните критерии: (I) минимално или никакво отрицателно екологично или социално въздействие; (II) липса на изчерпване на природните ресурси; (III) възможност за осигуряване на настоящото и бъдещото енергийно търсене на населението; (IV) справедлив и ефективен начин на разпределение на енергийните ресурси; (V) защита на въздуха, земята и водите; (VI) малко или никакви нетни емисии на въглерод или други парникови газове и (VII) безопасност днес, без да се напомнят бъдещите поколения, в резултат на което да бъдат постигнати следните резултати: (а) намаляване на емисиите, като се възползваме от възобновяеми и по-чисти източници; (б) по-ниски изисквания за благане на енергия; (в) увеличаване на ефективността на системата чрез разширяване на полезните резултати (т.е. мултигенериране) и (г) намаляване на емисиите и отпадъците чрез оползотворяване на енергията (Dincer & Acar, 2015).

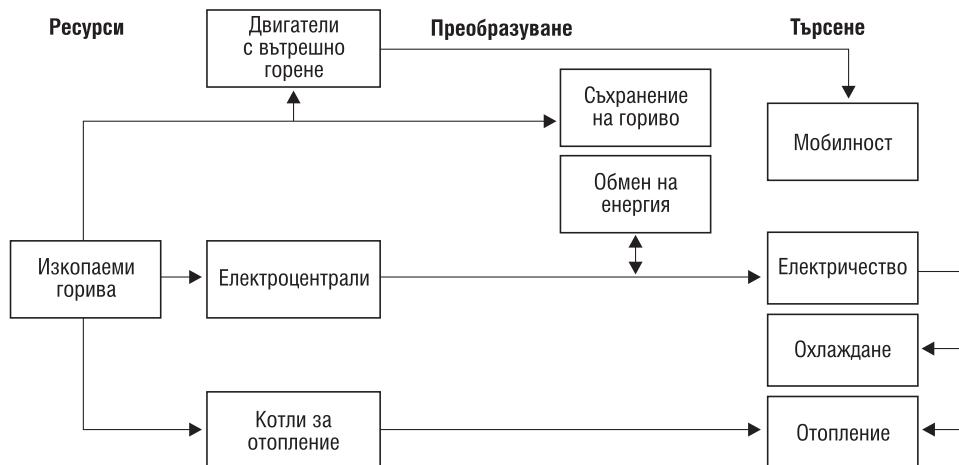
За да се постигнат желаните резултати, трябва и да се удовлетворят определени изисквания като безопасност на енергийните източници, както в производствените централи, така и при крайния потребител; достъпност във всички точки, където енергията е необходима, доставка на електроенергия на достъпна цена. Множество проучвания сочат, че именно възобновяемата енергия притеќава нужните качества да изпълни тези критерии. Иновация в енергогодобива предполага и ино-

вация в свързаните с него сектори. Тук конкретно става въпрос за безопасността около добива. Техническият прогрес е достатъчно способен да предложи революционни решения за осигуряване на безопасността на работниците и предотвратяването на технически грешки в производствените машини (Connolly & Lund & Mathiesen, 2016).

Дял на горивата от общото снабдяване с първична енергия, производството на електроенергия, общото крайно потребление и емисиите на парникови газове

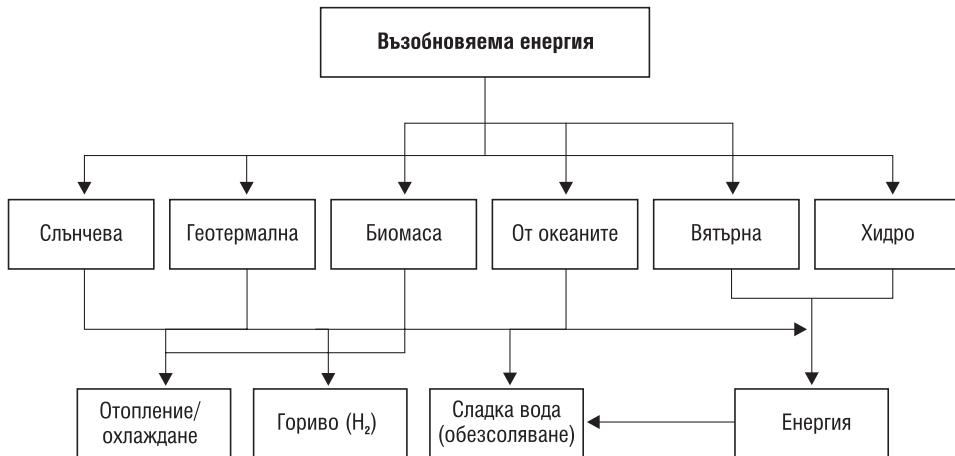
Dincer, I., Acar, C. (2015). A review on clean energy solutions for better sustainability. *Int. J. Energy Res.* (2015)

Взаимодействие между сектори и технологии в типичната дневна енергийна система

Фигурата е подгответа по: Connolly, Lund, H., Mathiesen, B. V. (2016). *The technical and economic impact of one potential 100% renewable energy scenario for the European Union*. Smart Energy Europe.

Тъй като чистата енергия и техническият прогрес са тясно свързани, добивът на енергията е в голяма степен предоставен на машини, докато работници са там да извършват надзор над операциите. Липсата на нужда от човешки труд, както и изобилието на ресурси предопределят по-ниската цена на зелената енергия. Колкото да изобилието на ресурси за добива ѝ, това е един от най-важните въпроси поради широкия обхват на източници, показан на долната графика.

Фигурата е по: Dincer, I., Acar, C. (2015). *A review on clean energy solutions for better sustainability*. Int. J. Energy Res. (2015).

Подходящо и ефективно използване на екологично съобразни източници на енергия може да доведе до социално и финансово подобрение със сигурно снабдяване, способно да се поддържа възможност за план и намаляване на отрицателните ефекти на енергийния сектор върху климата.

Електричеството е неизменна част от нашето ежедневие, а също и основен продукт, когато се говори за производство на енергия. То е незаменим помощник в домакинството и други ежедневни навици, както и в големите индустриални заводи. Цитираната по-горе статия (Dincer & Acar, 2015) твърди, че преди развитието на иновативни технологии за генериране на енергия, електричеството се е произвеждало от водноелектрически централи, разположени на язовири в отдалечени региони или чрез изгаряне на fossилни горива в централни региони. Изгарянето на изкопаеми горива разпределя електричеството в околните сгради и селските райони, които не са снабдени с електричество. Тъй като градовете стават все по-населени, електроцентрали, изгарящи изкопаеми горива (главно въглища), се извеждат извън градовете поради големите си емисии (включително на отпадъчна топлина като вторичен продукт), засягащи човешкото здраве и околната среда. С

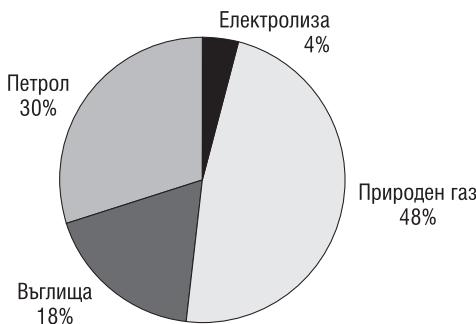
развитието на мрежовите системи електричеството може да бъде доставяно по-ефективно до градовете и селските райони поради факта, че централното генериране дава по-добри резултати от децентрализираното производство. Изнасянето на производството извън населени места изглежда логично решение с оглед опазване на човешкия живот и общественото здраве, но е също толкова удобно и за прикриване на неетични практики. Но все пак същите тези вторични продукти и последици, от които се цели да се опази човешкото здраве, оказват също толкова катастрофално влияние върху околната среда. Целенасоченото избягване от страна на дадена фирма да предприеме нужните мерки за предотвратяване на неблагоприятните ефекти със стремеж да се намалят фирмени разходи, би довело до редица бедствия: замърсяване на околните наземни и подпочвени води; почвите; обезлесяване вследствие на радиация, тъй като почти всички заводи за производство – от хартия до минерална вода и бира в България използват и ядрени източници за една или друга цел. Въпросните източници се употребяват под регулатцията на Агенция за ядрено регулиране (АЯР), както и се транспортират и съхраняват в защитена оловна среда, но никога не е изключена авария в някоя от машините на производствените линии, която да предизвика взрива на ядрения източник или неговата обшивка. Такъв развой на събитията би могъл да бъде фатален за района, в който се намира заводът, не само за околната среда, но и за работниците в него. Контролът, който се извършва над тези съоръжения е в голяма степен формален, а управлението на завода има пълна свобода за вземане на решения. Така се вземат решения с цел максимална печалба, без значение от другите фактори. Такъв е случаят не само в България, но и в по-голямата част от Европейския съюз. Подобен пример е Германия, откъдето всъщност се внасят радиоактивните източници, макар там мерките да са по-надеждни. Българските заводи често не инвестират достатъчно в предпазни мерки. Това донякъде се дължи и на липсата на външни инвестиции, тъй като невинаги собствените съдомства са достатъчни за ефективна и дългосрочна защита от подобни инциденти. Ако чрез местни и европейски проекти се стимулира въвеждането на енергийно чисти източници като водноелектрически централи, вятърна енергия и слънчеви централни, рисъкът от въпросните аварии и неблагоприятни последици от вторични продукти би бил сведен почти до nulla поради естественото на захранващите източници.

Гореспоменатите източници са напълно способни да задоволят и всички останали нужди на обществото. В допълнение, малката хидроенергия (SHP) е едно от най-рентабилните и екологични решения за производство на електроенергия. Това са малки станции за производство на електроенергия чрез използване на токове, налични на място-

то на водните ресурси. За малки водноелектрически централи се считат тези с капацитет под 3 хиляди киловата. Такава енергия започна да се развива бързо през последното десетилетие. Това от своя страна е свързано с желанието да се нанесат възможно най-малко екологични щети, които не могат да бъдат избегнати по време на изграждането на големи водноелектрически централи. Големите резервоари променят пейзажа, унищожават естествените места за хъръляне на хайвера, блокират пътищата за миграция на риба и след известно време е силно вероятно да се превърнат в болото.

Развитието на енергия е свързано понякога и с осигуряване на енергия на труднодостъпни и изолирани места, както и с бързо изплащане (в рамките на пет години) на капитални инвестиции. Обикновено малка водноелектрическа централа се състои от генератор, турбина и система за управление. Малката хидроенергия по своите технически и икономически възможности надвишава такива източници на малка енергия като станции, използващи комбинирана вятърна енергия, слънчева енергия и биоенергийни станции. В момента те могат да произвеждат около 60 милиарда kWh годишно, но за съжаление, този потенциал се използва много слабо, само 1%. Основното предимство на малките ВЕЦ е пълната им безопасност от екологична гледна точка. Свойствата на водата, както химически, така и физически, не се променят по време на изграждането и експлоатацията на тези съоръжения. Басейните могат да се използват като резервоари за пътейна вода и отглеждане на риба. Основното предимство е, че не е необходимо ВЕЦ да изграждат големи резервоари, които причиняват огромни материали щети и наводняват големи площи. В допълнение, такива станции имат редица предимства: това е по-семплият дизайн и възможността за пълна механизация по време на тяхната експлоатация, присъствието на човек не е необходимо. Генерираната електроенергия отговаря на общоприетите стандарти както по напрежение, така и по честота. Автономността на такава станция също може да се счита за голям плюс.

Друг надежден източник на чиста енергия е водородът, за който непрекъснато се разработват нови технологии за производство. Понастоящем реформирането на пара е един от най-важните и често използвани процеси за производство на водород. Голям недостатък на този процес е, че производството на водород е пригружено от емисии на големи количества въглероден диоксид в атмосферата, тъй като той използва изкопаеми горива както в производствения процес, така и като източник на топлина. От фигурама по-долу може да се види, че 96% водород се произвежда директно от изкопаеми горива и около 4% се произвежда непряко чрез използване на електричество, генерирано от изкопаеми горива (Kothari & Buddhi & Sawhney, 2006)

Суровина, използвана в настоящото глобално производство на водород

Фигурата е по: Kothari, R., Buddhi, D., Sawhney, R. L. (2006). Comparison of environmental and economic aspects of various hydrogen production methods.

Електролизата често се разглежда като вариант за производство с голям потенциал, тъй като това е единственият процес, който не трябва да разчита на изкопаеми горива, има висока чистота на продукта и е осъществим в малки и големи мащаби. Електролизата е отговорна за емисиите на въглероден диоксид, само когато електроцентралите използват изкопаеми горива за генериране на необходимото електричество. Производството на водород от устойчива биомаса, слънчева енергия или вятърна енергия може значително да намали производството на емисии. Електролизата, използваща електричество от вятърна и слънчева енергия, може да намали емисиите на въглероден диоксид до нула. Използваните различни методи са: фотолиза, фотоволтаично-електролизна система. Фотоволтаичната клемка преобразува слънчевата светлина директно в електричество. Фотоволтаичната клемка и електролизаторът се комбинират, за да създават устройство, което генерира водород и се нарича фотоелектролизатор. Фотоелектролизаторът се поставя във вода и когато е изложен на слънчева светлина, започва да генерира водород. След това водородът се събира и съхранява. Електричеството, получено чрез хидро-, вятърна, топлинна, океанска, геотермална енергия, енергия от вълни, приливи също може да се използва в процеса на електролиза за получаване на водород. Водородът може да се получи чрез електролиза, като се използват вятърни турбини като източник на електричество. От всички възобновяеми енергийни източници използването на електричество, генерирано от вятърни турбини за електролизиране на водата, има най-голям потенциал за производство на водород без замърсяване (Kothari & Buddhi & Sawhney, 2006).

Ефективното преминаване към възобновяеми енергии може да забави растежа на глобалното енергийно търсене, което потенциално би наложило отрицателното въздействие върху околната среда, като същев-

временно повиши енергийната сигурност (Dincer & Acar, 2015). Търсено на системи за отопление и охлаждане допринася значително за нарастващото глобално търсене на енергия. Изискванията за отопление са особено високи в региони с дълга и студена зима. Системите за възстановяма енергия имат голям потенциал да осигурят по-устойчиви алтернативи за отопление и охлаждане, базирани на изкопаеми горива. Друг пример за ефективно използване на енергията е употребата на остатъчна топлина от промишлеността като отопителен и охлаждащ източник. Възстановяемите енергийни източници се възползват от децентрализираното производство, за да се избегнат загубите от разпределение и преобразуване на енергия и да доведат до значително намаляване на използването на първична енергия. В момента системите за отопление и охлаждане с възстановяма енергия (РЕНС) използват слънчева, геотермална (може да осигури топлина чрез проводимост или под формата на гореща вода или пара, в зависимост от местоположението) и твърда биомаса (гървесни стърготини, остатъци от горско стопанство и дървообработване, енергийни култури, остатъци от животински и селскостопански култури, твърди битови отпадъци и промишлени отпадъци, биогорива и гр.) като преки източници. Океанската енергия обаче също може да предложи устойчиво отопление и охлаждане. Същината топлина може да бъде използвана чрез директно производство на топла вода чрез колектори (Dincer & Acar, 2015). Същите източници могат да се използват и в по-бедни региони със същите цели и причини. Ниските цени за производство и разпределение биха оказали положително влияние върху потенциала на даден регион и неговото местно управление да се създадат в други сфери на своето развитие, като високата сигурност на енергийните източници ще подсигури безопасността на битовите и индустриалните дейности. Системите за чиста енергия се възползват от чисти, евтини, обширни и налични източници чрез интегриране на различни видове енергопотребление за увеличаване на производителността. Например, чрез интегриране на слънчева и вятърна система. Следователно икономическият потенциал, използването на местни източници, гъвкавият енергийен пазар, гиверсификацията, интелигентните технологии, иновативните решения, надеждността и променливостта на крайната употреба могат да бъдат изброени като силни страни на чистите енергийни системи. Също така системите за чиста енергия са проектирани да минимизират загубите, да увеличат ефективността и резултатите, което води до по-добри практики в сравнение с традиционните селки. Освен това системите за чиста енергия могат да бъдат изградени в различни мащаби, за да отговорят на различни нива на търсене. С производството и възстановяването на отпадъци и загуби системите за чиста енергия отговарят на различните нужди на крайните потребители в различен мащаб. Друга

силна страна на системите за чиста енергия са вече наличните държавни стимули и поощрения чрез различни програми за финансиране (Dincer & Acar, 2015).

Сътрудничеството между политическите сили по отношение на чистите енергийни системи може допълнително да се засили. Ето защо много страни създават работни групи, които да разработват програми за партньорство, които да се справят с проблема и да намират решения. Няма общоприето определение за рамката на системите за чиста енергия и няма консенсус между политиците кои са слабостите на системите за чиста енергия. В момента повечето от „чистите“ енергии и технологиите за съхранение се характеризират с ниска енергийна плътност. Енергийна плътност е количеството енергия на гадена система или област в пространството, съдържаща се в единица обем. Тъй като съществуващите инфраструктури са изградени за работа с конвенционални енергийни системи, чистите енергийни системи изискват изграждане на нова инфраструктура или подобряване на съществуващите, което ги прави по-малко достъпни. Основно предимство на системите за чиста енергия е, че за разлика от конвенционалните системи, системите за чиста енергия се възползват от местно достъпни, изобилни и чисти енергийни източници, което в крайна сметка намалява зависимостта от изкопаеми горива, изваждащи от определени региони на света. Системите за чиста енергия изискват различни нива на опит и работа и имат потенциал за създаване на нови работни места, потенциално водещо до подобряване на пазара и намаляване на безработицата (Dincer & Acar, 2015). Преди да могат изцяло и пълноценно да се въведат възобновяемите енергийни системи, трябва да се изготви подходяща целесъобразна политическа рамка. Поради разнородните възгледи относно ситуацията, трябва да се направят и известни компромиси, които, обаче, да не застрашават целостта на проекта. Въпреки това размерът на инвестициите не би трябвало да представлява проблем, тъй като изпълнението на проекта би довело до намаляване на разходите за енергия във възможно най-скороен план.

Енергията и допълнителните аспекти, свързани с енергийния сектор, се превръщат в основна тема не само в европейското икономическо пространство, но и във фактор за постигане на политическа стабилност и ключов елемент за ограничаване на изменението на климата. В съвременния икономически контекст националните икономики обикновено са зависими от традиционните енергийни източници и разчитат на капитализирането им, за да осигурят последователен и възможно най-скороен икономически растеж. Изхождайки от тази реалност, съвременните икономики са разработили специфична енергийна парадигма, зависима от експлоатацията и капитализирането на класически източници на енергия (въглища, нефт и природен газ). Независимо

от това, новите екологични реалности настояват за допълнителни усилия за намиране на нови източници и възможности за поддържане на енергийните сировини на икономиката. Разработването на устойчива енергийна политика обаче наложи не обратима промяна от изкопаеми енергийни източници към възобновяеми енергии, за да се намали зависимостта от класическите ресурси и да се разширят възможностите за снабдяване и научните изследвания в тази област (Popescu & Mieila & Nica & Andrei, 2018). Въпреки че търговията с изкопаеми горива е изключително доходоносна, трябва да се вземат предвид по-важни фактори като намаляването на вредните емисии и опазването на човешкото здраве, а и зелената енергия, макар че е по-евтина, е далеч от понятието за „евтина“ само по себе си.

ЕС си е поставил амбициозни цели за намаляване на емисиите на парникови газове, свързани с увеличаване на използването на възобновяеми източници и подобряване на енергийната ефективност. За да се приложи пакетът на ЕС за климата и енергетиката за 2030 г., държавите - членки на ЕС, трябва да постигнат 40% намаление на емисиите на парникови газове (от нивата от 1990 г.). Въз основа на географските условия и вече постигнатото ниво на проникване на възобновяеми енергийни източници, държавите - членки на ЕС, имат различни цели за възобновяеми енергийни източници в крайното потребление на енергия, електричество, отопление, охлаждане и транспорт (Weihua & Yuqing Ye & Chonghui Zhang & Balezentis & Streimikiene, 2020).

Таблица 1. Производство на електроенергия и емисии на въглерод в държавите - членки на ЕС, 2016 г.

Държава	Производство, TWh	Въглероден отпечатък, Mt CO2 eq.			Въглероден фактор Mt CO2 eq./ TWh		
		2016	Сцена-рий 1	Сцена-рий 2	2016	Сцена-рий 1	Сцена-рий 2
EE	12.2	10.339	9.305	8.271	0.849	0.764	0.679
PL	166.6	139.234	125.311	111.388	0.836	0.752	0.668
CY	4.9	3.194	2.874	2.555	0.653	0.588	0.523
NL	115.2	74.654	67.189	59.723	0.648	0.583	0.519
MT	0.9	0.543	0.489	0.435	0.635	0.571	0.508
EL	51.4	30.976	27.879	24.781	0.603	0.542	0.482
CZ	83.3	47.423	42.681	37.938	0.569	0.512	0.455
LV	30.4	17.168	15.451	13.734	0.564	0.508	0.452
IE	30.4	17.168	15.451	13.734	0.564	0.508	0.452
DE	649.1	351.767	316.590	281.413	0.542	0.488	0.434

BG	45.3	21.712	19.541	17.369	0.480	0.432	0.384
IT	289.8	138.233	124.409	110.586	0.477	0.429	0.382
DK	30.5	12.636	11.372	10.109	0.414	0.373	0.331
UK	339.4	133.906	120.515	107.124	0.395	0.355	0.316
PT	60.3	23.326	20.993	18.661	0.387	0.348	0.310
RO	65.1	23.927	21.534	19.142	0.368	0.331	0.294
ES	274.8	92.548	83.293	74.038	0.337	0.303	0.269
SI	16.5	5.542	4.988	4.433	0.336	0.302	0.269
HR	12.8	3.839	3.455	3.071	0.299	0.270	0.240
LT	4.3	1.143	1.029	0.915	0.268	0.241	0.214
FI	68.8	15.220	13.698	12.176	0.221	0.199	0.177
SK	27.1	5.172	4.655	4.137	0.191	0.172	0.153
AT	68.4	11.481	10.333	9.185	0.168	0.151	0.134
LU	2.2	0.267	0.240	0.213	0.121	0.109	0.097
FR	556.2	51.030	45.927	40.824	0.092	0.083	0.073
SE	156.0	7.448	6.703	5.959	0.048	0.043	0.038
EU-28	3161.7	1239.894	1115.904	991.915	0.392	0.353	0.314
Average	121.6	47.688	42.919	38.151	0.426	0.383	0.340
min	0.9	0.267	0.240	0.213	0.048	0.043	0.038
max	649.1	351.767	316.590	281.413	0.849	0.764	0.679
CV	1.39	1.59	1.59	1.59	0.51	0.51	0.51

Weihua Su, Yujing Ye, Chonghui Zhang, Balezentis, T., Streimikiene, D. (2020). Sustainable energy development in the major power-generating countries of the European Union: The Pinch Analysis.

Възобновяемите енергийни източници са свързани с регионалното развитие и социалния прогрес, тъй като те могат да бъдат намерени навсякъде и да се използват и в райони с по-слабо развитие, с по-голямо ниво на бедност. За да се подчертава значението на възобновяемите енергийни източници, може да се разгледа съответната връзка с брутния вътрешен продукт (БВП) като показател за икономическия растеж. Има три възможни посоки на тази връзка:

- От енергийното потребление до икономическия растеж – енергията е важен двигател за икономиката (хипотеза за растеж); този случай прави икономиката енергийно зависима, така че всяка промяна в потреблението на енергия се отразява в БВП.

- От икономическия растеж до енергийното потребление – една държава не зависи от енергийното потребление, за да постигне икономически растеж, а обратното (консервационната хипотеза).
- Двупосочна (обратна) връзка – потреблението на енергия и икономическият растеж са влияят взаимно, което има отражение върху енергийните политики. Те трябва да се съсредоточат върху мерки за енергийна ефективност, намаляване на потреблението на енергия от традиционни източници, използване на възобновяема енергия вместо конвенционална, като всичко това до принася за намаляване на емисиите на парникови газове.

Може да се спомене и четвърта ситуация, при липса на връзка между тези две променливи (хипотеза за неутралност). Слабите доказателства за дългосрочните и краткосрочните взаимоотношения между потреблението на енергия и икономическия растеж бяха аргументирани за страни като Албания, България, Румъния и Унгария. Хипотеза за обратна връзка е открита в страни като Португалия, Италия, Гърция, Испания и Турция.

Автори на проучването	Година	Открития	Проучвана страна
Крафт и Крафт	1978	Икономически растеж $\Rightarrow$ Консумация на енергия	САЩ
Ю и Чой	1985	Икономически растеж $\Rightarrow$ Консумация на енергия	Южна Корея
		Икономически растеж $\Leftarrow$ Консумация на енергия	Филипини
Ерол и Ю	1987	Икономически растеж $\approx$ Консумация на енергия	САЩ
Масих и Масих	1996	Икономически растеж $\approx$ Консумация на енергия	Малайзия
		Икономически растеж $\Rightarrow$ Консумация на енергия	Индия
		Икономически растеж $\Leftarrow$ Консумация на енергия	Индонезия
		Икономически растеж $\Leftrightarrow$ Консумация на енергия	Пакистан
Гласър и Лий	1998	Икономически растеж $\Leftrightarrow$ Консумация на енергия	Южна Корея
		Икономически растеж $\Leftrightarrow$ Консумация на енергия	Сингапур
Асафу-Аджайе	2000	Икономически растеж $\Leftarrow$ Консумация на енергия	Индия и Индонезия
		Икономически растеж $\Leftrightarrow$ Консумация на енергия	Тайланд и Филипини
Хондрогианис и състр.	2002	Икономически растеж $\Leftrightarrow$ Консумация на енергия	Гърция
Сойтас и Сари	2003	Икономически растеж $\Rightarrow$ Консумация на енергия	Италия и Корея

Сойтас и Сари	2003	Икономически растеж $\Leftarrow$ Консумация на енергия	Турция, Франция, Германия, Япония
Пол и Батачария	2004	Икономически растеж $\Leftarrow$ Консумация на енергия	Индия
Лий	2005	Икономически растеж $\Leftarrow$ Консумация на енергия	18 развива- щи се нации
Франсис, Моузли и Ияре	2007	Икономически растеж $\Leftarrow$ Консумация на енергия	Карибските страни
Боудън и Пейн	2009	Икономически растеж $\Leftarrow$ Консумация на енергия	САЩ
Шарма	2010	Икономически растеж $\Leftarrow$ Консумация на енергия	Европа и Централна Азия
Нур и Сидики	2010	Икономически растеж $\Rightarrow$ Консумация на енергия	Южна Африка
Азиз	2011	Икономически растеж $\Rightarrow$ Консумация на енергия	Малайзия
Магазино	2011	Икономически растеж $\Leftrightarrow$ Консумация на енергия	Португалия и Италия
Хосейн и Саеки	2011	Икономически растеж $\Rightarrow$ Консумация на енергия	Непал, Индия, Пакистан
Дергиадес, Мартинипулос и Цулфидис	2011	Икономически растеж $\Leftarrow$ Консумация на енергия	Гърция
Финяс и Маркес	2012	Икономически растеж $\Leftrightarrow$ Консумация на енергия	Гърция, Испания и Турция

В Европейския съюз между икономическия растеж и потреблението на енергия с възобновяеми източници и петролни продукти се установява дългосрочно равновесие. За ЕС-27 дългосрочните връзки, които биха могли да се установят, са между БВП на глава от населението и потреблението на енергия с възобновяеми източници и общите петролни продукти (Pirlogea & Cicea, 2012).

Ом 2007 г. насам енергийната политика на Европейския съюз не-дявусмислено характеризира своите нужди до връзката между енергийно-финансовите подобрения, която се разглежда като трите значителни трудности: екологична поддръжка, сигурност на доставките и па-

рична възвръщаемост (икономически възход). През 2014 г. политиците в ЕС постигнаха съгласие по отношение на енергията за 2030 г., а именно стремеж към намаляване на изтичането на вредни за озоновия слой вещества (парникови газове) с около 40% до 2030 г. в сравнение с нивата от 1990 г. През февруари 2015 г. Европейската комисия осъзна необходимостта и сериозността да въведе основополагащи изменения в нейната рамка на политиката в областта на климата и енергетиката, за да бъде ефективна при осъществяването на сигурна икономика в дългосрочен план. Към момента визията на Комисията за разумна и нисковъглеродна икономика изисква енергиен съюз. Енергийният съюз ще бъде включен в 15 плана за дейност – от пълното използване на третия пакет за вътрешния енергиен пазар до пълното използване на външната стратегия за обмен на ЕС за повишаване на достъпа до енергийни активи и до непознати бизнес сектори за европейски енергиен напредък (García-Álvarez & Moreno & Soares, 2015).

Договорени заглавни цели, 2030 г. Рамка за климата и енергетиката.

García-Álvarez, M. T., Moreno, B., Soares, I. (2015). *Analyzing the sustainable energy development in the EU-15 by an aggregated synthetic index*.

Напредъкът на пазарите на електроенергия и газ в Европа означава да се разшири конкуренцията, а оттам и да намалеят разходите за електроенергия за клиентите. Хипотетично сериозните бизнес сектори трябва да предизвикат повишаване на ефективността в икономиката и така да намалят енергийните разходи.

По подразбиране, обаче, съществуват и пречки за изпълняването на тези планове. Първо, някои опонират на идеята за разширяване на конкуренцията под претекст, че отварянето на пазара всъщност не води до пазарна ефективност. Второ, цените разчитат както на енергийното търсене и снабдяване, така и на склонността и готовността на потребителите да преминат от един доставчик на друг, или дори

го няколко различни. Трето, няколко цели на реформите не са изпълнени напълно, което води до отклонения от конкурентните цени. Четвърто, все още съществуват стари бизнес модели и стара инфраструктура, която е неспособна да служи на нововъведенията и се нуждае от модернизация, както и много други икономически фактори, а иновативните технологии за чиста енергия отварят прозорец за привеждане в съответствие на нисковъглеродния енергиен преход с икономическата ревитализация (Chen & Kim, 2020).

ЕС е изградил енергийна стратегия, зависима от три точки: сигурност на доставките, конкуренция и промени в околната среда. В тази специфична ситуация основата на мерките, идентифицирани с подобряване на координацията на пазарния интерес за енергията в световен мащаб, за създаване на сериозен вътрешен енергиен пазар и за напредък на ВЕИ и енергийната производителност, е насочена към устойчивото развитие, но и тук има затруднения.

Първото препятствие за ЕС идва от сигурността на доставките. Европейският съюз е силно зависим от внасяната енергия. В тази ситуация отварянето на бизнес секторите е основно за осигуряване на защищено енергийно снабдяване чрез методи за формиране на стабилен и сериозен климат, който насищава организацията да допринасят. Следващо препятствие е създаването на европейска мрежа с общи правила и приоритетен план за взаимно насищаване на инвестициите в инфраструктура, развитие на инвестиции в производствен капацитет, установяване на по-ясно разделение на дейностите и повишаване на конкурентоспособността на европейската промишленост. Това са основните изисквания за завършване на този пазар (Европейска комисия, 2006). Третото препятствие е борбата с климатичните промени (García-Álvarez & Moreno & Soares, 2015).

С направления анализ става ясно, че изложената хипотеза е вярна. Той също така дава отговор на важни въпроси относно екологичното и икономическото значение на зелената енергия в рамките на ЕС и гори в света изобщо. Какви стъпки следва да се предприемат и кои фактори ще допринесат за успешното прилагане на този изключително значим план са само малка част от въпросите, на които следва да се отговори, за да се добие представа за цялостната картина. Стремглавото намаляване на запасите от изкопаеми горива в целия свят налага огромен натиск върху наличния резерв поради постоянно нарастващото търсене. Освен че са изчерпаем ресурс, те допринасят и за 80% от световната първична енергия, която оказва огромно въздействие върху околната среда.

Климатичните промени, предизвикани от човешки дейности, по-специално производството на емисии на парникови газове, оказват пряко

въздействие върху природата. Така сигурното и достъпно снабдяване с енергия става извънредно важно за устойчивото развитие. Светът се нуждае от спешно преминаване от конвенционални енергийни системи към възобновяеми, които могат да отговорят на настоящото и прогнозирано световно търсене на енергия. ЕС си е поставил редица цели и е установил множество програми и фондове за промотиране и усвояване на зелената енергия и смекчаването на последиците от климатичните промени, но за да постигне успех, трябва да се справи с много предизвикателства, свързани с устойчивостта на енергийната политика. Трябва да осигури достъп до внос на енергийни източници при добри условия, като същевременно дължава енергия на конкурентни цени и защитава околната среда. Нужно е ЕС да се разгледа и като финансова и политическа опора за прилагане на различни действия в енергийната политика и опазването на околната среда.

Използвана литература:

1. Connolly, D., Lund, H., Mathiesen, B.V. (2016). *The technical and economic impact of one potential 100% renewable energy scenario for the European Union*. Smart Energy Europe.
2. Dincer, I. and Acar, C. (2015). *A review on clean energy solutions for better sustainability*. Int. J. Energy Res. (2015)
3. Kothari, R., Buddhi, D., Sawhney, R. L. (2006). *Comparison of environmental and economic aspects of various hydrogen production methods*.
4. García-Álvarez, M. T., Moreno, B., Soares, I. (2015). *Analyzing the sustainable energy development in the EU-15 by an aggregated synthetic index*.
5. Mangla, S.K., Luthra, S., Jakhar, S., Gandhi, S., Muduli, K., Kumar, A. (2019). *A step to clean energy - Sustainability in energy system management in an emerging economy context*.
6. Pirlogea, C., Cicea, C. (2012). *Econometric perspective of the energy consumption and economic growth relation in European Union*.
7. Popescu, G. H., Mieila, M., Nica, E., Andrei, J. V. (2018). *The emergence of the effects and determinants of the energy paradigm changes on European Union economy*.
8. Weihua Su, Yujing Ye, Chonghui Zhang, Balezentis, T., Streimikiene, D. (2020). *Sustainable energy development in the major power-generating countries of the European Union: The Pinch Analysis*.
9. Wei-Ming Chen, Hana Kim. (2020). *Energy, economic, and social impacts of a clean energy economic policy: Fuel cells deployment in Delaware*.
10. High river labs. *Малка хидроенергия*. [<https://bg.highriverlabs.com/2120-small-hydropower.html>]

Ще допринесе ли Ковид кризата за по-бързото осъществяване на целите на Европейската зелена сделка?

Мила Симеонова

Централно място в европейската и международната политика заемат въпросите, свързани с борбата срещу изменението на климата, опазването на околната среда и биоразнообразието. Това са проблеми, които имат силно отношение към човешкото здраве и благосъстоянието, но и към международната сигурност и мира. Тяхното задълбочаване доведе гори до промяна на съдържанието на Учредителните договори на ЕС – през 1987 г. е добавена нова глава, свързана с опазването на околната среда, което поставя тези въпроси на дневен ред. Под председателството на Жак Делор, през 1992 г. Европейската комисия приема Стратегия за изменението на климата и одобрява целта да се ограничи глобалното затопляне до 2 градуса по Целзий. В началото на 90-те години на миналия век започват преговорите по Конвенцията за изменение на климата, което прави ЕС световен лидер в областта, настоявайки и насърчавайки за постоянни действия в тази област. В резултат на това през 1993 г. се създава механизъм за мониторинг на емисиите на парниковите газове в държавите - членки на ЕС, а в периода 1998-1999 г. се сключват споразумения с големите производители на автомобили (Корея и Япония) за намаляване на въглеродните емисии.

Ключов момент за новата климатична политика е приемането на Директивата на ЕС за търговия с емисии през 2003 г. (2003/87/ЕО), основана на европейската програма по изменение на климата (ECCP), която се инициира от Европейската комисия през 2000 г. (Oberthür & Kelly, 2008). Седем години по-късно, държавните и правителствените ръководители на ЕС поставят за цел до 2020 г. емисиите парникови газове да бъдат намалени с 20% спрямо нивото през 1990 г.¹

---

¹ <https://data.worldbank.org/indicator/EN.ATM.GHGT.ZG>

Статистическите данни обаче показват, че предприетите мерки не довеждат до очаквания резултат. Ето защо според автори като Dr. Christian Hey (2005) екологичната политика трябва да бъде преориентирана, тъй като постоянните екологични проблеми са предизвикателство и пречка за разработването на успешни европейски политики. Този въпрос изисква по-тясно сътрудничество и трябва да бъде приоритет за ЕС, защото от него зависи бъдещето на много други сектори на обществения живот.

В началото на мандата си като председател на Европейската комисия Урсула фон дер Лайен дава категорична заявка, че един от приоритетите на новата Комисия ще бъде именно борбата с климатичните промени. През 2019 г. Европейската комисия поставя за обсъждане мащабен пакет от законодателни и незаконодателни инициативи, станал известен под името „Европейска зелена сделка“ или „Европейски зелен пакт“ (European Green Deal). Това е първият европейски акт, в който е заложена целта за постигане на въглеродна неутралност до 2050 г., като междинната цел е до 2030 г. емисиите да бъдат намалени с 40%. Една от най-важните задачи в изпълнението на тази стратегия е мобилизирането на индустрията за чиста и кръгова икономика, в която отпадъците да станат ценен ресурс.

Някои автори описват Зелената сделка като механизъм за преразпределение, който насърчава инвестициите и замяната на работната сила в ключови сектори на икономиката, като същевременно подкрепя най-уязвимите слоеве на обществото през целия процес на декарбонизация (Claeys, Tagliapietra, Zachmann, 2020). Като се има предвид постигнатият до момента напредък в намаляването на емисиите, Зелената сделка изисква нов подход и радикални мерки във всички сектори на икономиката, което я превръща в сериозно предизвикателство за всички държави членки. Според Европейската агенция по околната среда (European Environment Agency) ЕС ще постигне целта си за намаляване на емисиите на парникови газове през 2020 г., но няма да постигне целта за 2030 г. въз основа на съществуващите национални политики и мерки.

През 2020 г. Covid-19 (Covid-19) пандемията напълно променя облика на живота ни такъв, какъвто го познаваме. Маските и дезинфектантите са основна необходимост, а личната хигиена и социалната дистанция се превръщат в приоритет. Извън трайното отражение върху ежедневието на милиони хора, вирусът безспорно нанася сериозни щети върху икономиките на страните – милиони фалирали бизнеси, безработица, затворени училища и неизплатени дългове. Независимо от причинените негативни социални ефекти, пандемията не снема от дневния ред, а поставя още по-осезаемо въпроса за чистата околната среда.

На 26 март 2020 г. Европейският съвет провежда видеоконферентна връзка и предложи на Комисията разработване на пътна карта и план за действие за икономическо възстановяване и устойчив растеж чрез интегриране на „зеления преход“ и цифровата трансформация. Това дава път за изпълнението на целите, заложени в Европейската зелена сделка. Докато изявленето бе приветствано от индустриални групи, членове на Европейския парламент и политически анализатори, се оформя и опозиция. Появяват се съмнения дали Съветът може едновременно да се справи с Ковид-19 и климатичната криза, или сложността и взаимозависимостта на проблемите ще доведат до едно извинение за бездействие (Sofia López Piqueres).

Чрез анализ на съществуващата академична литература по темата, както и чрез анализ на данни, свързани с икономическото и екологично развитие на държавите от ЕС, този доклад ще направи опит да отговори на въпроса „Ще успее ли Ковид кризата да допринесе за осъществяване на целите, заложени в Зелената сделка?

Редица анализатори твърдят, че страните често са групирани по категории според техните емисии на парникови газове. Страни като Латвия, Литва и Естония са с висок интензитет на емисиите, но с най-голям прогрес в намаляването им. Съществуват и държави – например Германия, с нисък интензитет на парникови емисии, но с бавен напредък в намаляването им (Zlaugutne, Ievina, Azis, Baranenk и Blumberga, 2020). Данни на Eurostat от 2005-2015 г. показват, че най-ниско ниво на парникови газове има в Латвия, Швеция и Литва, а най-високо – в Естония. Швеция е и с най-добри резултати по отношение на потреблението на възобновяеми източници през разглеждания период. Важно е, че действията на всички страни са съсредоточени в намаляване на парниковите емисии и заменянето на изкопаемите горива с възобновяеми източници на енергия.

Въпреки тези стремежи, през изминалите години климатичната криза става все по-очевидна не само в Европа, но и в целия свят. Доказателство са повтарящите се рекордно високи летни и зимни температури, интензивното топене на ледовете и повишаването на нивото на световния океан, както и катастрофалните горски пожари в Швеция, Сибир и Австралия през 2018-2019 г. Тези кризи налагат въвеждане на различни стратегии и оперативни рамки, с които да се гарантира устойчивото развитие на всички политики на ЕС. Целите, поставени в Европейската зелена сделка, изглеждат ясни и постижими, особено след като през януари 2020 г. Комисията представя Европейския инвестиционен план, който има за задача да мобилизира най-малко 1 трилион евро инвестиции през следващото десетилетие. Месец по-късно, обаче, Световната здравна организация обявява световна пандемия вследствие на бързото разпространение на вируса Ковид-19. С тази новина бъдещето на Зелената сделка придобива нов вид и е поставено на карта.

Очаква се кризата Ковид-19 да предизвика рецесия в почти всички страни от Г-20, според анализ на Economist Intelligence Unit (2020), а световната икономика да се свие с -4,2%. Според автори като Peterson Ozil (2020) и Thankom Arun (2020) коронавирусът причинява нов вид рецесия, различна от предишните кризи, тъй като не обхваща само финансия и икономически сектор, а засяга пряко и здравето на хората. От началото на 2020 г. водещите американски и европейски борсови индекси губят една четвърт от стойността си, а цените на петрола намаляват с повече от 65%. За правителствата на всички страни става ясно, че подобни пандемии не са изключени и в бъдеще, което налага активни международни действия не само за спасяване на човешки животи, но и за защита на икономическия просперитет.

С цел опазване на здравето на служителите голяма част от компаниите по света заменят офисите с работа от вкъщи, личните срещи и бизнес пътуванията – с видеоконференции, а покуките все повече се преместват в онлайн пространството. Въведените ограничителни мерки водят, от една страна, до намаляване на мобилността и икономическата активност, но от друга – оказват и положително влияние върху въглеродните емисии и парникови газове. През пролетта на 2020 г. жителите на Индия виждат Хималаите за първи път от 30 години, след като в резултат на понижената икономическа активност и т.нр. lockdown въздухът се изчиства. Това кара хора като Robin Mills, главен изпълнителен директор на Qamar Energy, да очакват кризата да доведе до трайни промени в енергийната индустрия, тъй като потреблението на енергия намалява, а в края на март 2020 г. цените на петрола спадат до нивото, което последно се наблюдава през ноември 2002 г. Така например, според анализа на Agora Energiewende (2020), поради намаленото потребление на енергия, дължащо се на кризата от Ковид-19, Германия може да постигне целта си за намаляване на емисиите на парникови газове през 2020 г. с 40% в сравнение с нивото от 1990 г.

Въпреки положителния ефект върху околната среда, Bordoff (2020) смята, че в резултат от икономическите и хуманитарните последици от пандемията, усилията за постигане на целите от Европейската зелена сделка е възможно да останат на заден план. Според други автори, обаче, икономическото възстановяване ще успее да се обвърже и да върви паралелно с постигането на целите, заложени в Зелената сделка (Liebreich). Тук се заражда въпросът дали Ковид кризата може да допринесе или напротив – да осути бързото изпълнение на европейското зелено споразумение.

Икономическите последици от Ковид кризата несъмнено са дългосрочни и сериозни, тъй като човечеството е изправено пред най-тежката рецесия от почти век насам. Пандемията също е неразивно

свързана с глобалните екологични проблеми, като загуба на биологично разнообразие, изменението на климата, замърсяването на въздуха и водите, което поставя правителствата пред сериозен проблем: как едновременно разработваните политики да гагат тласък за устойчиво икономическо възстановяване, но и да смекчат ускоряващите се и задълбочаващи се екологични проблеми. Докато някои автори смятат, че амбициозни програми като Зелената сделка ще възпрепятстват икономическото възстановяване от кризата, Европейската комисия и други анализатори твърдят, че Европейският зелен пакт е стратегия за растеж, която може да помогне за икономическото възстановяване на държавите - членки на ЕС, и в същото време да се справи с глобалните климатични промени. За да се достигне целта за декарбонизация до 2050 г., е необходимо намалението на парниковите газове да е ежегодно, а не само по време на пандемията. В противен случай нивото на емисии ще се възстанови, веднага след като бъдат премахнати ограниченията за мобилност (Hepburn, O'Callaghan, Stern, Stiglitz and Zenghelis, 2020).

Ковид-19 доведе до значително увеличение на ролята на държавата (Helm, 2020). Решителна държавна намеса е необходима за стабилизиране на климата чрез насочване на енергийните и индустриалните системи към нови, по-чисти и в крайна сметка по-евтини начини за производство, които не могат да бъдат надминати (Acemoglu et al., 2012; Grubb, 2014; Aghion et al., 2016; Farmer et al., 2019). Данните показват, че емисиите спадат с нива, несравними гори с големите исторически войни и епидемии в миналите векове (Pongratz et al., 2011; Boden et al., 2017).

През последните години публичната активност за борба срещу изменението в климата достига своя връх. Множеството протести и действията на екозашитниците предизвикват широк отзвук на тези проблеми и поставят този въпрос на дневен ред във всяка страна. Въпреки това, Rubén D. Manzanedo² смята, че „досега се предприемат само плахи мерки“. Последствията карат учените все повече да се съгласяват, че резки и не обратими промени могат да настъпят, ако температурата надвиши някои критични прагове. Според гореспоменатия автор, действията срещу Ковид кризата много наподобяват тези срещу климатичните промени, тъй като по-богатите страни могат да инвестирам в предотвратяване и реконструкция на изменението на климата, но без глобално координиран отговор на изменението на климата, по-слабо развитите страни отново ще страдат от най-лошите последици (Althor et al., 2016). Докато глобалните температури непрекъснато се покачват навсякъде по земното кълбо, промените във валежите, екстремните явления и повишаването на мор-

---

² Postdoc Researcher Harvard University | Harvard · Harvard Forest.

ското равнище варира от място на място и от година на година, като по същия начин създава местни, регионални и социални извънредни ситуации, които изискват предвидливост и социално сътрудничество за обладяването им. ЕС все още е единственият geopolитически регион, който е приел задължителна едностранна цел за намаляване на емисии на парникови газове за 2020 г. Председателят на ЕК Урсула фон дер Лайен твърдо заявява, че „използвайки Европейската зелена сделка като компас, можем да преодолим кризата на тази пандемия във възможност да възстановим икономиките си по различен начин и да ги направим по-устойчиви“. Въпреки скептичната настройка на някои анализатори и политици, данните показват, че вероятността климатични последици от Ковид кризата да са положителни и трайни, е по-голяма.

Европейските страни, особено от Източна Европа, са най-големите замърсители на въздуха след САЩ и Китай³ (Laurent 2020). Необходимостта от изграждане на последователна стратегия, основана на по-активната роля на правителствата, става все по-очевидна в наши дни. Проблемът с изменението на климата пряко засяга основната структура на националните икономики и поставя индустриалната политика директно в политическия дневен ред на правителствата (Rodrik 2014: 472). Някои анализатори смятат, че на Европейската сделка ѝ липсва именно тази амбиция – тя не предлага последователна макроикономическа рамка, в която би било възможно да се постигнат ефективните цели за климата (Pianta and Lucchese, 2020). Дори ЕС да успее да мобилизира този 1 трилион евро инвестиции, това се ражда само на 1/3 от необходимата сума за постигането на заложените в Зелената сделка крайни цели. Това потвърждават и други оценки (Claeys, Tagliapietra, and Zachmann 2019; Storm 2020). Изводите показват, че ключова роля в изпълнението на поставените задачи ще изиграе интегрирана макроикономическа и зелена индустриална политика, строго контролирани структурни промени в националните икономики, нов механизъм за контрол, както и устойчивост и конвергенция на политическите проекти. Според Bigerna (2020), в страните от ЕС съществуват различни национални модели на поведение, свързани с близието на пазара и екологичните норми за енергийна ефективност.

Швеция е първата страна в Европа, която успява да постигне целта 50% от енергията да е от възобновяеми източници през 2020 г. Ефективността на Швеция се обяснява с комбинация от висока консумация на енергия и ниски емисии на CO₂, базирани на постоянно снабдяване с биомаса и „движеща“ се вода (Simionescu, Răduț and Diaconescu, 2020). Швеция интензивно използва вода за производство на електроенергия и осигурява отопление на биоенергийна основа. Възобновяемата електро-

³ <https://spire.sciencespo.fr/hdl/2441/5h72jqj51784nakihclqujf0ke/resources/ofce-policy-brief-63.pdf>

енергетика се развива по-бързо в тази страна благодарение и на различните мерки и стимули: квотна система, схема за субсидиране и процедури за данъчно регулиране. Освен това в страната се прилага подходяща политика относно технологичните инсталации за вятърна енергия, което допълнително допринася за по-бързото постигане на целта.

В своята стратегия Латвия определя цел 40% енергия от възобновяеми източници за 2020 г. поради огромния ѝ потенциал за използване на водноелектрическа енергия и биомаса. Останалите възобновяеми енергийни източници като слънчева и вятърна енергия изискват по-голямо разширяване и усъвършенстване в близкото бъдеще. Правителството в Латвия сериозно подкрепя широкото използване на възобновяеми източници на енергия чрез различни схеми, включително и чрез данъчното облагане.

В сравнение с Швеция, Латвия, Финландия, Австрия и Португалия, които си поставят високи цели за ефективното постигане на заложените в Зелената сделка проценти, Малта регистрира най-нисък дял на възобновяеми източници в общото потребление на енергия (10%), последвана от Люксембург - 11%.

От 2007 г. насам потреблението на възобновяема енергия се е увеличило във всички страни от ЕС, но повечето са все още далеч от поставените цели (Simionescu, Răuna and Diaconescu, 2020). В единадесет държави членки (България, Хърватия, Чехия, Дания, Естония, Финландия, Унгария, Италия, Литва, Румъния и Швеция) дялът на възобновяваните енергийни източници, използвани през 2017 г. вече надминава целите за възобновяема енергия за 2020 г.⁴ Въпреки добритите резултати и политики на някои страни, общата картина показва, че е необходима интензификация на съвместните проекти и подкрепа, особено в периода след Ковид-19, когато Зелената сделка трябва да действа като опора за икономическия растеж.

„Зелените политики“ често имат предимства пред традиционните фискални стимули във времена на финансова криза (Stern and Stiglitz, 2020). Това важи и за инвестициите във възобновяеми източници на енергия, които са привлекателни както в краткосрочен, така и в дългосрочен план. Според Нервиген възобновяваните енергийни източници създават работни места в краткосрочен план на етапа на тяхното изграждане, а в дългосрочен план тези енергийни инвестиции обикновено не изискват сировини или горива за експлоатация и поддръжка, което ги прави не само по-икономични, но и природообразни.

Задълбочаването на Ковид кризата, обаче, поражда множество проблеми относно спасяването на т. нар. „мръсни индустрии“ (Khan 2020;

⁴ <https://rujec.org/articles.php?id=55375>

Wockner 2020) като авиотранспорта – един от най-големите замърсители на въздуха. Въпреки че за правителствата е важно да се компенсира и стабилизира всяка индустрия, много от управляващите виждат възможност да бъдат взети „зелени мерки“ относно „мръсните индustрии“. Пример за това са правителствата на Франция и Австрия, които налагат Air France и Austrian Airlines да изпълняват редица строги ограничения в замяна на правителствена подкрепа във връзка със Ковид кризата. Според данните на Eurostat от 10 юни 2020 г. Austrian Airlines получават общо 600 милиона евро, 90% от които са осигурени от държавата.⁵ По този начин те могат да бъдат мотивирани да станат още по-зелени. Градове като Манчестър и Милано реагират на пандемията Ковид-19, като променят градските си системи чрез инвестиране в цифрови технологии и платформи. Те предлагат опростена информация за пътуване в реално време, с цел ограничаване използването на автомобили.

Друго решение, което оказва положително влияние върху мерките, предвидени за постигане на целите от Европейската зелена сделка, е решението на ЕК от май 2020 г., когато е прием „Ковид-19 –накем за възстановяване“, който включва 40 млрд. евро, с които да се ускори преходът към въглеродната неутралност на климата. Въпреки това на срещата на Европейския съвет от юли 2020 г. става ясно колко трудно е съгласуването на политиките между страните членки. Държави като Швеция и Дания, които са едни от водещите икономически сили на Съюза, се противопоставят на твърдението, че зеленият преход е възможен в този момент на икономическа криза.

Според Rosenow и Euge (2020), „*Зелената сделка бавно и мъчително умира*“. Трите основни причини, които те подчертават, са лошото развитие на политиките, непривлекателна финансова рамка и липса на взаимодействие с граждани. Разделението между държавите членки (Север-Юг и Запад-Изток) може да бъде фактор, който да покаже постигането на европейския енергийен преход поради множеството различни интереси. Друго предизвикателство е опозицията на хората (мнение, което е често срещано във Франция), тоест на тези, които възприемат енергийния преход и последвалата икономическа и индустриална трансформация като потенциална заплаха за тяхното благосъстояние и заетост (Manfred Hafner, 2020). На последно място, съществува постоянноят страх, че европейският енергийен преход ще засегне и външните отношения, например с Русия, Китай, Норвегия и Северна Африка, които са главни енергийни доставчици на ЕС. Намаляването на собственото производство на изкопаеми горива води до увеличаване на внесените горива; делът на внесените горива в ЕС се

⁵ <https://www.euractiv.com/section/aviation/news/the-green-compromise-in-the-austrian-airlines-bailout/>

увеличава от 44% през 1990 г. до 56% през 2017 г.⁶ Зависимостта на Европа от вноса на енергия, особено на нефт и газ, е около 55%. Дългосрочната стратегия за въглеродна неутралност до 2050 г. цели да намали този процент до 20, което от друга страна ще доведе до падане на годишните разходи с над 2%. Следователно увеличаването на използването на възобновяема енергия може да бъде от полза както за икономиката, така и за енергийната сигурност, като прави ЕС по-малко зависим от външните страни (Hafner и Raimond, 2020).

Основен проблем за успешния енергиен преход е политическата ангажираност и волята на държавите членки, тъй като енергетиката е в сферата на „споделени компетенции“ между европейските институции и националните правителства. Има опасения, че постигането на целите от Зелената сделка може да доведе до загуба на конкурентоспособност. Ясно е, че пълната декарбонизация ще засегне дълбоко европейската индустрия, трансформираайки и променяйки бизнес модела и световните позиции на държавите.

Полша, например, има много социално-икономически и енергийни причини за запазване на въглищата в центъра на своята система. Във въгледобивната промишленост работят хиляди полски граждани и Полша силно се противопоставя на климатичната неутралност на ЕС. Въпреки европейските цели, полската енергийна политика до 2040 г. (PER 2040), разработена през 2018 г., твърди, че въглищата ще останат единственият най-важен източник на електроенергия до 2040 г. До началото на 2020 г. няколко държави все още разчитат на въглища, за да посрещнат най-малко 20% от енергийните си нужди (Alves Dias et al., 2018). Въглищата представляват 80% в производството на електроенергия в Полша, 50% в Чехия, 46% в България, 37% в Германия и 34% в Гърция. Общата кумулативна загуба на работни места вероятно ще се увеличи до 77 000 работни места до 2025 г. и около 160 000 работни места до 2030 г., поради европейската политика за климата. Това е причината в началото на 2019 г. Полша, Чехия, Естония и Унгария да се противопоставят на решението на ЕС за постигане на въглеродна неутралност до 2050 г. По време на следващата среща на Съвета обаче, която се провежда през декември 2019 г., само Полша не се съгласява с целта и ангажимента за неутралност спрямо въглерода до 2050 г. Германия обявява срокове за поетапен отказ от въглища до 2038 г. и решението си да плати обезщетение на компаниите за комунални услуги.

Поради необходимата цялостна трансформация Зелената сделка може да срещне силно противопоставяне от някои сектори и от хората, най-засегнати от тези промени. Социални вълнения и силна

⁶ Priorities and challenges of the EU energy transition: From the European Green Package to the new Green Deal

опозиция могат сериозно да подкопаят положителното развитие на сделката. Пример за това е Франция, където политиките и решенията, насочени към постигане на енергийен преход, са изправени пред големи пречки от страна на общественото мнение, особено от gilets jaunes (жълтите жилетки). Работнициите категорично противестират срещу тежестта на политиките за климата, които падат върху тях, особено поради покачващите се цени на горивата. Въпреки това, голяма част от френското общество подкрепя целите, поставени в Зелената сделка (Hafner, Raimondi, 2020).

Необходимостта от създаване и насищаване на приобщаващ и справедлив преход е от съществено значение за успеха, особено в неполяризирано общество, където повечето от европейските граждани го подкрепят, за да прекратят последиците от глобалното затопляне. Много други граждани, обаче, се страхуват да загубят работата и благосъстоянието си. Също така разделението между държавите членки може да бъде друг фактор, който да възпрепятства европейския енергийен преход поради многобройни и разнопосочни интереси. Поради тази причина Комисията предвижда допълнителен източник на финансиране, за да се осигури справедлив преход за всички засегнати: the Just Transition Mechanism. Той ще включва финансиране от бюджета на ЕС, съфинансиране от държавите членки, както и вноски от InvestEU и ЕЦБ (ЕО, 2020b).

Европейската зелена сделка безспорно поражда множество дебати и въпроси както за бъдещето на природата, така и за икономическите перспективи на европейските страни. Климатичните катакстрофи през последните години показват, че трябва да се действа сега, за да бъдат избегнати повратни точки и не обратими резултати. David Schwartzman (2011) сравнява създаването на „зелени работни места“ с нов работещ сектор, който се стреми да премахне зависимостта от изкопаеми горива. „*Такъв исторически преход към възобновляема енергия може да се сравни с индустриалната революция*“, твърди Schwartzman.

В обобщение следва да се подчертае, че Европейската зелена сделка трябва да служи като нова стратегия за расмеж, насочена към пре-връщането на ЕС в справедливо и проспериращо общество с модерна, ресурсно ефективна и конкурентна икономика, където икономическият расмеж е отделен от използването на изкопаеми ресурси (European Commission 2019a). За тази цел действията на ЕС в различни области на политиката трябва да бъдат последователни, което налага висока степен на интеграция и координация на различните нива на управление. В тази връзка Комисията заявява намерението си да започне работа по Европейския климатичен пакт, като засили съществува-

щите структури за гражданска диалог и комитети за социален диалог. По-конкретно „активният социален диалог“ се признава за важен елемент, който гарантира, че преходът е успешен и прием от работниците и компаниите (Европейска комисия 2019а: 16). Европейската комисия поема ангажимент да продължи да играе ключова роля в разработването на глобални мерки, в отговор на изменението на климата, укрепването на международното партньорство и търговската политика (Европейска Комисия 2019а: 20-22; Европейска Комисия 2020а: 12). В резултат на съвместни действия много страни отбелazzват положителни резултати в стратегиите си за изпълнение на декарбонизация, но съществуват и такива като Полша, които са скептично настроени към „зеленото споразумение“.

Скоро след публикуването на годишните доклади, в началото на 2020 г., целият свят е разтърсен от новия вирус Ковид-19, който причинява обявяването на пандемия, поставяйки националните здравните системи под огромно напрежение и тласкайки повечето национални правителства към приемане на безпрецедентни мерки, ограничаващи социалните контакти и икономическите дейности. Всички тези действия довеждат до огромни социални и икономически последици. В този контекст на сериозен икономически спад и рязкото нарастване на безработицата, се появяват много съмнения относно съдбата на Европейското зелено споразумение (Sabato, 2020).

Политиката за климата може да не е основната грижа на европейските лидери понастоящем, но съществува опасност от отхвърляне на Зелената сделка. Ако това се случи и бъдат пренебрежнати възобновляемите източници на енергия за сметка на традиционните въглеродни горива, може да се очаква опустошително влияние върху околната среда и дългосрочно въздействие върху световната икономика. Това кара някои анализатори да твърдят, че мерките за икономическо възстановяване, са „*чудесна възможност за паралелното изпълнение на Зелената сделка*“ (Valla, 2020). Европейският съюз трябва да гарантира, че всеки накем от мерки за възстановяване от Ковид кризата, включително смекчаването на правилата за държавна помощ и бюджетна подкрепа, е съвместима с международните ангажименти по отношение на изменението на климата. Политиката за държавна помощ в авиационната индустрия например, която е в дълбока криза, може да осигури на авиокомпанията ускоряване на процеса на декарбонизация. Това би позволило една от най-големите индустрии за производство на въглеродни емисии да изпълни целите на Европейската зелена сделка (Protecting Europe's Green Deal, 2020). Други сектори също могат да осигурят адекватна политика за „зелена“ държавна помощ. Например банките могат да определят „зелени“ условия за кредитите, предоставени по време на Ковид-19, за да се гарантира, че компаниите

ще поемат ангажимент за намаляване емисии на въглероден диоксид (Alex Mason (2020)).

В заключение отново следва да напомним, че през изминалите десетилетия екологичните кризи стават все по-осезаеми. Катастрофални бедствия като пожари и наводнения трайно унищожават не само природното богатство, но и променят света. Тези събития налагат бързи и радикални действия както от страна на всяко национално правителство, така и съвместни на държавите в целия свят. В отговор на тези предизвикателства Европейският съюз прие Зелената сделка, която председателят на Европейската комисия Урсула фон дер Лайен определя като „Стратегия за растеж, която дава повече, отколкото отнема“⁷. В същото време, 2020 г. се оказва преломна във всяко едно отношение и поставя бъдещето на Зелената сделка на карта, пораждайки въпроса, на който много анализатори търсят отговор: Ще успее ли Ковид кризата да допринесе за по-бързото осъществяване на целите, заложени в Зелената сделка?

Обявяването на пандемията вследствие разпространението на вируса Ковид-19 налага напълно нов подход към икономическото възстановяване, който да гарантира положителния екологичен отпечатък. Благодарение на предприетите мерки в отговор на пандемията и намаляването на мобилеността и икономическа активност, природата отново „диша“. Данните, че нивата на емисии през изминалата 2020 г. са несравнено ниски дори с тези по време на война, както и фактът, че Хималаите се виждат ясно за пръв път в последните десетилетия от Индия, са доказателство, че кризата възможност благоприятства възстановяването на околната среда. Успехът на Швеция, която първа съумява да постигне 50% въглеродна неутралност през 2020 г., на Латвия и на други европейски страни потвърждават хипотезата, че ефектът от кризата е по-скоро положителен върху изпълнението на Зелената сделка. Увеличаването на потреблението на генерирана енергия от възобновяеми източници от 2007 г. насам, както и строгите ограничения на някои правителства по отношение на „мръсните индустрии“ са предпоставка за по-бързото реализиране на целите. Безспорна необходимост за спряването с предизвикателствата, като опозицията на някои европейски страни и противопоставянето на социални групи, е трансформацията на „зелените“ политики, както и синхронизацията на действията на отделните държави членки.

Изводът от този доклад е, че независимо от съпротивата срещу Зелената сделка от страна на някои европейски лидери, тази така наречена „зелена държавна помощ“ и „нисковъглеродна“ дейност трябва да формират основата за възстановяване на ЕС за бъдещ растеж. Това

⁷ Брюксел, 10.3.2020 г., COM(2020) 102 final.

може да доведе до създаването на „зелени“ работни места в нови високотехнологични индустрии, като производството на електрически автомобили и възобновяеми енергийни източници. Европейската зелена сделка може да помогне възстановяването от Ковид-19, а не да влоши икономическите показатели. Да не забравяме, че не съществува ваксина, която да предотврати унищожаването на природата. Ковид-19 трябва да се разглежда като тласък за модернизиране на световната икономика, декарбонизация и създаване на устойчива инфраструктура, с цел по-добро и зелено бъдеще. Прилагайки паралелно мерките относно икономическото възстановяване след пандемията и по отношение на изменението на климата, ЕС може да постигне целите, заложени в Европейската зелена сделка и по този начин да продължи да бъде лидер и пример за останалите страни.

Използвана литература:

1. Adams, K., Klein, R.J.T., Pulquério, M. (2020). Adapting to extremes: Key insights for bridging climate change adaptation and disaster risk reduction in the European Green Deal. *Placardo manifesto*.
2. Amis, J.M., Janz, B.D. (2020) Leading Change in Response to COVID-19. *The Journal of Applied Behavioral Science*, volume 56 (issue 3), 272-278. <https://doi.org/10.1177/0021886320936703>
3. Baldwin, F. (2020). Trade conflict in the age of КОВИД-19, blog-post
4. Barouki, R., Kogevinas, M., Audouze, K. (2020). The COVID-19 pandemic and global environmental change: Emerging research needs . *Environment International*, volume 146. <https://doi.org/10.1016/j.envint.2020.106272>
5. Bloomfield, J., Steward, F. (2020). The Politics of the Green New Deal. *The Political Quarterly*, volume 91 (issue 4), 770-779. <https://doi.org/10.1111/1467-923X.12917>
6. Böhringer, Ch., Löschel, A., Moslener, U., Rutherford, Th. (2009). EU climate policy up to 2020: An economic impact assessment. *Energy Economics*, volume 31 (issue 2), 295-305. <https://doi.org/10.1016/j.eneco.2009.09.009>
7. Claeys, G., Tagliapietra, S. (2020). Is the EU Council agreement aligned with the Green Deal ambitions?. *Bruegel-Blogs*
8. Claeys, G., Tagliapietra, S., Zachmann, G. (2019). How to make the European Green Deal work. *Policy Contributions 33125*, Bruegel, volume 14.
9. Colli, F. (2020). The end of ‘business as usual’? COVID-19 and the European Green Deal. *European Policy Brief*, volume 60.
10. Creel, Holzner, J., Saraceno, M., Watt, F., Wittwer, A. (2020). How to spend it: A proposal for a European COVID-19 recovery. *Policy Notes and Reports*, volume 38.
11. D'Adamo, I., Gastaldi, M., Morone, P. (2020). The post COVID-19 green recovery in practice: Assessing the profitability of a policy proposal on residential photovoltaic plants. *Energy Policy*

12. Elleby, Ch., Pérez, I., Domínguez, Adenauer, M., & Genovese, G. (2020). Impacts of the COVID-19 Pandemic on the Global Agricultural Markets. *Environmental and Resource Economics*, volume 76, 1067-1079. <https://doi.org/10.1007/s10640-020-00473-6>
13. Hafner, M., Raimondi, P. (2020). Priorities and challenges of the EU energy transition: From the European Green Package to the new Green Deal. *Russian Journal of Economics*, volume 6 (issue 4), 374-389.
14. Hepburn, C., O'Callaghan, B., Stern, N., Stiglitz, J., Zenghelis, D. (2020). Will COVID-19 fiscal recovery packages accelerate or retard progress on climate change? *Oxford Smith School of Enterprise and the Environment | Working Paper No. 20-02*
15. Hey, Ch. (2005). EU Environmental Policies: A short history of the policy strategies. *EU Environmental Policy Handbook*. <http://aei.pitt.edu/id/eprint/98675>
16. Lahcen, B., Brusselaers, J., Vrancken, K., Dams, Y., Da Silva Paes, C., Eyckmans, J., Rousseau, S. (2020). Green Recovery Policies for the COVID-19 Crisis: Modelling the Impact on the Economy and Greenhouse Gas Emissions. *Environmental and Resource Economics* volume 76, 731-750. <https://doi.org/10.1007/s10640-020-00454-9>
17. Lahcen, B., Brusselaers, J., Vrancken, K., Dams, Y., Paes, C., Eyckmans, J., Rousseau, S. (2020). Green Recovery Policies for the COVID-19 Crisis: Modelling the Impact on the Economy and Greenhouse Gas Emissions. *Environmental and Resource Economics*, volume 76, 731-750. <https://doi.org/10.1007/s10640-020-00454-9>
18. Laurent, E. (2020). The European Green Deal Bring back the new. *Policy brief OFCE*, volume 63
19. Manzanedo, R., Manning, P. (2020). КОВИД-19: Lessons for the climate change emergency. *Science of The Total Environment*, Volume 742. <https://doi.org/10.1016/j.scitotenv.2020.140563>
20. Mason, A. (2020). Protecting Europe's Green Deal. *International Development Research Network*
21. Oberthür, S., Kelly, C.R. (2008). EU Leadership in International Climate Policy: Achievements and Challenges. *The International Spectator*, volume 43 (issue 3), 35-50. <https://doi.org/10.1080/03932720802280594>
22. Pianta, M., Lucchese, M. (2020). Rethinking the European Green Deal: An Industrial Policy for a Just Transition in Europe. *Review of Radical Political Economics*, volume 54 (issue 4). <https://doi.org/10.1177/0486613420938207>
23. Quéré, C., Jackson, R., Jones, M.W., Smith, A.J.P., Abernethy, S., Andrew, R.M., De-Gol, A., Willis, D., Shan, Y., Canadell, J., Friedlingstein, P., Creutzig, F., Peters, G. (2020). Temporary reduction in daily global CO₂ emissions during the COVID-19 forced confinement. *Nature Climate Change*, volume 10, 647-653. <https://doi.org/10.1038/s41558-020-0797-x>
24. Rosenbloom, D., Markard, J. (2020). A COVID-19 recovery for climate. *Science*, Vol 368 (Issue 6490), p.447. DOI: 10.1126/science.abc4887
25. Rosenow, J., Eyre, N. (2016). A post mortem of the Green Deal: Austerity, energy efficiency, and failure in British energy policy. *Energy Research & Social Science* Volume 21, 141-144. <https://doi.org/10.1016/j.erss.2016.07.005>

26. Rosenow, J., Eyre, N., Bürger, V., Rohde, C. (2013). Overcoming the Upfront Investment Barrier - Comparing the German CO₂ Building Rehabilitation Programme and the British Green Deal. *SAGE Journals, volume 24* (issue 1-2), 83-103. <https://doi.org/10.1260/0958-305X.24.1-2.83>
27. Rowanab, N. J., Galanaki Ch.M. (2020). Unlocking challenges and opportunities presented by COVID-19 pandemic for cross-cutting disruption in agri-food and green deal innovations.
28. Sabato, S., Fronteddu, B. (2020). A socially just transition through the European Green Deal? *ETUI Research Paper - Working Paper 2020.08*. <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.3699367>
29. Schoenmaker, D. (2020). A Green Recovery. *Our World*
30. Schwartzman, D. (2011). Green New Deal: An Ecosocialist Perspective. *Capitalism Nature Socialism, volume 22* (issue 3), 49-56. <https://doi.org/10.1080/10455752.2011.593886>
Science of The Total Environment Volume 748, 15 December 2020. <https://doi.org/10.1016/j.scitotenv.2020.141362>
31. Sikora, A. (2020). European Green Deal - legal and financial challenges of the climate change. *ERA Forum, volume 21*, 681-697. <https://doi.org/10.1007/s12027-020-00637-3>
32. Simionescu, M., Prăna, C.B., Diaconescu, T. (2020). Renewable Energy and Economic Performance in the Context of the European Green Deal. *Energies 2020, volume 13* (issue 23). <https://doi.org/10.3390/en13236440>
33. Steffen, B., Egli, F., Pahle, M., Schmidt, T. (2020). Navigating the Clean Energy Transition in the COVID-19 Crisis. *Joule, volume 4* (issue 6), 1137-1141. <https://doi.org/10.1016/j.joule.2020.04.011>
34. Valla, N. (2020). Boosting the Economic Recovery or Closing a Green Deal in Europe? Or Both? *Intereconomics, volume 55*, 350-352. <https://doi.org/10.1007/s10272-020-0930-0>
Volume 147 (December 2020). <https://doi.org/10.1016/j.enpol.2020.111910>
35. Wilkinson, D., Tellez-Chavez, L. (2020). How COVID-19 Could Impact the Climate Crisis? *Indigenous Policy Journal, volume 31* (issue 1)
36. Zlaugotne, B., levina, L. , Azis, R., Baranenk, D., Blumberga, D. (2020). GHG Performance Evaluation in Green Deal Context. *Environmental and Climate Technologies, volume 24* (issue 1). <https://doi.org/10.2478/rtuect-2020-0026>

Зелената енергия и новите „зелени“ автомобили

Светослав Славов

Екологичният проблем се превръща във все по-важна тема за бъдещето не само на Европа, но и на целия свят. Природата в наши дни е силно засегната от човешката дейност – изсичане на гори, горене/изпускане на вредни газове от предприятия, автомобили, самолети. Силно замърсени са и водите – дали от големите плавателни съдове или от човешка небрежност, но резултатът е налице. Глобалното затопляне е може би най-тежката последица, която се изразява в повишаване нивото на световния океан и смесване на солената със сладката вода. Дулката в озоновия слой, както и киселинните дъждове, са също големи екологични проблеми, стоящи пред човечеството, за които трябва да намери решение.

Опазването на околната среда и борбата с климатичните промени са приоритети на Европейския съюз. Европейската зелена сделка е набор от политики, предложени от Европейската комисия, които трябва да направят държавите - членки на ЕС, климатично неутрални до 2050 г. (Ангелов, 2020). Планът е да бъде намалено производството на парникови газове поне с 50%¹, сравнено с нивата от 1990 г. Това включва преразглеждане на законодателството, стимулиране на кръговата икономика, намаляване на енергийното потребление на сградите, запазване на биоразнообразието, модернизиране на земеделието, насърчаване на иновациите. Амбициозни цели на Европа за нулеви нива на произвежданите парникови газове са заложени в задължителни актове на ЕС за климата, които са обсъдени в Европейския съюз. Заедно с тях има пакет от законодателни актове и като директивите за възобновяема енергия, за енергийна ефективност, за промяната на използването на земята и за търговията на емисии (Ангелов, 2020).

---

¹ Европейска комисия

Една от основните цели на Зелената сделка е да сведе до минимум вредните емисии от превозните средства и по-конкретно от автомобилите. Известно е, че в наши дни автомобилите, включително и тези от обществения транспорт, са едно от основните средства за придвижване на граждани. Не е безизвестно каква е вредата за въздуха около нас и изобщо за околната среда, причинена от автомобилите с двигател с вътрешно горене (ДВГ). С развитието на индустрията през 19-и и 20-и век този тип автомобили стават все по-използвани и така тази тенденция продължава и до наши дни. Твърде късно, обаче, се обръща внимание на този проблем. Вече придобил компетенции и в тази област, ЕС започва бъвеждането на законодателство, което е свързано с опазването на околната среда и ограничаване на вредните емисии от автомобилите с ДВГ. Една от основните цели на ЕС е постепенното бъвеждане в употреба на електрически и биоавтомобили, които да са напълно безопасни за околната среда и да не отделят вредни емисии.

Според много хора именно това са „автомобилите на бъдещето“ не само в Европа, но и в световен мащаб. Разбира се, идеята за цялостното заменяне на автомобилите с ДВГ с електрически и такива с биогорива среща и голяма съпротива сред европейските граждани. Една такава стъпка би била много важна за Европа за справянето с екологичния проблем. Това изисква огромни общи и съгласувани усилия и за силено взаимодействие на всички европейски страни. Тази „мини революция“ може да стане стъпка по стъпка. ЕС би могъл да раздели целия процес на няколко етапа. Естествено, това е голямо предизвикателство и от икономическа гледна точка, защото производството и след това разпространяването на електрическите и биоавтомобили ще изисква огромни финансови средства от държавите. Със сигурност те не биха се справили без помощта на Съюза. Това е новата перспектива пред „нашата Европа“, защото от изпълнението на този процес до голяма степен зависи и екологичното бъдеще на континента.

Целта на този доклад е чрез теоретични аргументи и емпирични изследвания да даде отговор на следния изследователски въпрос: Могат ли електрическите „зелени“ автомобили напълно да изместят тези с ДВГ в Европейския съюз в близко бъдеще?

Електрическите автомобили са от този тип превозни средства, които са задвижвани от електричество и по-точно от електрически батерии. Тези батерии могат да се зареждат в определени станции или да се самозареждат в движение и не отелят вредни газове в атмосферата. Друг тип автомобили, които могат да бъдат въведени в по-широва употреба, са тези, които са задвижвани с различни биогорива – биометан, биоетанол, водород и гр. (Ангелов, 2019). Хипотезата, която ще бъде проверена в този доклад е, че в близко бъдеще „зелените“ автомобили нямат да заместят напълно тези с ДВГ.

За да даде отговор на този изследователски въпрос, авторът разглежда различните позиции на някои изследователи, изложени в научни статии. В светлината на изискванията за намаляване на емисиите на парникови газове се разглежда потенциалният бъдещ принос на транспортния сектор чрез въвеждането на електрически превозни средства. Освен това, въз основа на констатациите в аналитичната литература са разгледани и други опасения за околната среда, като местните замърсители на въздуха, шума и емисиите от жизнения цикъл на превозното средство.

Важни фактори, които определят екологичния ефект от широкомашабното въвеждане на електрически превозни средства, са общото енергийно търсене на електрически превозни средства на пазара и намаляването на емисиите на парниковите газове за производството на електроенергия, необходима за зареждане на електрически превозни средства. В обхвата на този доклад са разгледани различни аспекти, влияещи върху тези и други ключови фактори, въз основа на констатациите от наличните проучвания върху електрическите превозни средства. Идентифицирани са аспекти, при които са необходими допълнителни изследвания. За определяне на общото енергийно потребление на електрическите превозни средства е нужна информация по отношение на енергийната потребност; състоянието на техниката на електрическите автомобили; пробегът, който може да бъде извършен в режим на електрическо шофиране и предполагаемото бъдещо наблизане на пазара на тези автомобили.

Изследват се форумни дискусии между европейските потребители относно масовото въвеждане на електромобилите в Европа (Ortar, 2019). Голяма част от мненията изразяват положително отношение към въвеждането на електромобилите (за краткост ще ги означаваме с EV²), но наред с това съществуват и критики, че преходът към „зелените“ автомобили не се случва достатъчно бързо. Форумните дискусии идентифицират и недостатъците пред въвеждането на този вид автомобили, които изискват внимание, предвид целите на доклада. Въпреки че необходимостта от преприемане на действия, които да ограничат максимално употребата и преработката на петрол по екологични причини оказва влияние върху мнението на потребителите, въпреки, свързани с енергийната сигурност и нуждата от автономия в европейския контекст, остават налице.

Друго основателно съображение е предизвикано от факта, че нуждите от електричество и енергия, които са се увеличили, може да не бъдат задоволени от възобновяеми енергийни източници (Ortar, 2019). Онлайн дебатите разкриват и друга перспектива – неравенството и

---

² Electric vehicles

разнообразните ефекти от преминаването към електромобили са ясно осъзнавани, което води до негативен отпечатък върху прехода. Всъщност, изборът на електромобили отново на свой ред побужда въпроси за енергийната справедливост и дебатите позволяват да се направи картографиране, изработено от многообразието на достъпа до мрежата в Европа и разнообразието на производството на енергия, свързани към различни минали и скорошни енергийни изборни опции. Идентифицира се многообразието на достъпа между селските и градските райони в рамките на държавите. Заключението, което извежда форумната дискусия е, че преходът към електромобили ще бъде възможен, само ако предварително се изясни как ще се осъществява борбата със социалните, пространствените и ценовите неравенства, представляващи огромни предизвикателства пред процеса (Nau, 2013).

Поставя се под въпрос устойчивостта и екологичните ефекти от заместването на съществуващия ДВГ с електромобили. Някои от предизвикателствата са свързани с рециклирането на батерии, както и замърсяването, причинено от производството на батерии и съответно – екологичния отпечатък. Добре известно е, че батерии са особен тип източник на енергия и не би трябвало да се подценяват в сравнение с широко използвани горива. Те могат да причинят огромни вреди на атмосферата като цяло след като бъдат изхвърлени и не добре съхранени, отделяйки вредни вещества. Все още не са направени тестове, които да отразят дългосрочното влияние на вече употребените батерии върху околната среда (Jansson, 2014).

В научната литература, която анализира „осиновяването“ на електромобилите, гражданините често биват третирани като потребители, пасивни участници на пазара или като получатели на нови технологии (Nau, 2013). Преходите към устойчива енергия и транспортните системи ще бъдат широкообхватни и предизвикателни, изискващи сериозна обществена подкрепа.

Един от начините за драстично намаляване на нивото на замърсявания в големи градски райони от автомобили с ДВГ е налагането на „**трафик такса**“, която се оказва важен фактор. Средствата, получени от нея, биват използвани за инвестиране в електромобили и по този начин може да бъде преодолян факторът „цена на електромобилите“ (Urban Lindgren, 2014). Такъв пример ни дава развитата в това отношение Швеция. От направени вече изследвания относно ефекта на приложената мярка става ясно, че данъкът за трафик в Швеция се оказва ефективен. Предишни изследвания са установили, че данъкът върху задръстванията в Стокхолм е бил ефективен за намаляването им в краткосрочен и дългосрочен план (Lindgren, 2014). Този анализ показва, че политика, чиято основна цел е да намали задръстванията от автомобили, също има ефект. Това носи последици отвъд

шведския контекст. С други думи, в момента много градове имат такси за задръстване или обмислят прилагането на такива такси, които се допуска, че биха благоприятствали въвеждането на ЕV.

Може да се твърди, че ако тези политически инструменти са свързани с по-малко вредни за околната среда превозни средства, по отношение на освобождаване от такса, това може да означава добично по-малко задръствания и по-малко зависим от изкопаеми горива набор от автомобили. В тази сфера е забележително, че Швеция реши да не освобождава електрическите превозни средства от таксите за задръствания в Стокхолм и Гьотеборг (Lindgren, 2014). В Норвегия автомобургоните са освободени от пътни такси, което се счита за една от причините за значително нарастване на пазара на електрически автомобили напоследък (Nau, 2013). Иначе казано, в Норвегия тези мерки са дали резултат.

Втори важен фактор, който трябва да бъде изследван, е **цената на електромобилите**. Подобно на предишни проучвания (Nau, 2013; Naq, 2016; Weiss, 2017), моделът се основава на реални цени. OEM производителите³ препоръчват т.нр. цена MSRP⁴, за да подпомогнат стандартизирането на цените между местоположенията. MSRP обикновено варира значително в зависимост от държавата. Търговците на автомобили, обаче, прилагат отстъпки, като определят крайната цена, която клиентът плаща за автомобила. Честа практика е да се прилагат щедри отстъпки, така че препоръчителната цена на дребно на производителя (MSRP) да не е нищо друго освен отправна точка. За да се улови такава променливост, MSRP се дефинира като стохастична променлива с бета разпределение (10,1)⁵ с MSRP като горна граница, което означава, че при 90%⁶ от случаите отстъпката е по-малка от 10%⁷ (Danielis, 2018). Въпреки тези отстъпки, обаче, електромобилите все още остават недостъпни за повечето хора, без значение от коя държава са те.

Икономията на гориво е важен компонент на разходите, в сравнение със задвижващите системи. Стойността му обаче е несигурна. Първият въпрос се отнася до разликата между тестовия и реалния разход на гориво. Реалното потребление зависи от много фактори, свързани с условията на движение (нива на задръствания), вид на пътя (равен или стръмен), метеорологичните условия и стила на шофиране. Последното оказва особено влияние върху биоавтомобилите BEV⁸, които

³ OEM - original equipment manufacturer - производител на оригинално оборудване

⁴ Препоръчителна цена на дребно от производителя (Manufacturer's suggested retail price)

⁵ MSRP

⁶ Так там.

⁷ Так там.

⁸ Биоелектрическо превозно средство (Bioelectronic vehicle)

са снабдени с регенеративно счупване. Тестовият разход на гориво се измерва чрез предварително зададени цикли на шофиране, като например тези на Американската агенция за опазване на околната среда (EPA) и Новият европейски цикъл на шофиране (NECD). Цикълът на EPA обикновено води до по-високи прогнозни нива на потребление от този на NECD и се счита за по-близък до потреблението в реалния свят (Marotta, 2018). Несигурността, свързана с ценомаята на гориво в реалния живот, ни кара да го определим като стохастична променлива, характеризираща се с бета разпределение $(1,10)^9$, което означава, че 70%¹⁰ от реалния разход на гориво в реалния трафик е два пъти повече от отчетения NECD тест (Danielis, 2018). Този фактор показва, че въвеждането на EV е от съществена необходимост, тъй като ще се спести голям процент от горивата на автомобилите с ДВГ и това би направило пътуването на къси разстояния по-икономично.

Важен фактор е и **остатъчната стойност на електромобила**, която не е лесно да бъде предсказана. Възрастта и общото изминато разстояние със сигурност са водещи параметри. Други фактори, обаче, също играят роля – навици за шофиране, марка, размер, специфично търсене на пазара и т.н. Решаващ въпрос за тези сравнения е да се оцени дали автомобилите с различни задвижващи системи се амортизират по различен начин. Ако за конвенционалните автомобили степента на амортизация е дос tatъчно известна, за EV е силно несигурна (Weiss, 2017). При модел TCO се предполага, че автомобилът се държи от първия собственик в продължение на 6¹¹ години (Danielis, 2018). В допълнение, като базова линия, ние приемаме, че ДВГ и хибриди запазват 20%¹² от първоначалната си стойност, докато EV държат само 10%¹³, тъй като новата технология е обект на бърза технологична амортизация (Danielis, 2018). Подобно предположение, обаче, би могло да бъде опровергано след 5 години, тъй като ДВГ вероятно ще бъде стара технология, обект на много ограничения (например ограничаване на достъпа в града), което ще доведе до по-бързи темпове на амортизация от тези на BEV (Danielis, 2018). За да се улови несигурността, свързана с тези параметри, следва да се третира стойността на преподаждбата като нормално разпределена стохастична променлива със средна стойност, равна на очакваната стойност на преподаждба и отклонение от 1000 евро. Анализът на този фактор показва, че все още не е налице особена стандартизация в използването и дори закупуването на електромобили. Не се отличава определен модел, който да

⁹ NECD

¹⁰ Так там.

¹¹ Так там.

¹² EPA

¹³ Так там.

бъде въведен първоначално, за да се направи обективна оценка и съответните изводи (Haq, 2016).

Важно е да бъде отчетен и факторът на използването на електромобила, както и някои контекстуални предположения. Те се отнасят до вида на направените пътувания и годишното изминато разстояние (Jansson, 2014). Икономията на горивото зависи от това дали автомобилът се движжи в градска среда или по магистрала. В страни като Италия градските райони са силно задържани и причиняват чести спирации. В това отношение икономията на гориво на ДВГ може да бъде сериозно засегната от градското шофиране. Това е несъществен аспект, тъй като смятаме, въз основа на ISFORT (2017), че 60%¹⁴ от изминатото разстояние се извършва в градските райони (Vivanco, 2014). Предполага се, че автомобилите изминават 5000, 10 000, 15 000 km¹⁵ годишно, които ни позволяват да изведем три групи резултати (Danielis, 2018). Камо се има предвид, че средното разстояние на италиански шофьор с кола е около 11 200 km¹⁶ годишно (Hildermeier, 2011), първото предположение съответства на ситуация, при която колата се използва предимно на къси разстояния, т.е. като втора кола, или от човек, който не работи (напр. пенсионер) или който не пътува с кола (Danielis, 2018). Две други предположения са съвместими с дневно изминато разстояние, съответно от около 30 и 50 km (Orthar, 2019).

Що се отнася до контекстните променливи, предполагаме, че първият собственик държи колата в продължение на 6 години. Няма официални данни за този параметър. В зависимост от използването на превозното средство, такова предположение възлиза на максимално общо изминато разстояние от 90 000 km¹⁷, което е осъществимо и за BEV без много влошаване на батерията (Garcia, 2018). По тази причина разходите за подмяна на батерията или печалбите от повторното използване/рециклиране на батерията няма да бъдат включени в този модел. Става ясно, че не всички шофьори са мотивирани да заменят своя конвенционален автомобил с електрически. Голям е процентът на хората, които използват автомобилите си, единствено за да отидат на работа, която в повечето случаи не е далеч от дома им (Marx, 2012). Следователно този начин на използване на автомобила се оказва по-икономичен за тях отколкото да закупят EV, тъй като на този етап все още са с високи цени. Съществуват и опасения за ефекта на замърсяване от батерията, заобикаляща електромобила.

¹⁴ ISFORT

¹⁵ Так там.

¹⁶ ISFORT

¹⁷ Так там.

Друг интересен факт, който може да бъде разгледан по този изследователски въпрос, е програмата Plan 2000E. Тя е предложена и въведена от Испания през 2009 г. с цел намаляване на транспортните разходи във времената на финансова криза (Garcia, 2016). Резултатите показват, че програмата е неефективна, тъй като субсидира директно производителите, а не потребителите. В допълнение, високите разходи за програмата и нейното намалено въздействие правят Plan 2000E нежелан от гледна точка на публичната администрация (Fesvial and GfK Emer Ad Hoc Research, Hacker 2009). Ако истинските цели на правителството са да намали нивото на замърсяване, причинено от автомобилния парк, и масовото въвеждане на електромобили, то икономическата литература показва, че съществуват други по-ефективни механизми, които са и по-евтини за публичния сектор (Marx, 2012). Увеличението на данъците върху горивата или определянето на по-строги стандарти за енергийна ефективност са примери за алтернативни механизми, които могат да помогнат за постигане на целите за предотвратяване на замърсяването (Marotta, 2008).

Основната цел на този доклад, която беше определена в началото му, беше отговор на следния изследователски въпрос: Могат ли електрическите автомобили напълно да изместват тези с ДВГ в Европа в близко бъдеще? Този въпрос възниква и се оказва доста важен след приемането на т. нар. Зелена сделка от ЕС, която цели драстично намаляване на нивата на замърсяване на континента. Един от най-големите замърсители на околната среда с вредни емисии са именно автомобилите с ДВГ. Точно това е и една от дългосрочните цели на ЕС – първо постепенно и след това изцяло заменяне на конвенционалните автомобили с електромобили, които не отделят вредни емисии и които не биха били вредни по никакъв начин за околната среда. Електромобилите са определяни гори като „бъдещето за Европа“. Тази дългосрочна цел, обаче, представлява огромно предизвикателство не само за Съюза, но за цяла Европа и за останалия свят. Трябва да са налице всички фактори за осъществяване на тази цел, но за момента това не е така. Тук ще бъдат обобщени и резултатите от анализа на различните ключови фактори и научната литература по темата.

Първият фактор – използването, показва, че все още много хора не са готови да се разделят със своите настоящи автомобили. Липсва амбицията у тях за пълна промяна. До голяма степен те са свикнали с автомобилите с ДВГ и гори твърдят, че това е по-практичният вариант за тях. Не се разбира и признава ефикасността на новия тип превозни средства. Следователно много трудно би настъпила особена промяна.

Вторият фактор е пазарът на електромобилите (EV). Тук става ясно, че „бъдещите автомобили на Европа“ имат за момента доста

високи цени и далеч не всички са способни да си ги позволяят, а какво остава да кажем и за поддръжката им след това? Дори и след различни опити и експерименти на страни като Швеция (трафик таксата) и на Испания (Plan 2000E), с цел допълнително финансиране и закупуване на голям брой електромобили, те се оказват неуспешни. В допълнение на този фактор изследването показва, че все още пазарът на EV не е достатъчно популяризиран сред европейското общество, като се наблюдават малки изключения. Може би ако това се промени, горните два фактора биха били преодолени.

Друг много важен фактор е стандартизацията при този нов тип автомобили, задвижвани чрез батерии, биогорива или гори от възобновяемите източници на енергия. Съществуват няколко модела електромобили, които са съвсем различни един от друг и това допълнително затруднява развитието и разширяването на пазара в тази сфера. Има нужда от уеднаквяването на характеристиките на различните модели и ако това е изпълнено, тогава би могло да стане доста по-лесно популяризирането им. Следователно търсенето и предлагането на пазара на електромобилите ще се ускори грастично.

Последният, но не най-маловажен фактор са споменатите по-горе онлайн дискусии и дебати относно масовото въвеждане на електромобили. Участниците в тези дебати единодушно подкрепят заменянето на конвенционалните автомобили с електрическите такива. Съществуват, обаче, опасения относно енергийната сигурност и автономност на Европа, защото за да бъдат задвижвани тези електромобили, трябва да се произвежда огромно количество електроенергия, което отново е предизвикателство само по себе си. Други притеснения са какво ще стане с рециклирането на старите употребени батерии, тъй като е ясно каква опасност крият те, ако не бъдат съхранени правилно или рециклирани.

Анализът на тези проучвания, резултати и научната литература по темата доказват, че хипотезата е правилна и отговорът на изследователския въпрос е, че „зелените“ електрически автомобили не могат да заменят напълно тези с ДВГ в Европейския съюз в близко бъдеще, поради особената сложност на този процес. Може би наистина електромобилите са „бъдещето“ на Европа, но имайки предвид близките години, това по-скоро е неизпълнимо.

Използвана литература:

1. Ангелов, Г. А. (2020). Какво е Зелената сделка и как трябва да промени Европа. *OFFNews*, 2-5.
2. Иванов, И. (2018). *Европейски политики*. София : Издателство на СУ
3. Danielis, R. (2018). A probabilistic total cost of ownership model to evaluate the current and future prospects of electric cars uptake in Italy. *ScienceDirect*, 20-23.
4. Garcia, C. (2016). Evaluation of subsidies programs to sell green cars: Impact on prices, quantities and efficiency. *ScienceDirect*, 105-118.
5. Hacker, F. (2009). Environmental impacts and impact on the electricity market of a large scale introduction of electric cars in Europe: critical review of literature. *Semantic Scholar*, 50-62.
6. Haq, G. (2016). CO2 labelling of passenger cars in Europe: Status, challenges, and future prospects. *ScienceDirect*, 324-335.
7. Jansson, J. (2014). Do tax incentives affect households' adoption of green cars? A panel study of the Stockholm congestion tax. *ScienceDirect*, 12-14.
8. Julia Hildermeier, A. V. (2011). Shaping an emerging market for electric cars: How politics in France and Germany transform the European automotive industry. *RevelNice*, 14-22.
9. Lindgren, U. (2014). A panel study of the Stockholm congestion tax. *ScienceDirect*, 14-18.
10. Marotta, A. (2018). How much difference in type-approval CO2 emissions from passenger cars in Europe can be expected from changing to the new test procedure (NEDC vs. WLTP)? *ScienceDirect*, 136-147.
11. Marx, P. (2012). Electric cars: technical characteristics and environmental impacts. *SpringerLink*, 40-60.
12. Nau, B. (2013). Development of plastic front side panels for green cars. *ScienceDirect*, 44-52.
13. Ortar, N. (2019). Should All Cars Be Electric by 2025? The Electric Car Debate in Europe. *MDPI*, 15-17.
14. Roy Cerquetiab, Massimiliano Giacalone, Raffaele Matterac. (2020). Skewed non-Gaussian GARCH models for cryptocurrencies volatility modelling. *Information Sciences*. doi:2020.03.075
15. Vivanco, D. F. (2014). The Remarkable Environmental Rebound Effect of Electric Cars: A Microeconomic Approach. *ACSPublications*, 3-7.
16. Weiss, M. (2017). Does the New European Driving Cycle (NEDC) really fail to capture the NOX emissions of diesel cars in Europe? *ScienceDirect*, 234-241.

Регионалната политика: продължаващият дисбаланс между регионите в Европейския съюз

Габриела Тодорова

Въведение

Регионалната политика е функционална политика и една от основните инвестиционни политики на Европейския съюз (ЕС). Нейната цел е сближаването на регионите и страните, тъй като Съюзът се състои от твърде хетерогенни членове и региони. Регионалната политика подпомага изостаналите региони, насърчава създаването на нови работни места и стимулира повишаването на конкурентоспособността им. Тази политика е насочена към изоставащите региони, които имат нужда от повишаване на икономическия растеж, така че да се възползват максимално от предимствата на вътрешния пазар.

Регионалната политика е важна от гледна точка на провеждането на останалите политики на Съюза и перспективите за бъдещото му развитие. Нейната значимост и необходимостта от по-голяма прецизност и ефективност в провеждането на тази политика се открояват на фона на глобалната пандемия, определяна от редица експерти като по-лоша от световната финансова криза през 2008-2010 г. Машабите на пандемията от Ковид-19, хилядите жертви, икономическите загуби, намаляването на заемостта са само част от проблемите, които кризата оставя след себе си. Редица икономики бяха парализирани, милиони хора останаха без работа. Във всяка отделна страна в ЕС, гори във всеки отделен регион, последиците от пандемията са с различен интензитет. Макар всички да пострадаха от пандемията, различията между държавите и регионите в икономически план ще се разраснат.

Актуалността на въпроса за значимостта на регионалната политика като една от основните политики на ЕС е очевидна. Регионалната политика и нейното финансиране бяха на дневен ред и по време на преговорите за бюджета на Европейския съюз за 2021 г. и Многогодишната финансова рамка за периода 2021-2027 г. Трагично средст-

вата, предвидени за регионалната политика, заемат една трета от общностния бюджет, което е значителна част от него. За миналия период 2014-2020 г. финансирането на регионалната политика възлиза на 34% от бюджета на ЕС. Именно този висок процент е сред причините за постоянните дебати относно това дали традиционните политики, сред които е и регионалната, трябва да продължат да получават толкова голяма част от бюджета, или трябва да преотстъпят своеот място на новите екологично и технологично насочени политики.

Регионалната политика има своите защитници в лицето на страни като Испания, Италия и Гърция, които настояват тя да запази досегашното си финансиране и да не се губи фокусът върху нея. В крайна сметка, в приемата многогодишна финансова рамка за 2021-2027 г., регионалната политика ще продължи да разчита на значително финансиране от общностния бюджет. Това повдига важен въпрос. Дали регионалната политика оправдава предоставените ѝ средства и своеот основно място сред останалите политики и дали успява да постигне поставените си цели? Съществуването на митове като тези, че регионалната политика няма добавена стойност, че се финансирам незначителни проекти, че средствата не се управляват достатъчно добре и други, също поставят акцент върху проблема доколко регионалната политика е ефективна и отговаря на възложените ѝ крайни резултати.

Изследователският въпрос, на който авторът на този доклад цели да намери отговор, е защо регионалната политика не успява да реши проблема с неравенството между страните в ЕС? Хипотезата, която следва да бъде доказана или отхвърлена, е следната. Регионалната политика и разпределението на средствата по структурните фондове не отчитат достатъчно специфичните характеристики, нужди и възможности на отделните региони и държави, поради което икономическият растеж се концентрира главно в по-развитите и богати региони.

Съществуването на неравенство между държавите - членки в ЕС

Терминът „неравенство“ може да има различни значения и тълкувания. За целите на това изследване неравенство между страните и регионите е съществуването на различия в средните доходи и на БВП на глава от населението в рамките на различните държави и региони.

В Европейския съюз неравенството между регионите рязко се увеличи през последните години поради различни фактори, част от които породени от финансовата криза от 2008 г. Продължаващото икономическо раздалечаване на регионите е заплаха за икономическия прогрес на отделните държави, но и на Съюза в неговата цялост, за социалното сближаване и политическата стабилност на континента (Iamma-

rino, Rodriguez-Pose & Storper, 2018). Как обаче се обяснява постоянното неравенство между държавите и между отделните региони?

На първо място, ще гокажем действителното съществуване на такова неравенство в страните от ЕС. Обобщени показатели за развитието и просперитет на дадена страна или регион е личният доход на глава от населението и брутният вътрешен продукт (БВП) на глава от населението. БВП на глава от населението за икономиката на дадена държава, регион или град-регион е добър показател за много от ключовите му характеристики (Iammarino, Rodriguez-Pose & Storper, 2018). Използваните данни са от 2019 г. Средният доход на глава от населението в Източна Европа е с около 35% по-нисък от средния за ЕС през 2019 г. В страните от Южна Европа доходът е с 10% по-нисък от средния за ЕС през същата година. Страните от Северна Европа са с близо 50% по-висок доход от средния (Blanchet, Chancel & Gethin, 2019). В последните години при разширяването на Съюза към него се присъединиха страни, които са по-бедни от средното за ЕС, което допълнително задълбочава различията между отделните членове. Решаването на този проблем е от изключителна важност, с оглед на бъдещето разширяване на ЕС със страните от Западните Балкани, които също имат показатели под средните за ЕС.

Таблица 1. Среден годишен доход в евро за 2019 г.

Държава	Среден годишен доход в евро	Държава	Среден годишен доход в евро
Австрия	25,729	Литва	7,586
Белгия	24,608	Луксембург	36,354
България	4,224	Унгария	5,852
Гърция	8,195	Малта	15,354
Германия	23,515	Нидерландия	24,612
Дания	30,717	Полша	7,124
Естония	11,461	Португалия	10,023
Ирландия	25,528	Румъния	3,851
Испания	15,015	Чехия	9,995
Франция	22,562	Словения	14,067
Хърватия	7,306	Словакия	8,119
Италия	17,165	Финландия	24,879
Кипър	16,215	Швеция	24,474
Латвия	8,187	ЕС- 27 държави	17,325

Източник: Европейска статистическа служба Евростат - съвместни проучвания на Статистика на доходите и условия на живот (EU-SILC) и Панел на домакинствата на Европейската общност (ECHP). (Eurostat)

Картината с БВП на глава от населението в отделните страни не е по-различна. Съществува голяма разлика между страните, намиращи се на първите места по показателя на БВП на глава от населението и тези, които са в дъното на класацията. Обезпокоително е, че има редица държави, чиито нива на БВП на глава от населението (в евро) са под средните за ЕС.

Таблица 2. БВП на глава от населението в евро - 2019 г.

Държава	БВП на глава от населението в евро за 2019	Държава	БВП на глава от населението в евро за 2019
Австрия	41 870	Литва	14 010
Белгия	35 940	Люксембург	83 640
България	6 840	Унгария	13 260
Гърция	17 750	Малта	21 960
Германия	35 840	Нидерландия	41 870
Дания	49 720	Полша	13 000
Естония	15 760	Португалия	18 630
Ирландия	60 170	Румъния	9 110
Испания	25 200	Чехия	18 330
Франция	33 270	Словения	20 700
Хърватия	12 450	Словакия	15 860
Италия	26 910	Финландия	37 230
Кипър	24 530	Швеция	43 920
Латвия	12 510	ЕС- 27 държави	27 970

Източник: Европейска статистическа служба Евростат. Изчисленията са на база съотношението между реалния брутен вътрешен продукт и средното население за съответната година.

Неравенства се наблюдават и между различните региони. Предимно селските региони, както и малките и средните райони на градовете търсят все повече загуба на работна сила, спад в заетостта, намаляващ доход на глава от населението спрямо средния за съответната страна и като резултат от всичко това, по-ниско качество на живот. От своя страна, в големите градове и развиващите се и бързо прогресиращи региони е точно обратното: по-високи доходи, повече работни места, високоплатен труд, по-висока конкуренцспособност, по-добро качество на живот (Iammarino, Rodriguez-Pose & Storper, 2018). На пръв поглед тази картина е съвсем естествена и не е изненадваща за никого. Логично е големите градове да достигат по-голям икономически растеж от малките и държавите с по-малко селскостопански региони да са

по-напред от останалите. Задачата на регионалната политика е във възможно най-голяма степен да намали тези различия, да сближи развитието на икономиките, така че да се получи по-голяма хомогенност, която да работи в полза на развитието на целия Съюз.

Обект на изследване е как регионалната политика изпълнява своята задача и какво е нейното въздействие върху икономическия растеж. Ще разгледаме къде са нейните слаби места и проблеми, които ѝ пречат да бъде достатъчно ефективна.

Регионалната политика: действие, финансиране, изследвани периоди

Общата регионална политика се определя на равнището на Европейския съюз, но управлението на средствата е поверено на сътрудничеството между Европейската комисия и националните, регионалните и местните власти. Това е т. нар. метод на „споделено или управление на много нива“. Държавите членки са тези, които изработват проекти, който очертава стратегиите, приоритетите и оперативните програми, като са задължени да посочат начините, по които финансираните проекти ще допринесат за постигането на стратегиите и целите на регионалната политика. Тази политика не попада в изключителните компетенции на Съюза и добромъ ѝ осъществяване зависи от целесъобразното ѝ управление на всички нива.

Реализацията на регионалната политика и предоставянето на финансирането на съответните бенефициенти се осъществяват чрез структурните и инвестиционни фондове. Това са Европейският фонд за регионално развитие, Европейският социален фонд и Кохезионният фонд. Тези фондове отразяват финансовите усилия по постигане на целта на ЕС за укрепване на социалното и икономическото сближаване в Съюза. Структурните фондове не са насочени към преразпределение на доходите, а към увеличаване на възвръщаемостта на инвестициите, така че да настърчат по-бърз растеж, особено в периферните страни (Pincho, Varum & Antunes, 2014). Затова е твърде погрешно схващането, че регионалната политика заедно с общата селскостопанска политика, са в полза на държавите, които плащат по-малка вноска в общностния бюджет и на тези с по-ниски икономически показатели, като компенсация за тяхното наложително ограничаване към единния пазар.

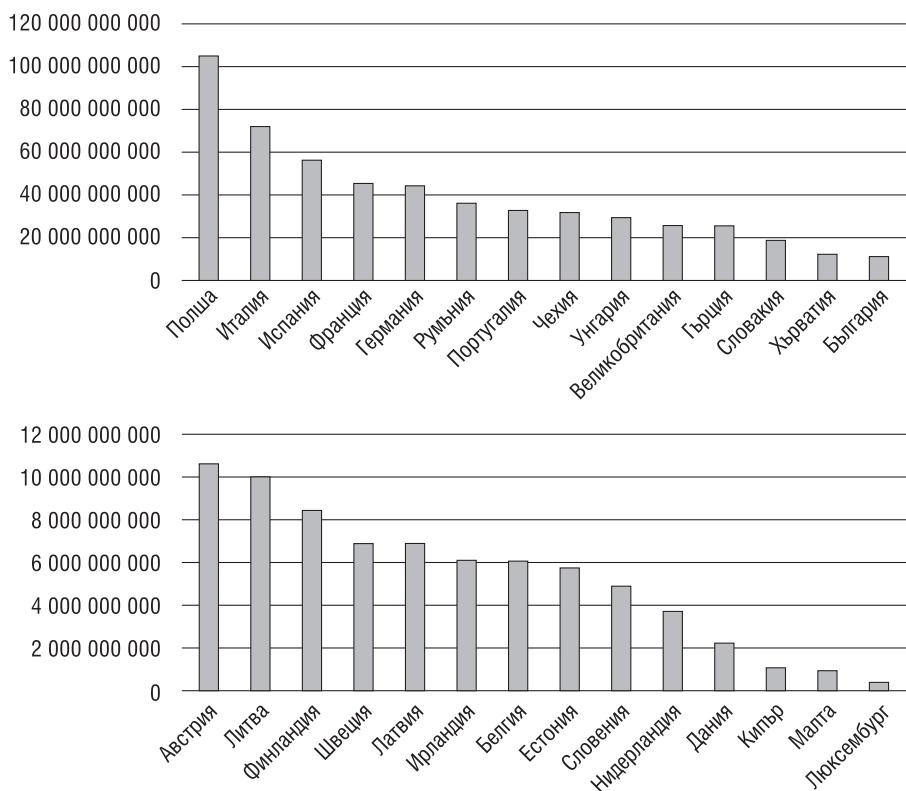
За целите на структурните фондове се използва „Обща класификация на териториалните единици за статистически цели“ NUTS. По тази класификация се разпределят средствата по линията на регионалната политика. Територията на всяка една от държавите членки се разделя, като всеки отделен регион попада в различна категория. В NUTS 1 са основно големите социално-икономически региони или части

от държави. NUTS 2 е съставен от средноголеми региони, като в тази категория са основните региони за прилагане на регионалната политика. Тези региони са с БВП на глава от населението под 75% от средния за ЕС. В NUTS 3 са съответно малките региони. В цифри разпределението в класификацията NUTS 2021 е следното: 104 региона на NUTS 1, 283 региона на NUTS 2 и 1345 региона на ниво NUTS 3 (NUTS - Nomenclature of territorial units for statistics). Класификацията NUTS ще бъде използвана и в настоящето изследване.

Във всеки програмен период се наблюдават различни цели в областта на регионалната политика, които трябва да бъдат изпълнени в края на отчетния период. Най-общо казано, ще споменем целите, предвидени в последните три програмни периода: 2007-2013 г., 2014-2020 г. и 2021-2027 г. През 2007-2013 г. приоритетните цели, върху които се фокусира политиката са сближаване на най-слабо развитите региони и държави чрез засилване на институционалния капацитет на държавите и подобряване на условията за икономически растеж, както и цели в сферата на конкурентоспособността и заетостта посредством предприемачеството и адаптацията към икономиката на знанието. За периода 2014-2020 г. отново се търсят модерни подходи, като средствата, предвидени по линия на структурните фондове, са насочени към намаляване на неравенствата чрез иновациите и интелигентния растеж. В настоящия програмен период 2021-2027 г. са планирани за осъществяване цели като „По-зелена безвъзлеродна Европа“, „По-добре свързана Европа“, „По-интелигентна Европа“, „По-социална Европа“. Тъй като от тази година започва новият период, в този доклад се изследват и са представени резултати само от последните години.

Анализираните данни за периода 2014-2020 г. показват, че по направление на регионалната политика, чрез различните структурни фондове са отпуснати средства в размер на 639,7 млрд. евро, от които над 460 млрд. са от европейския бюджет, а останалите са съфинансиирани на национално ниво (Open Data Portal for the European Structural Investment Funds, n.d.). На фиг. 1 са представени средствата в рамките на структурните фондове за рамковия период 2014-2020 г. по държави. От графиките се вижда, че най-много финансиране е постигнато в Полша, Италия, Испания и Румъния, като развитите Германия и Франция също са напред в класирането. Наблюдава се концентрация на предоставените финанси, но това е възможно да бъде заради повечето реализирани проекти в тези страни. По отношение на съответните региони средно над половината от средствата са насочени към по-слабо развитите региони, с БВП под 75% от средния за ЕС или това са регионите NUTS 2. Останалите средства се разпределят в регионите с БВП между 75% и 90% от средното за Съюза и по-развитите с БВП на 90%, които в класификацията nonагат в NUTS 1 (Fratesi & Perucca, 2019).

Остава въпросът защо при това разпределение все още не е достигнато желаното ниво на сближаване между регионите. Независимо от усилията на Европейската комисия за отпостяване и концентрация на тази политика, сложността на програмите и тяхното финансиране си остават. Необходим е институционален и управленски капацитет за изпълнението на проектите (Crescenzi & Giua, 2019). Това би могло да откаже част от регионите да кангуват за финансиране и помощта да не достигне до голям кръг от заинтересовани страни, което да рефлектира върху равнището на средствата в различните държави. Въпреки това като заключение от данните, представени на фигурама, е важно, че предвидените средства в този рамков период все пак са насочени към и са достигнали до съответните държави реципиенти.

**Фигура 1. Средства от структурните фондове
през периода 2014-2020 г. по страни**

Източник: Данни от Европейските структурни и инвестиционни фондове за периода 2014-2020, предоставени от Европейската комисия, 2021.¹

¹ Данните се актуализират всеки ден, посочените данни в този научен доклад са от 14.01.2021 г.

Въздействие на регионалната политика

След реализирането на една политика винаги има маркери, които га следят за нейната устойчивост и добавена стойност. В полза на ефективността или неефективността на регионалната политика авторът на този доклад ще изследва въздействието на тази политика върху държавите. Макар политиката га е една и съща за всички държави - членки на ЕС, и осъществяваните проекти га са много подобни, ефективността на регионалната политика е различна спрямо различните териториални характеристики на държавите и на техните отделни региони (Bachtrögler, Fratesi & Perucca, 2019). Ефектът от регионалната политика в един регион може га е по-различен от този в друг, дори те га се намират в рамките на една държава, като във втория регион ефектът може га е съответно по-голям или по-малък в зависимост от местния контекст. Това уточнение е важно, тъй като съвсемето, че регионалната политика трябва га постигне еднакви резултати и нива на сближаване във всички държави членки е погрешно и може га замъгли представата за реалното действие на тази политика.

В подкрепа на горното твърдение е полезно да споменем характеристиката специфика на регионалната политика. Регионалната политика има многоотраслов характер, насочена е към много различни области. От подпомагането на малките и средните предприятия, инвестирането в хора чрез осигуряването на достъп до работни места, образование и социално приобщаване, научноизследователска и развойна дейност в областта на заетостта до модернизиране на транспортната инфраструктура (Bachtrögler, Fratesi & Perucca, 2019). По този начин трудно може га се проследи реалният обобщен ефект от тази политика, тъй като действията и предприетите стъпки във всяка една от тези области оказват различен ефект върху икономическия растеж и развитие. Измеримелите на оценката на въздействието биха били различни.

Доказателства за неравномерното въздействие на регионалната политика в различните региони и държави са и диференцираните начини, по които страните изразходват средствата от финансирането, отпуснато по линия на фондовете. Според проучване на Ugo Fratesi and Giovanni Perucca (Fratesi & Perucca, 2019) големите, развити и поцентрализирани региони изразходват получените за реализирането на съответните програми и проекти средства за подпомагане на малките и средните предприятия, насърчаване на трудовия пазар и съответно увеличаване на заетостта и конкурентоспособността. От това следва, че се обръща голямо внимание на инвестиционите в човешки капацитети и се цели постигането на социално приобщаване на

най-уязвимите групи. Обратното се наблюдава в регионите с по-малки икономически възможности. Те използват по-голямата част от средствата за развитието на транспортната инфраструктура чрез строеж и модернизиране на магистрали и други първокласни и второкласни пътища. Вследствие на това по-бедните държави, които не се характеризират с достатъчно развита инфраструктура, насочват своите усилия и средства към нея, а държавите и регионите с повече възможности залагат на икономическия растеж, тъй като нямат нужда от развитие на пътните си мрежи (Fratesi & Perucca, 2019). Важността на тази констатация произтича от факта, че от нея може да се черпи солидно обяснение за нарастващия дисбаланс между държавите и отделните региони на територията на държавата. По-развитите в икономически план държави разчитат на инвестиции в сектори, които носят по-голяма добавена стойност, отколкото отраслите, в които влагат средства по-слабо развитите. Ако трябва да погледнем географски на тази картина, по-слабо развити според показателите БВП на глава от населението и среден доход на глава от населението са държави главно от Източна Европа като България, Румъния и Хърватия, например. Направеният анализ показва, че това не е слабост на регионалната политика, а може да се разглежда като резултат, който идва още от фазата, в която съответните държави членки представят своите проекти.

На ниво ЕС регионалната политика има положителни ефекти върху икономическия ефект и заетостта. Ефектите в отделните държави обаче са по-разнородни. Ще се провери дали някои региони и държави са по-облагодетелствани от други и се ползват повече от средствата, които тази политика предоставя, или не. Предполага се, че регионалната политика има различно въздействие и работи по разнороден начин в различните държави членки заради техните специфики. В държавите от Западна Европа, каквато например е Германия, тази политика има по-голяма добавена стойност, която има отражение за по-дълги години. В Южна Европа, в страни като Испания, Италия и Португалия, които пострадаха сериозно от финансовата криза, се наблюдава друга тенденция. Въздействието на регионалната политика е по-краткотрайно и световната криза показва това (Crescenzi & Giua, 2019). Регионалната политика е една от основните политики, използвани за възстановяването след финансовата криза от 2008-2009 г. и въпреки немалките надежди, които ѝ се възлагаха, голяма част от създадените работни места от проекти по линия на политиката на сближаване в южните региони не оцеляха. Това обстоятелство, както и глобалният свят, в който живеем, наложиха различни модели за устойчивост срещу кризи. За справяне с Ковид кризата са предвидени по-modерни, екологосъобразни и високотехнологични методи за възобнови-

вягане на европейската икономика, но политиката на сближаване продължава да се ползва с големи средства.

Политика, базирана на място

Достигнатите заключения относно различните въздействия на регионалната политика в западните и южните региони допускат, че ефектът на политиката на сближаване зависи до голяма степен от регионалните условия в дадената държава, качеството на местното управление и местната икономика (Crescenzi & Giua, 2019). Това предполага регионалната политика да може да отчита съответните специфични особености на отделните региони, така че по възможно най-добрия начин да въздейства положително на региона. В тази насока по време на програмния период 2014-2020 г. се прие нова посока на действие на регионалната политика, която да бъде насочена към „базирана на място“ политика. Според Европейската комисия, Европейският фонд за регионално развитие, един от фондовете, чрез които се осъществява регионалната политика, териториалните особености на всеки регион се третират с особено внимание, като зоните, които имат неблагоприятни географски дадености или такива, характеризиращи се със силно изразена отдалеченост, се ползват с предимство. Базираната на място политика предполага инициативата да идва от долу нагоре, което означава местните власти да имат голяма роля във вземането на решения и в осъществяването на политиката на сближаване чрез отчитането на местните условия от самото им ядро или казано по друг начин, импулсът да идва от по-ниските нива. Тоест принципът от долу нагоре допуска, че целите, стратегиите и дейностите в областта на регионалната политика трябва да бъдат реализирани с участието на заинтересованите страни, към които политиката би имала най-голямо пряко въздействие. Подходът „базиран на място“ има и своите слаби страни. При страни със силно развити местни власти, които използват засилено политики от долу нагоре регионалната политика, базирана на място, би имала по-голям успех, отколкото в страни, в които управлението от долу нагоре не е обичайна практика, както стои въпросът с Португалия, Гърция и Полша например (Avdikos & Chardas, 2016). Тези твърдения са противоположни на хипотезата на автора на тази статия и я правят невалидна. Въпреки това истинността на твърденията ще бъде доказана.

Концентрацията на средствата и полезните ефекти

По време на кампанията за избор на деветия Европейски парламент доминира т. нар. „вина на Брюксел“. Редица държави - членки на ЕС,

обвиняват Европейската комисия, че регионалната политика не е достатъчно ефективна и не изпълнява поставените ѝ цели, като гори призовават за връщането на тази политика изцяло под опеката на националните държави. Те смятат, че тя се концентрира основно в германските региони, а тези в Южна Европа не се ползват достатъчно от нея. Наличието или не на концентрация ще бъде проверено в следващите страници.

Оценката на въздействието на политиката на сближаване е постигната на ниво ЕС като цяло, което би изкривило крайната представа за политиката. При метода за изследване на отраженията на регионалната политика се сравняват региони с близки нива на БВП, главно региони от NUTS 2, като по този начин се допускат пропуски и не се отчита с достатъчна точност (Crescenzi & Giua, 2019). За по-ефективно измерване на резултатите от регионалната политика е необходимо оценката на въздействието да се прави на база на всеки отделен регион в рамките на всяка държава и да се отчитат различите в ефективността, получени чрез това измерване. Един по-обобщен резултат на ниво ЕС пропуска важни различия между държавите и подминава проблема за продължаващата хетерогенност на Съюза.

Проблемът с хетерогенността между отделните региони в ЕС трябва да бъде решен на база на няколко основни принципа, които регионалната политика следва. Един от тези принципи е концентрацията като основен аспект от нея е концентрацията на ресурсите и средствата в най-бедните региони и държави. За предишния програмен период средствата към тези региони възлизат на около 70% от цялото предоставено финансиране. В резултат на недостига на достатъчно данни и научни материали за този отчетен период, ще бъдат представени данни за предишните етапи на развитие на регионалната политика по отношение на следващия принцип на концентрация.

Изследване на базата на извадки от класификацията на ниво NUTS 3, направено от Ricardo Crescenzi & Mara Giua (2019), което не претендира за изчерпателност, сравнява ефекта на полезност на регионалната политика за Европа в своята цялост и за Германия, Испания, Италия и Обединеното кралство поотделно чрез измерване на икономическия растеж и заетостта за периода от 2000-2010 г. и 2010-2014 г. Резултатите от това проучване показват, че при отделните страни се наблюдава най-голяма концентрация на полезните ефекти на регионалната политика по отношение на икономическия растеж и заетостта в Германия и съответно в германските региони. Това означава, че положителното въздействие на политиката в общ европейски план може да идва до голяма степен именно от концентрация на полезни ефекти само в отделни региони и страни, какъвто е слу-

чаят с Германия. Тези резултати се различават от посочените данни за достигнатото финансиране по държави членки по линия на структурните фондове за отчетния период 2014-2020 г., като това се дължи на две причини. Първо, резултатите от изследването са за периодите 2000-2010 г. и 2010-2014 г., като гори за втория период има лек спад в положителните ефекти във всяка една от изследваните страни. Те не са изчерпателни за всички страни и в рамките на програмния период 2014-2020 г. концентрацията може да не е била толкова изразена. Второ, таблицата с предоставените средства по страни показва само размера на финансирането в отделните държави в ЕС, а не демонстрира измерване на ефекта от прилагането на политиката на сближаване в тези страни за този период. Според това изследване положителното взаимодействие в регионите от Южна Европа е по-краткотрайно, като ефектите са главно върху заетостта, но тя не проявява устойчивост и в момента на кризи проявява слабост, както беше посочено по-горе.

Наличието на концентрация може да бъде отчетено и чрез твърдението, че средствата от фондовете и реализираните с тях проекти имат по-голямо влияние върху разтежа в региони, които ползват по-големи икономически и човешки ресурси (Pincho, Varum & Antunes, 2014). Капацитетът на усвояване на средства и нови практики е твърде разнороден на различните места. Държавите и регионите с по-високи икономически стандарти, повече напръгани капитали, с по-високо ниво на образование, които използват по-иновативни стратегии, поддържат по-високи равнища на икономически разтеж и положителните ефекти на регионалната политика са по-големи и по-устойчиви в бъдещето. Това показва, че изготвянето на проект и получаването на средства не е единствено и достатъчно условие за успех на регионалната политика в съответния регион и за генериране на допълнителен разтеж.

Регионалната политика, насочена към иновациите

В рамките на програмния период 2014-2020 г. действа т. нар. Регионална иновационна политика или Регионална стратегия за изследвания и иновации за интелигентна специализация, в която са предвидени стратегии, така че „европейските структурни и иновационни фондове (ЕСИФ) да могат да се използват по-ефективно и да се увеличат полезните взаимодействия между различните политики на национално и регионално равнище и на равнище ЕС, както и публичните и частните инвестиции“.

Целта е да се внесат и подобрят иновативните практики в регионите, като се отчитат техните силни страни и се адаптират към местните регионални условия. Тази стратегия трябва да подпомогне и концентрацията на средствата в най-нуждаещите се региони и да засили базирания на място метод (Комисия, 2014). Така се насърчава и засиленото участие на заинтересованите страни и реализирането на политиката чрез принципа от долу нагоре, който беше разгледан по-обстойно в предишна част от изложението. По тази причина успехът на регионалната политика, използваща широк набор от инновационни мерки и средства, може да бъде застрашен и не толкова очевиден поради проблемите при управлението от долу нагоре, които вече обсъдихме.

Регионалната стратегия за изследвания и иновации за интелигентна специализация предполага държавите и регионите да имат развита институционална рамка и научноизследователски капацитет. Това обаче води до проблема, че инновационната регионална политика е трудна за осъществяване от по-изостаналите региони и държави, които нямат нужния институционален капацитет да я приложат на практика. Тези региони не се характеризират с високи нива на научноизследователски и инновационни системи, което би оказало ефект върху цялостното въздействие на регионалната политика и върху икономическия растеж на региона, сравнен с други, имащи капацитет да изпълнят инновационните цели на регионалната политика. Стремежът на регионалната политика да сближи регионите и да предизвика икономически растеж и заетост в най-нуждаещите се региони предизвиква парадокс. Най-нуждаещите се от политиката региони са и тези с най-малка способност да се ползват от средствата в рамките на фондовете и следователно не произвеждат допълнителна добавена стойност (Marques & Morgan, 2018). Тези констатации, както и бъдещите анализи на въздействието на регионалната политика, имат важно значение за перспективите на политика и за бъдещите инструменти, с които тя ще си служи.

Заключение

Безспорно регионалната политика е една от най-дискутирани и противоречиви политики, предизвикваща спорове по отношение на нейната ефективност и на средствата, които заслужава да ѝ бъдат отпуснати. Продължаващите дисбаланси по отношение на икономическото развитие и желаното сближаване между държавите и регионите поставят редица въпроси, които са обект на изследване. Обобщените резултати от изследването показваха, че средствата, предвидени за

финансиране на различни проекти по линия на структурните фондове, достигат до заинтересованите страни (държавите и съответно регионите), но се наблюдава концентрация на полезната ефект и различна степен на въздействие в отделните региони. Регионалната политика предвижда отчитане на местния контекст, специфичните характеристики на регионите, превръщане на слабите им страни в силни, но въпреки това все още не се обръща достатъчно внимание на институционалните възможности на държавите на всяко едно ниво. Решаването на този проблем е ключов момент с оглед на принципа на споделеното управление на средствата от националните и местните органи и Европейската комисия. Институционалният капацитет, необходим за ефективното действие на регионалната политика, както и адекватното му отчитането при разработването на стратегиите и целите на политиката на сближаване биха били предмет на бъдещи изследвания.

Използвана литература:

1. Европейска комисия, (март 2014). Национални/регионални инновационни стратегии за интелигентна специализация (*RIS3*). Официален уебсайт на Европейския съюз.
2. Avdikos & Chardas. (2016). European Union Cohesion Policy Post 2014: More (Place-Based and Conditional) Growth - Less Redistribution and Cohesion. *Territory, Politics, Governance*, 97-117.
3. Blanchet, Chancel & Gethin. (April de 2019). *How Unequal Is Europe? Evidence from Distributional National Accounts, 1980-2017*. WID.world Working paper № 2019/06.
4. Crescenzi & Giua. (2019). One or many Cohesion Policies of the European Union? On the differential economic impacts of Cohesion Policy across member states. *Regional Studies Volume 54*, 2020, 10-20.
5. Iammarino, Rodriguez-Pose & Storper. (2018). Regional inequality in Europe: evidence, theory and policy implications. *Journal of Economic Geography*, Volume 19, Issue 2, March 2019, Pages 273-298.
6. Marques & Morgan. (2018). The Heroic Assumptions of Smart Specialisation: A Sympathetic Critique of Regional Innovation Policy. *New Avenues for Regional Innovation Systems - Theoretical Advances, Empirical Cases and Policy Lessons*, 275-293.
7. Bachtrögler, Fratesi & Perucca. (2019). The influence of the local context on the implementation and impact of EU Cohesion Policy. *Regional study*, 21-34.
8. Eurostat. (s.f.). *Mean and median income by age and sex - EU-SILC and ECHP surveys*. Obtenido de https://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/show.do?dataset=ilc_di03&lang=en

9. Fratesi & Perucca. (2019). EU Regional Policy Effectiveness and the Role of Territorial Capital. *Regeneration of the Built Environment from a Circular Economy Perspective*, 29-37.
10. *Open Data Portal for the European Structural Investment Funds*. (s.f.). European Commission, European European Structural & Investment Funds : <https://cohesiondata.ec.europa.eu/overview>
11. Pincho, Varum & Antunes. (2014). *Structural Funds and European Regional Growth: Comparison of Effects among Different Programming Periods* : Routledge

ДИГИТАЛНА ЕВРОПА

Борбата с кибертероризма и заплахите в киберпространството – големите предизвикателства пред Европейския съюз

Таня Джалалиева

От създаването на първия компютър до днес наблизането и развитието на информационните и комуникационни технологии (ИКТ) в ежедневието на хората става от жизненоважно значение, формиращи информационното общество в световен машаб. В продължение на две десетилетия технологиите стават все по-важни за глобалния икономически, политически и социален живот. Ползите от тяхното развитие са много и в различни аспекти, но трябва да се обрне внимание и на „тъмната им страна“. С иновациите в информационната сфера се зараждат нови проблеми, рискове и предизвикателства пред Европейския съюз. Те са неизбежни и с фундаментално значение.

В киберпространството са разработени нови методи за извършване на престъпления. С други думи виртуалната среда стана ново място за глобални престъпления като киберпрестъпност, кибератаки, кибершионаж и кибертероризъм. Информационната структура в киберпространството се нуждае от ценности, които трябва да бъдат защитени.

Важно е да се отбележи, че от 2000 до 2008 г. интернет се е разширил със среден темп от 305% на глобално ниво и понастоящем се очаква 1,46 милиарда души да са „в мрежата“.¹ (Schjolberg, 2008) С оглед на увличаващото се потребление на интернет, задължение на Съюза е да осигури максимална защита на гражданите си. Актуалността на заплахите в киберпространството е неоспорима и има тенденция към нарастване с всеки изминал ден, което прави още по-важно справянето

---

¹ Вж. World Internet Usage and Population Statistics, <http://www.internetworldstats.com/stats.htm> (June, 2008).

с тази опасност. Ставаме свидетели на постоянни хакерски атаки в базите данни на международни и национални организации, което показва, че киберпрестъпленията нямат граници.

Важно е да се отбележи мнението на гражданините на Европейския съюз. По-голямата част от тях са наясно и са информирани за проблемите, свързани с киберпрестъпността, но увереността, че могат да се защитят, намалява от 71%² през 2017 г. до 52% през 2019 г. В световен мащаб над един милион души стават жертва на престъпления в киберпространството всеки ден³ (Европейска комисия, 2012).

Най-големите и запомнящи се кибераатаки в историята са се състояли главно в САЩ, но не са малко и тези в Европа. От тях можем да стигнем до заключението, че обект на такива са по-големите и известни компании и базите данни на международни организации като НАТО и ЕС. Кибертероризъмът прерасства във физическа заплаха, а нито едно друго престъжение не се простира до такава степен извън държавните граници. Засилването на борбата срещу него е от съществено значение за запазване на доверието на гражданините и бизнеса в безопасната онлайн комуникация и търговия (Европейска комисия, 2012).

Европейският съюз е доказал във времето, че може да се справи с предизвикателствата, но според Националния съвет за изследвания (1991) „Утрешният терорист може да нанесе повече щети с клавиатура, отколкото с бомба.“⁴ (Weimann, 2005), което навежда на мисълта, че ЕС не е застрахован от такива атаки. В този контекст през последните 10 години той развива своите политики за борба с киберпрестъпността, разработвайки различни инициативи, програми, стратегии, системи за мониторинг и агенции, срещу които са Директивата за атаките срещу информационните системи и Европейският център за борба с киберпрестъпността. Към настоящия момент ЕС отделя значителни средства от бюджета си за кибер сигурността.⁵

Целта на този доклад е чрез изследване на факторите, наличните теории и дефиниции, подходът и политиките на ЕС към заплахите в киберпространството да бъде изведен отговор на изследователския въпрос дали Европейският съюз предприема ефективни мерки и е в състояние да отговори адекватно на това глобално предизвикателство.

За да изградим теоретична рамка, за целите на този доклад е необходимо първо да се изведат основните дефиниции, които ще бъдат из-

² Special Eurobarometer 499 survey, Europeans' attitudes towards cyber security, (January, 2020)

³ Norton Cybercrime Report 2011, Symantec, 7 септември 2011 г., достъпен на 6 януари 2012 г.

⁴ National Research Council. Computers at Risk (Washington, DC: National Academy Press, 1991).

⁵ Европейска комисия, 2018.

ползвани на базата на академичната литература. Първата дефиниция е на понятието „**кибертероризъм**“. То се състои от два елемента: киберпространство и тероризъм. Това са незаконни атаки и заплахи за атака срещу компютри, мрежи и информация. Прави се, за да сплаши или принуди правителството, организации или граждани да действат в подкрепа на определени политически, икономически, социални или други цели. За да се квалифицира като кибертероризъм, то трябва да доведе до насилие срещу хора или имущество или да причини вреда, за да породи страх (Denning, Cyberterrorism, 2000). Кибертероризъмът може да достигне до повече хора, отколкото по-традиционните форми на тероризъм (Embar-Seddon, 2002).

Киберпространството, наричано още виртуален свят, е „това място, в което функционират компютърните програми и се движат данните“.⁶ (Pollitt M. M., Cyberterrorism - fact or fancy?, 1998)

Merriam Webster определя **киберсигурността** като „мерки, предвидени за защита на компютър или компютърна система срещу неоторизиран достъп или атака“. Това е с цел защита на личните данни на потребителя и киберсредата (Solms & Niekerk, 2013).

Кибератаката представлява всяко действие (хакване, заразяване, бомбардиране), предвидено за подкопаване или нарушаване на функциите на компютърна мрежа, което заплашва националната или международната сигурност (Hathaway, et al., The Law of Cyber-Attack, 2012).

Последната определяща дефиниция за целите на това изследване е за **киберпрестъпността**, която има много различни аспекти. Съветът на Европа използва термина за престъпления, варирящи от престъпна дейност срещу данни до нарушаване на съдържание и авторски права⁷ (Gordon & Ford, 2006). Най-честите киберпрестъпления са: хакерство, кражба (при нарушение на авторски права, т.е. теглене на музика, игри, филми), киберпреследване и кибершионаж, кражба на самоличност, зловреден софтуер, малтретиране на деца и т.н. (Pitts, 2017).

За разбиране на същността на заплахите в киберпространството трябва да се обърне внимание на факторите, които ги предопределят и са предпоставки за тяхното съществуване. Различните изследвания определят различни групи фактори.

Според първото изследване има два основни фактора. Първият е уязвимостта. Няколко проучвания показват, че критичните инфра-

⁶ Collin, Barry C., „The Future of Cyberterrorism“, Proceedings of the 11th Annual International Symposium on Criminal Justice Issues, 1996.

⁷ Krone T.: High tech crime brief. Australian Institute of Criminology, Canberra, Australia, ISSN 1832-3413 (2005)

структурни са потенциално податливи на кибертерористични атаки. В компютърните системи е невъзможно да се премахнат всички слабости и дори технологията да предлага добра сигурност, все пак е отворена за атака (Denning, 2000). Системите за контрол, енергийните ресурси, финансите, телекомуникациите, транспортьят се разглеждат като критични инфраструктури (Pitts, 2017). Вторият фактор е дали има действащи лица със способността и мотивацията да ги извършат. Въпреки че много хакери притежават знанията и уменията за кибераатака, те обикновено нямат мотивация да причинят насилие или тежки вреди.

Според най-скорошни изследвания човешкият фактор допринася и влияе върху поведението спрямо киберсигурността. Има четири основни подфактора, свързани с поведението на индивида. Първият са знания и опум в киберсигурността, т.е. потребителите, които имат по-добро разбиране за компютрите, са склонни да разбират предупрежденията за злонамерен софтуер (Modic & Anderson, 2014). Вторият е нереалистичното доверие и оптимизъм на хората в киберсвета. С други думи, тези, които смятат, че е по-малко вероятно да им се случи нещо лошо като измама или кражба на самоличност, всъщност са по-изложени на риск. Третият са демографските фактори, например възрастните са по-слабо информирани от по-младите за киберсигурността, следователно и най-податливи на кибераатаки (Grimes et al., 2010). Четвъртият и последен подфактор са вървания и възприятията към киберсигурността. Според изследвания употребата е водещо, когато става въпрос за използване на ефективни пароли например, тоест хората правят по-лесни пароли, защото им е по-удобно, вместо по-сложна, за да се защитят (Herath et al., 2014; Kim & Park, 2012). (Bordoff, Chen, & Yan, 2019).

Друго проучване извежда интернетът като основен фактор и предпоставка за киберпрестъпления. Рисковите му характеристики са ключови: глобалният обхват, позволяващ на извършителите да търсят най-уязвимите компютри и жертвии навсякъде по света, децентрализацията му, това, че улеснява анонимността и манипулирането на данни, позволява автоматизиране на криминални процеси, увеличава мащаба на престъплението от незначителна неприятност до голяма брега, улеснява икономиката на черния пазар. Комбинацията от тези характеристики, тяхната взаимосвързаност и взаимозависимост правят киберпрестъпността възможна и глобална (Koops, 2010).

В контекста на бързото технологично развитие и нарастващото значение на интернет, киберпрестъпността е проблем, който има социални, икономически и политически последици – върху пазарната дейност, доверието на потребителите и националната и международна сигурност (Saini, Rao, & T.C.Panda, 2012). За ЕС, ако тя не бъде раз-

гледана чрез подходящи механизми, инструменти и процеси, може сериозно да попречи на плановете му за икономически растеж (Christou, 2018).

Целта на този доклад е чрез проследяване на пътя на ЕС, мерките, подходите и инициативите, които предприема, да бъде тествана следната хипотеза: Европейският съюз има потенциал да отговаря адекватно и ефективно на заплахите в киберпространството.

На базата на наличната академична литература, първо, е много важно да се обрне внимание на историческия контекст и отношението, подходите и методите на Съюза, когато са се зараждали проблемите с киберпрестъпността, както и допуснатите пропуски. Изследване от 2005 г. твърди, че Европейският съюз и Съветът на Европа са загрижени за заплахата от киберпрестъпления и голям брой държави, включително повечето европейски, са обнародвали различни видове „киберзакони“. Въпреки че „киберзаконите“ продължават да се развиват, действителните познания за киберпрестъпността са били изключително ограничени. Законите са се разработвали въз основа на предполагаеми технически възможности за различни вредни или опасни дейности в интернет. Политиките на правоприлагане също е трябвало да вземат предвид действителното разпространение и въздействие на различните видове киберпрестъпления, начинът на действие на киберпрестъпниците и т.н. и трябва да отчитат разпределението на ресурсите, тежестта на престъпленията и разследващите процедури. Именно в тези области знанията ни за киберпрестъпността са били крайно недостатъчни (Moitra, 2005).

Някои автори акцентират и на това, че в ЕС няма възможност за налагане на санкции срещу киберпрестъпността, което също е предпоставка за постоянно кибератаки и киберпрестъпления на територията на държавите - членки на Съюза.

Друга отрицателна черта е, че ЕС е ня мал широкобхватен подход за борба с кибертероризма.⁸ Той се е считал за заплаха с „висок потенциал, но малка вероятност“⁹ и не е заложен в механизми за управление на кризи. В този смисъл ЕС трябва да се стреми към установяване на общи принципи в основата на законодателните мерки и „кибераспектите трябва да бъдат включени в съществуващите механизми на ЕС за управление на кризи“¹⁰ (Pierozzi, 2017).

Според Европейската комисия (2012) ЕС полага усилия за изграждане на всеобхватен подход, но продължават да съществуват пречки за

⁸ European Parliamentary Research Service, Cyber security in the European Union, 12 November 2013, p.4

⁹ EUROPOL, Terrorism Situation and Threat Report, The Hague, 2016, p.17.

¹⁰ European Commission, 13 September 2017.

ефективното справяне с киберпрестъпността. Това включва въпроси, свързани с юрисдикционните граници, правната яснота и техническите аспекти, съотнесени с проследяването на киберпрестъпници. (Christou, 2018)

Постепенно Европейският съюз започва да се справя с кибертероризма, но корените на проблема все още се очертават, а потенциалните решения остават на етапа на планиране, защото тези въпроси са доста нови. Едва в последно време стигнахме до етап, в който проблемът стана достатъчно сериозен, за да заслужи вниманието на органите за сигурност. Бързият темп на технологични промени възпрепятства реакцията на европейските власти. Съюзът трябва да бъде подгответен, защото амаките могат да имат огромно въздействие. (Argomaniz, 2014)

Според изследване на Argomaniz (2014), докато действията на ЕС срещу кибератаките са получили значително медиийно внимание, работата на европейските институции е по-скромна по отношение на разпространението на незаконно съдържание чрез интернет. Важно е да се спомене рамковото решение на ЕС, защото то хармонизира законодателството, което е било изключително желателно (защото допринася за по-високо ниво на готовност), и криминализира наказанията за деструктивна обработка на материали, свързани с тероризма или други действия с цел извършване на терористична атака, и осигурява вътрешна правна рамка за премахване на незаконно онлайн съдържание (Argomaniz, 2014).

За целите на доклада е необходимо да се отбележат най-важните стратегии, мерки, обновен подход и инициативи, подредени в хронологичен ред, които Европейският съюз създава, приема и предприема, за да се проследят напредъкът и неговите възможности.

Въпреки че киберсигурността е предимно зона на национална отговорност, тя бързо се институционализира на европейско ниво. Според данни на Комисията (2017) в периода 2013-2017 г. има най-голяма динамика в Съюза – икономическото въздействие на киберпрестъпността нарасства немкратично. Страгегията на ЕС за киберсигурност от 2013 г.¹¹ е само началото на последователна и цялостна международна политика в областта на киберсигурността (Европейска комисия, 2020). Интересен факт е, че този въпрос е признат от Европейската общност още през 70-те (Christou, 2016 и Christou, 2019).

През последните няколко години Европейският съюз възлага нови по-строги правила за киберсигурност, създава и приема инициативи,

¹¹ Регламент (ЕС) № 526/2013 на Европейския парламент и на Съвета от 21 май 2013 година относно Агенцията на Европейския съюз за мрежова и информационна сигурност (ENISA). Този регламент е отменен с посочения по-долу Регламент 881 от 2019 г.

за да осигури много по-добра защита на гражданиите си, да се бори с нарастващите заплахи от кибератаки и да се възползва от възможностите на цифровата ера. През 2016 г. Съветът приема Директивата за сигурността на мрежите и информационните системи (МИС)¹², която помогна да се постигне високо ниво на сигурност на информационните системи и мрежите на цялата територия на ЕС и да се подобри сътрудничеството между държавите членки в областта. (Европейска комисия, 2020). Постепенно идеята за постигане на киберсигурност става повидима, поради постоянното увеличаване на заплахите от кибератаки и вредите от тях (Barrinha & Farrand-Carrapico, 2018).

Следващата важна стъпка е актуализирането на регламент – Акт за киберсигурността¹³, прием през 2019 г. С него се въвеждат две важни неща – система от схеми за сертифициране на равнище ЕС и Агенция на ЕС за киберсигурност, която ще модернизира и ще бъде приемник на настоящата Агенция на Европейския съюз за мрежова и информационна сигурност (ENISA). Примеснително е, че само през 2019 г. Комисията установява 450 инцидента с киберсигурност, застрашаващи критични инфраструктури в целия ЕС.

От значение е да се разгледат и действията на Съюза в контекста на кризата с коронавируса, тъй като уязвимостта му придобива други измерения. Увеличаването на броя на кибератаките по време на кризата показва колко е важно да се защитят болниците, научноизследователските центрове и другите видове инфраструктура. Например, Европейската агенция по лекарствата стана жертвa на кибератака. Някои документи във връзка с ваксината за COVID-19 на Pfizer са били незаконно достъпни. Според върховния представител на Европейския съюз по въпросите на външните работи и политиката на сигурност Борел „Европа е основна цел“ на кибератаките¹⁴. В отговор на пандемията има допълнителни инвестиции в областта на киберсигурността. Съюзът засилва инициативите си в областта на киберсигурността, като на 30 юли 2020 г. налага първите по рода си санкции срещу кибератаки, а през декември същата година работи по междусекторни мерки за справяне с киберзаплахите в няколко области.

Тъй като е изправен пред все по-серииозни предизвикателства в областта на киберсигурността, Съюзът трябва да повиши осведоме-

¹² Директива (ЕС) 2016/1148 - Киберсигурност на мрежите и информационните системи.

¹³ РЕГЛАМЕНТ (ЕС) 2019/881 НА Европейския парламент и на Съвета от 17 април 2019 година относно ENISA (Агенцията на Европейския съюз за киберсигурност) и сертифицирането на киберсигурността на информационните и комуникационните технологии, както и за отмяна на Регламент (ЕС) № 526/2013 (Акт за киберсигурността).

¹⁴ Вж. <https://sciencebusiness.net/news/new-research-agency-bucharest-aims-help-eu-fend-cyber-threats>

ността относно кибератаките и да подобри реакцията си при такива атаки, насочени срещу държавите членки или институциите на ЕС (това е било пречка и в миналото за ефективното му справяне с кибератаките). Тези предизвикателства се простирам отвъд националните и европейските граници и засягат не само сигурността и стабилността, но и благополучието на гражданите и демократичния рег. Очаква се кибератаките да струват на световната икономика 400 млрд. евро годишно¹⁵.

В края на 2020 г. Европейският съюз приема нова стратегия за киберсигурност. Тя ще подкрепи колективната устойчивост срещу киберзаплахи и ще гарантира, че всички граждани и предприятия могат пълноценно да се възползват от надеждни и сигурни услуги в мрежата. Тя позволява на ЕС да утвърди водещата си роля по отношение на международните стандарти в киберпространството и да засили сътрудничеството със своите международни партньори по света за насърчаване на глобално, стабилно и сигурно киберпространство, основано на върховенството на правото, човешките права, основните свободи и ценности. Стратегията създържа предложения за различни инициативи, като например да се реформират правилата за сигурността на мрежите и информационните системи, да се изгради мрежа от центрове за операции за сигурност в целия ЕС, основана на изкуствения интелект и да може да разпознава кибератаки на достатъчно ранен етап, за да се предприемат действия, преди да са нанесени щети. Ще се създаде и мрежа на ЕС за кибердипломация по света с цел да популяризира своето виждане за киберпространството. В подкрепа на новата стратегия за киберсигурност ЕС инвестира чрез програмите „Цифрова Европа“ и „Хоризонт Европа“, а киберсигурността е приоритет, който е отразен и в следващия дългосрочен бюджет на ЕС (2021-2027 г.) (Европейска комисия, 2020). Накратко, тази стратегия е стъпката, която беше нужна на Съюза, за да постави края на проблематичния му едностранични подход от миналото и да даде началото на новия, ефективен подход на международно сътрудничество и сигурност.

Зам.-председателят на Европейската комисия Маргаритис Схинас, отговарящ за утвърждаването на европейския начин на живот, заяви: „Киберсигурността е централна част от Съюза... Представените днес мерки показват, че ЕС е готов да използва всичките си ресурси и експертни познания, за да се подгответ за физически и кибернетични заплахи и да им дава адекватен отговор с еднаква решителност.“ Показателно е, че са подобни и мненията на други представители на Съюза.

От значение са всички фактори и предпоставки за мерки, подходи и политики, които Съюзът предприема за справяне със заплахите в

¹⁵ Вж. <https://www.consilium.europa.eu/bg/policies/cybersecurity/>

киберпространството. През последните няколко години с постоянно нарастващите кибератаки специално внимание е обрнато на киберпрестъпността, а борбата с нея става водещ приоритет и за в бъдеще. ЕС предприема нови ефективни мерки, стратегии и подходи, прави значителни инвестиции чрез различни програми.

В заключение може да се обобщи, че с времето Европейският съюз изгражда стабилен защитен механизъм срещу киберпрестъпността. Напълно нормално е в миналото, когато тя все още е била в начален етап, Съюзът да не я смята за заплаха с голям капацитет и да няма голяма осведоменост относно тази област, защото тя тогава тешърва е започвала да се развива. Постепенно с нарастващото потребление на интернет мрежите и информационните и комуникационни технологии, борбата с киберзаплахите се превръща във важен приоритет на ЕС.

Следва да се подчертва, че Европейският съюз изоставя едностраничивия си подход и засилва сътрудничеството с други международни организации. Ако се върнем отново към кризата с Covid-19, можем ясно да видим, че проблемът е в разединението на държавите, не само в Европа, но и в света. Когато всички са заедно и с общи усилия се борят за едно сигурно и глобално цифрово бъдеще, по-трудно може да има заплаха, която да не може да бъде преодолена.

На базата на направеното изследване стигаме до отговора на изследователския въпрос, поставен в началото на доклада, който помърждава и хипотезата, че ЕС има потенциала да се справи ефективно и да отговори адекватно на киберзаплахите. Разбира се, не може да се отрече и че съществува възможността да има достатъчна пагубна кибератака над Съюза, но на този етап не смятам, че тя би довела до неговия крах, а по-скоро до последствия с трудна възвръщаемост.

Настоящото състояние на киберпространството е такова, че информацията е сериозно изложена на рисък (Pollitt, Cyberterrorism - fact or fancy?, 1998). ЕС прави всичко възможно, за да го избегне, да гарантира едно сигурно цифрово бъдеще на гражданите си, да спечели доверието им, като ги защитава максимално от всяка опасност, не само в киберпространството, но и в тяхното ежедневие.

Използвана литература:

1. Argomaniz, J. (2014). *European Union responses to terrorist use of the Internet. Cooperation and Conflict*, 50 (2), 250-268.
2. Barrinha, A., & Farrand-Carrapico, H. (2018). How coherent is EU cybersecurity policy? *LSE European Politics and Policy (EUROPP) Blog*.

3. Bordoff, S., Chen, Q., & Yan, Z. (2019). Cyber attacks, contributing factors, and tackling strategies: the current status of the science of cybersecurity. *Cyber Law, Privacy, and Security: Concepts, Methodologies, Tools, and Applications*, 20-37.
4. Christou, G. (2018). *The challenges of cybercrime governance in the European Union*. European Politics and Society, p.355-375.
5. Denning, D. E. (2000). Cyberterrorism. *Global Dialogue*.
6. Embar-Seddon, A. (2002). *Cyberterrorism*. *American Behavioral Scientist*, 45(6), 1033-1043.
7. Gordon, S., & Ford, R. (2006). On the definition and classification of cybercrime. *Journal in Computer Virology*, vol.(2), 13-20.
8. Hathaway, O. A., Crootof, R., Levitz, P., Nix, H., Nowlan, A., Perdue, W., & Spiegel, J. (2012). The Law of Cyber-Attack. *California Law Review*. Vol. 100, No. 4 (2012), pp. 817-885.
9. Koops, B.-J. (2010). The Internet and its Opportunities for Cybercrime. *SSRN Electronic Journal*.
10. Moitra, S. (2005). *Developing Policies for Cybercrime*. *European Journal of Crime, Criminal Law and Criminal Justice*, 13(3), 435-464.
11. Pierozzi, F. (2017). EU and Cyberterrorism. Added Value or Chimera? *Journal of International Security*.
12. Pitts, V. (2017). *Cyber Crimes: History of World's Worst Cyber Attacks*.
13. Pollitt, M. M. (1998). Cyberterrorism - fact or fancy? *Computer Fraud & Security*, 1998(2), 8-10.
14. Saini, H., Rao, Y. S., & T. C. Panda. (2012). Cyber-crimes and their impacts: A review. *International Journal of Engineering Research and Applications Vol. 2, Issue 2*, 202-209, available online at: <http://www.ijera.com>
15. Schjolberg, S. (2008). The History of Global Harmonization on Cybercrime Legislation - The Road to Geneva. *The Journal of International Commercial Law and Technology*.
16. Solms, R. v., & Niekerk, J. v. (2013). From information security to cyber security. *Computers & security* 38 (2013), 97-102, available online at <http://www.sciencedirect.com>
17. Weimann, G. (2005). Cyberterrorism: The Sum of All Fears? *Studies in Conflict & Terrorism*, 28(2), 129-149.
18. Сайт на Европейската комисия, available at: https://ec.europa.eu/info/index_bg
19. Сайт на Европейския съвет и Съвета на ЕС, available at: <https://www.consilium.europa.eu/bg/>

Как мерките на ЕС в областта на киберсигурността гарантират защитата на личните данни на гражданиците?

Елена Русева

В съвременния свят сме заобиколени от технологиите. Те доминират в света, в който живеем, до степен, в която не можем да си представим ежедневието без тях. Едно от най-съществените открития на модерното общество е интернет. Интернет пространството представлява само по себе си отделен свят. Той е достъпен за всеки, в него няма граници и разстояния. Сват, в който като че ли имаш свободата да правиш всичко. Той ти помага да бъдеш информиран и социален, да развиваш себе си и интересите си. Същевременно неограничените възможности на интернет пространството създават сериозни опасности за потребителите, които имат различни измерения. Дигитализацията, засягаща всички сектори, масовото разпространение на смартфоните и неограниченият достъп до интернет и дигитални услуги, са основните предпоставки за киберпрестъпления. Те причиняват конфликти, заплахи и смущения, които представляват опасност не само за обикновения потребител и бизнеса, но и за националната сигурност на държавите.

Всеки потребител в мрежата е застрашен от кибератака. В наши дни те са толкова често срещани, че според проучване на Университета на Мериленд се случват на всеки 39 секунди или средно 2244 пъти на ден (Cukier, 2007). Веднъж извършена, гадена атака може да засегне милиони хора, в зависимост от вида и мащаба ѝ, да нанесе поражения с неизмерими стойности. До края на 2020 г., например, се очаква общата стойност на кибератаките да коснва на света 6 трилиона долара (Cybercrime Magazine, 2017).

Развитието на 5-G и все по-масовото използването на услуги в т. нар. „облаци“ са само част от примерите, които подобряват качеството

на потреблението и увеличават броя на свързаните към мрежата устройства. Паралелно с това обаче те дават по-широко поле за изява на хакерите, за съправянето с които скоростното развитие и внедряване на нови технологии представлява огромна пречка. Хакерите стават по-креативни, работят бързо и без много усилия могат да нанесат големи поражения, оставяйки малко следи и печелейки много средства. Доста често престъплението им остават ненаказани.

Поради значителното нарастване на киберпрестъплението през последното десетилетие, киберсигурността бързо се превръща в приоритетна област за Европейския съюз и влиза в националните законодателства на всички държави членки. В настоящата обстановка е важно от всяко организациите, които обработват финансови данни, здравна информация или друг тип лични данни, да осигурят тяхната защита. Въвеждането на регламенти, като например ePrivacy Regulation¹ и GDPR², принуждава европейските компании да контролират по-ефективно данните, които притежават. Въпреки това киберсигурността остава изключително комплексна и динамична област, кое то е предпоставка регулативите да се движат след събитията.

През 2005 г. Европейският съюз въвежда първите правила за защита на електронна информация, а от 2013 г. насам работи активно върху засилване на мерките и разширяване на обхватата им, като към момента те са считани за едни от най-строгите в света.

Този доклад има за цел да проследи мерките, които Европейският съюз налага в областта на киберсигурността и да анализира до каква степен те са успешни в защитата на личните данни на потребителите. Личните данни на потребителите са информацията, която представлява най-често обект на заплаха. Кражбата им е сред най-лесните и най-доходоносните за киберпрестъпниците. Наивността на потребителя е основният фактор за това. Много хора не осъзнават опасността, която онлайн пространството представлява, докато самите те не станат жертва. Поради това ефективността на действащото

¹ На 5 януари 2021 г. Съветът на Европейския съюз обсъжда нов вариант на проекта за Регламент за електронната поверителност, който трябва да замени Директивата за електронната поверителност. Европейската комисия одобри първия проект на Регламента за електронната поверителност през януари 2017 г. Проектът на регламент отговаря се обсъжда в Съвета. В текста ще използваме названието ePrivacy Regulation.

² Регламент (ЕС) 2016/679 на Европейския парламент и на Съвета от 27 април 2016 г. относно защитата на физическите лица във връзка с обработването на лични данни и относно свободното движение на такива данни и за отмяна на Директива 95/46/EО (Общ регламент относно защитата на данните) - консолидиран текст, който включва Регламент (ЕС) 2016/679, публикуван в Официален вестник на ЕС от 04.05.2016 г., и неговата поправка, публикувана на 23.05.2018 г. Регламентът се прилага пряко във всички държави членки от 25 май 2018 г. За краткост в текста ще бъде използвано съкратеното наименование на този регламент GDPR.

законодателство е ключова и също ще представлява обект на изследване в хода на настоящия текст.

Целта на ЕС е да намали случаите на кибератаки и да превърне онлайн пространството в безопасно място за своите граждани, където техните данни ще бъдат защитени. Но съумява ли Съюзът да се справи с тази задача и дали предприетите мерки са достатъчни? На тези въпроси ще търси отговор настоящият текст.

Киберсигурността е ключова част от съвременните стратегии за сигурност. Киберсигурност или cybersecurity представлява поредица от мерки за изграждане на защита срещу неправомерното злоупотребяване с електронни данни (Rouse, 2020). Голяма част от данните днес се съхраняват на гигантски носители и се предават през мрежата. Уязвимостта на тези устройства обаче ги прави лесна мишена за киберпрестъпниците, които без много усилия могат да нанесат големи поражения. Именно поради това киберсигурността цели да осигури промекция за всички свързани с интернет устройства и информация, която те съхраняват (Johansen, 2020). Непрекъснатото развитие на информационно-комуникационните технологии открива нови и нови възможности пред киберпрестъпниците и води до нуждата от регулярно усъвършенстване в областта на киберсигурност.

Основната информация, към която се стремят престъпниците, са личните данни. Под лични данни се има предвид „всяка информация, свързана с идентифицирано или идентифицируемо физическо лице“, като например „име, идентификационен номер, данни за местонахождение, онлайн идентifikатор или признаки, специфични за това физическо лице“ (чл. 4.1 GDPR). Съобщенията, снимките, IP адресите, онлайн бисквитките и историята на уеб браузъра ни също се класифицират като такива. Дори и по-малко явна информация като запис на работното време на даден служител, включващи начало, почивка и край на работния ден, политически пристрастия, мнения, критики или резултати от тестове, също попадат под понятието „лични данни“ (Kagan, 2020). Накратко казано – всички данни, които могат да бъдат съотнесени към определена личност, се считат за лични данни. Кражбата на такъв тип информация може да доведе до катастрофални последици от най-различни аспекти. Данни като номера и PIN кодове на банкови карти, ЕГН, физически и имейл адрес, номер на шофьорска книжка, лична карта или паспорт представляват най-висок интерес за хакерите (Empower, 2016). Част от личната ни информация ние публикуваме доброволно в акаунтите си в социалните мрежи, без да осъзнаваме, че можем да станем жертвa на кражба на самоличност. Поверителни данни често се съхраняват в облачни услуги като Google Drive или Dropbox. Понякога потребителят предпочита да ги вмъква в бележките на телефона си и гори да ги премести в поверилена папка, която

е заключена с парола, мислейки, че са в пълна безопасност. Истината е обаче, че няма напълно безопасно място за нашата информация – колкото и да е защитена дадена услуга, винаги има алтернатива, която би могла да проникне през защитата ѝ.

Лична информация се съдържа не само в нашите собствени устройства и в уебсайтовете, в които я въвеждаме доброволно, но и в системите на правителства, институции, медицински лица, финансови дружества и други. Това само по себе си говори за мащабите, които киберпрестъпниците могат да нанесат – с един удар могат да засегнат милиони хора. Този тип престъпления се наричат „изтичане на данни“. Изтичането на данни е инцидент, при който се краде голямо количество информация от организация или компания, понякога дори регулярно без никой да разбере. Информацията може да бъде всякакъв тип – от лични данни на клиенти до търговски тайни или въпроси от национална сигурност (Brooks, 2018). Пример за такъв тип престъпление е изтичането на личните данни на милиони български граждани и фирми от НАП през 2019 г. (Стоянов, 2019). Това само по себе си говори за нуждата от регламентиране, насочено не само към средностатистическия европейски гражданин, но и към бизнеса, за да може той по-адекватно да защитава предоставената му поверителна информация.

Причините, поради които онлайн престъпниците (още наричани хакери) крадат информация, са различни, както и методите, които използват. В повечето случаи обаче крайната им цел е печалба. Понякога информация се краде, за да се използва за изнудаване, в други случаи – за да се извлекат директно пари от чужда сметка, да се изтегли кредит на нещие чуждо име или просто да се унищожи репутацията на даден човек (Tozzi, 2020). Има случаи, в които хакери извличат чужда информация без обяснения причина. При всички положения, злоупотребата с информация нанася трайни щети на потърпевшите, било то финансово, физически или психологически. Точно заради това светът има нужда от киберсигурност. Онлайн престъпленията са не по-малко опасни от тези в реалния живот, следователно и те трябва да бъдат законово контролирани. Осъзнавайки това, вече от няколко години Европейският съюз разширява активно законодателството си в областта на киберсигурността, като от 2016 г. тя се причислява и към приоритетните за него области на развитие. Действията му са насочени към „защитата на мрежовите и информационните системи, комуникацията и личните данни, както и към поддържането на онлайн общество и икономиката“ (European Commission, 2020) на територията му. Съюзът работи на различни фронтове за насърчаване на устойчивостта на киберпространството. Но как всъщност Европейският съюз гарантира защитата на личните данни на европейските граждани?

Една от най-автентичните инициативи в областта на киберсигурността, предпrijета от ЕС, е създаването на Агенцията на Европейския съюз за киберсигурност, по известна като ENISA (European Union Agency for Cybersecurity)³. Основната ѝ цел е да подпомага Съюза и държавите членки в приемането на политики и законодателни актове в областта на мрежовата и информационна сигурност. По отношение на защитата на лични данни ENISA предлага приемането на конкретни мерки, подходи или създаването на инструменти в законодателни или регулативни актове като GDPR и ePrivacy регламента. Агенцията е допринесла и за създаването на онлайн инструмент за уведомяване при изтичане на данни. Целта на инструмента е да осигури лесен достъп до онлайн платформа за подаване на нотификация към компетентен орган и засегнатите лица, в случай на такъв инцидент (ENISA, 2019). Освен това ENISA непрекъснато работи върху различни проучвания и научни доклади в областта на киберсигурността и защитата на данни. С това агенцията цели да насочи вниманието на европейския гражданин към заплахите в онлайн пространството и нуждата от отговорно и предпазливо разпореждане със собствените му лични данни онлайн. Макар и това да не е мярка, а по-скоро практика, прилагането ѝ е ключово, защото се бори с дезинформацията – един от най-големите врагове на съвременното общество. Колкото повече хората са информирани за опасностите в интернет, толкова повече внимават, докато сърфират в интернет и се интересуват от начини за защита на данните си, което от своя страна дава резултат в намаляване на случаите на кибератаки.

Схемата за сертифициране е друга важна мярка, която засяга не само киберсигурността, но и развитието на цифровия пазар и сигурността на личните ни данни. Единната схема за сертифициране включва правила, изисквания, технически стандарти и процедури за оценяване нивото на киберсигурност на ИТ-продуктите. Към момента сертификационната процедура е доброволна, но е планирано впоследствие да стане задължителна „за определени категории продукти и услуги или като цяло за ИТ-базирания бизнес“ (Маринов, 2019). Европейската комисия посочва, че сертификатите се съизмерват със степента на risk, „свързана с предвидената употреба на даден продукт, услуга или процес по отношение на вероятността от възникване на инцидент и въздействието от него“ (Маринов, 2019). Това неумоверно допринася за по-добрата защита на нашите данни, защото осигурява високо ниво на информираност и прозрачност при избора на даден про-

³ Регламент (ЕС) 2019/881 на Европейския парламент и на Съвета от 17 април 2019 година относно ENISA (Агенцията на Европейския съюз за киберсигурност) и сертифицирането на киберсигурността на информационните и комуникационните технологии, както и за отмяна на Регламент (ЕС) № 526/2013 (Акт за киберсигурността).

гукм. Разбира се, сертифицирането не е гаранция за промекция на личните данни, но помага на потребителите да са по-обективни в избора си на устройства и услуги, на които ще доверяват информацията си. Освен това мярката стимулира конкуренцията в ИТ-бизнеса, което води до произвеждането на по-добри продукти с по-високо ниво на защита, което е в полза на крайния потребител.

Ключовият регламент, касаещ защитата на личните данни на европейските граждани, е Европейският регламент за защита на личните данни, познат като GDPR (General Data Protection Regulation) или „едно от най-големите постижения на ЕС през последните години“ (European Data Protection Supervisor, 2018). Това е действаща инициатива на Съюза, която изцяло се концентрира върху личните данни, без значение дали става въпрос за дигиталното или реалното им използване. Основната цел на този регламент е да предостави по-голям контрол на крайните потребители върху информацията, която се събира за тях. Считан за ядрото на европейското законодателство за дигитална поверителност, GDPR има важна връзка с областта на киберсигурността. Въпреки че той е в областта на защитата на данните, ключовата му роля за поддържането на безопасно онлайн пространство е безспорна. Самият регламент заменя предишната директива за защита на лични данни, осъвременявайки я с правила, свързани с тяхната обработка в интернет. Това само по себе си подсказва за връзката между GDPR и киберсигурността – преди регламента, няма адекватна политика за защита при обработка на данни онлайн, което е и предпоставка за по-ниското ниво на онлайн сигурност. Казано с други думи, преди влизането му в сила през 2018 г. информацията на европейските граждани бива събирана и обработвана от различни сайтове, без предварителна яснота поради какви причини и при какви условия се случва това. Данните на много хора може да са били обект на заплаха, без те да са разбрали. Законодателният акт въвежда много строги правила, глоби и реестириции, които New York Times определя гори като „едни от най-строгите в света“ (Satariano, 2018). Според регламента организацията не само трябва да гарантират, че личните данни се събират законно, но и да ги управляват внимателно, пазейки ги от кибератаки – в противен случай подлежат на санкция. Регламентът засилва контрола над тези, които обработват данни. Освен това GDPR следва да се прилага не само за всяка организация на територията на ЕС, но и за тези на териториите на трети страни, които предлагат стоки или услуги на европейските граждани. И тъй като европейският пазар е с изключителни мащаби и много компании се възползват от него, се оказва, че почти всеки голям бизнес в света е нужно да се съобразява с европейското законодателство, ако иска да продължи функционирането си в Европа. Редица анализатори (Zanfir-Fortuna, 2020; Wong, 2020; Kwasny, 2020; Greenleaf, 2020) гори определят

регламента като отправна точка за регулиране на данните в световен мащаб, ресpektивно и като такава за създаване на подобни законодателни актове като CCPA⁴, което показва неговото високо ниво на легитимност.

GDPR защитава личните данни на потребителите, разширявайки правата им. На първо място, той гарантира правото ни на информираност. Процесът на събиране и обработване на лични данни от уебсайтовете, които посещаваме, следва да бъде напълно прозначен. „Всеки гражданин има право да знае какви са целите и правното основание за обработването, както и кои са получателите на данните му и дали администраторът има намерение да ги предаде на трета страна. Друга важна информация, която всеки може да получи, е за какъв срок се съхраняват личните му данни, както и извършва ли се профилиране въз основа на тях.“ (Lex news, 2018). По този начин потребителите имат пълен контрол над своите данни и могат сами да преценят къде, кога и при какви условия да ги предоставят.

Съгласието и възражението срещу обработка на лични данни са едни от основните и най-важни права, гарантирани от GDPR. Това означава, че когато потребителят посещава даден сайт, следва да получи ясна, лесно разбираема и абсолютно нефпусмислена информация за целите и начините, по които се обработват данните му. На базата на това потребителят може да се съгласи или да откаже да предостави личната си информация, като е недопустимо това право да бъде ограничавано от ултиматуми от страна на администратора. Освен това „всеки има право да отмени съгласието си по всяко време, по начин, който следва да бъде толкова лесен и достъпен, колкото този, по който е дадено“ (Lex news, 2018). В този случай предоставената информация задължително трябва да бъде изцяло изтрита. Чрез тези правила, GDPR гарантира на потребителите правото да се разпореждат със собствените си данни. Съществен проблем е, че масово европейските потребители не се възползват от това – те не четат и се съгласяват да предоставят личните си данни още преди да са информирани (Kyluk, Gerber, Volkamer, Hilt, 2018). Това до известна степен не позволява на мярката да достигне пълния си потенциал. От друга страна, същността на изискванията принуждава сайтовете да изоставят лошите си практики, ако са имали такива, защото са длъжни да действат при пълна прозрачност, както и да засилят киберсигурността си, за да може да поддържат доверието на потребителите си.

Друга съществена част от GDPR са задължителните рутинни проверки на аспекти от даден сайт, които включват ангажираност с лични данни. Целта е да бъдат идентифицирани уязвимите области

---

⁴ California Consumer Privacy Act.

и га се предприемат мерки за намаляване на вероятността от кибер-атаки. Освен това, тези рутинни проверки могат да предотвратят разпространението на вирус, злонамерен софтуер или друг външен фактор, който допринася за нарушащото на информация. В случай на изтичане на данни, обработващият сайт е длъжен да уведоми компетентните органи и засегнатите потребители до 72 часа. Тези процедури увеличават киберсигурността и намаляват рисковете от изтичане на лични данни.

GDPR е определен като един от най-строгите закони за защита на данни в света не само заради детайлните си и широкообхватни правила, но и заради контролния механизъм, който той прилага. Според експерта в сферата на доверителност и защита на лични данни Едуардо Устаран (2020) регулаторният механизъм е най-амбициозният и радикален аспект от регламента. Той предвижда парични глоби при установяване на нарушения от страна на тези, които обработват данни. Стойността на глобата може да достигне до 20 млн.евро или 4% от общия годишен оборот, като санкционирането е на базата на по-високата стойност. Освен това всеки потребител, който е претърпял вреди в резултат на нарушение на регламента, следва да получи обезщетение от администратора. Разбира се, GDPR предвижда и други санкции, които също не бива да бъдат подценявани. Санкциите включват предупреждения и забележки, налагане на временна или постоянна забрана за обработка на данни, заповед за ограничаване или изтриване на данни и забрана за предоставяне на информация на трети страни. Контролният механизъм на законодателния акт е строг към уебсайтовете и допринася значително за подобряване нивото на сигурност в онлайн пространството. Уебсайтовете, обработващи данни, трябва да практикуват също както и за да се впишат в стандартите на GDPR, да запазят доверието на своите потребители и да предотвратят риска от налагане на глоба. Не случайно стойностите на тези глоби са толкова високи, а обхватът на част от наказанията – краен. Това държи отговорните лица настrex и внася известно спокойствие у потребителите.

Съществена регулация за защитата на лични данни онлайн е ePrivacy директивата (Директива за правото на неприкосновеност на личния живот и електронни комуникации), известна още като „The Cookie Law“. Тя е разглеждана като подробно допълнение на GDPR по отношение на приложението на „бисквитките“⁵. Приемането на GDPR обаче доведе до нуждата от замяната на директивата с актуализирана и осъвременена версия, наречена ePrivacy регламент. Текстът е внесен за разглеж-

⁵ Бисквитката е малък отрязък от текст, който се изпраща до браузъра при посещение на даден уебсайт, което му помага да запомни информация за това посещение, улеснявайки следващото такова и правейки го по-полезно за потребителя.

дане, но все още не е одобрен, така че ePrivacy директивата е още в сила. Целта на действащата директива е сигурността на личните данни и неприкосновеността на личния живот в областта на електронните комуникации, като в това число влизат мобилните оператори и доставчиците на интернет. Основно това включва защита срещу онлайн проследяване, недобросъвестно събиране на данни от трети страни и прилагане на маркетингови стратегии върху потребителите без тяхното съгласие. ePrivacy директивата гарантира неприкосновеността на комуникацията, забранявайки на доставчиците „слушане, послушване, съхранение... без съгласието на съответните потребители“ (чл. 5.1, ePrivacy директивата/Директива 2009/136/ЕС). Подобно на GDPR, директивата също изисква събиране и обработка на минимално количество лични данни и преоприемане на „подходящи технически и организационни мерки за защита на сигурността на предлаганите услуги“ (чл. 4.1, ePrivacy директивата/Директива 2009/136/ЕС).

Ключовото за нея е изискването на съгласие от страна на потребителите за обработката на техните уеб бисквитки. Обикновено бисквитките не съхраняват лични данни, а информация, като например езикови настройки. Данните могат да се четат само на уеб сървъра, издал съответната бисквитка. Фактът, че се избягва прякото съхранение на лични данни, звучи безопасно за потребителя, но не винаги реално е така. Бисквитките нахлуват в личното ни пространство, което до известна степен засяга и неприкосновеността на личните ни данни (Smith, 2010). Доста често те се използват за създаването на така наречените „поведенчески профили“, които на базата на нашите навици и поведение онлайн ни показват определени реклами или насочено съдържание, гори когато сме във всем различен сайт. Това е неразделна практика за онлайн бизнеса, който се бори с конкурентния пазар на електронната търговия. Има опасения, че с бисквитките понякога може да се злоупотребява, за да се предоставя лична информация на неизвестни компании (Green, 2020). Директивата признава необходимостта от уеб бисквитки, но също така посочва ясно, че те могат да се считат за нарушение на поверителността. Потребителите имат право да знаят за тяхното наличие и използване, в унисон с което да се съгласят дали те да бъдат задействани, или не. Има определени бисквитки, които са квалифицирани като изключения и не изискват деклариране. Това са тези, които имат по-голяма полза за потребителя от компанията и са „строго необходими за предоставянето на услуга, поискана от него“ (ePrivacy директивата/Директива 2009/136/ЕС). Бъдещата актуализирана версия на директивата разширява обхватата ѝ, включвайки OTT услуги⁶ като например гласови съобще-

---

⁶ Over-the-Top service.

ния и чатове. Това означава, че новият регламент ще засяга услуги като Skype, WhatsApp и Viber, и ще гарантира с още по-задълбочени мерки сигурността на данните на граждани.

До момента Европейският съюз е предприел много мерки в областта на киберсигурността за защитата на личните данни. Голяма част от тях са значително изменяни през годините, за да може да отговарят на нуждите на променящото се дигитално общество. Въпросът е обаче дали действащите мерки са ефективни и до каква степен на практика защитават личните данни на европейските граждани.

Въпреки подробните и стриктни правила, установени от GDPR през 2018 г., които довеждат до редица промени в практиките на сайтовете, 45% от европейците не се чувстват уверени в своята безопасност в интернет (Sobers, 2020). За сметка на това 62% от британците са посочили, че с тези установени правила изпитват спокойствие, когато споделят данните си (DMI, 2019). Пребвид факта, че регламентът е сравнително нов и все още голяма част от администраторите на данни се затрудняват в приспособяването на своите компании към правилата, може да се каже, че тези проценти са показателни. От друга страна, 31% от граждани на ЕС смятат, че цялостното им взаимодействие с компании и уебсайтове се е подобрило благодарение на GDPR (Tessaras, 2019). Показателно е и, че според проучване на Съюза 69% от населението над 16-годишна възраст е осведомено за своите дигитални права (EU, 2020). Това означава, че мерките успяват да подтикнат хората да се интересуват повече от случващото се с техните лични данни. Спазването на правилата за защита на данни и тяхното прозрачно приложение от администраторите, води не само до укрепване на сигурността, но и създава доверие между бизнеса и потребителите, когато става въпрос за използването на личната им информация.

Факт е, че има и доста компании, при които са установени нарушения на европейското законодателство, поради което са и санкционирани. Най-солидната глоба, наложена от Европейската комисия до момента, е за компанията „Alphabet“, която е притежател на Google – 50 млн. евро. Установено е, че Google използва некоректно личните данни на потребителите за персонализиране на реклами, за което обаче те не са осведомени. Това доказва, че контролният и санкционен механизъм на GDPR работи и отчита нередности, като по този начин предотвратява изтичане на данни. Според Огия Каган (2019), председател на програмата за спазване на GDPR в адвокатска кантора Fox Rothschild тяпърва ще се налагат още по-големи санкции, които ще включват и забрана за обработка на данни – ключово за бизнеса на някои компании. Този натиск върху тях ще ги принуди да засилят контрола и да спазват по-стриктно законодателния акт, което значително ще донесе за ефективността му.

От друга страна, наложените до момента мерки не съумяват да гостигнат пълния си потенциал, защото самите потребители им пречат. Масово европейците не се възползват от контрола, който Съюзът им дава върху собствените им данни (Fazzini, 2018). Проф. Байграйв (2020) смята, че това се дължи на недостъпността на приетите мерки – не са лесни за разбиране от обикновените потребители. Като резултат, те ги предоставят на различни администратори, без да се информират за условията, при които ще бъдат обработвани, съгласяват се машинално с уеб бисквитките и съхраняват важна лична информация на неподходящи за целта места. Това извежда на преценен план въпроса за смисъла на директиви като „The Cookie Law“, след като не всички потребители се възползват от тях. Отговорът не е сложен – има смисъл от тях. Според Каган (2019) мерките не могат да бъдат отчетени като грешка, защото зачитат основно човешко право – поверителността и неприкоснеността на данни. Дори и да не усещаме директен ефект върху нас самите, това не означава, че той не е налице. Все още има и хора, които не осъзнават до какви последствия може да доведе една кибератака, или не вярват, че са уязвими и това би могло да се случи точно на тях. Това е съществен проблем, който може да бъде обект на самостоятелно изследване. Важно е да се спомене, обаче, че той пречи на мерките в областта на кибер сигурността и защитата на лични данни.

Пандемията от COVID-19 показва уязвимостта на съвременните технологии и поставя нови предизвикателства в областта на кибер сигурността. 2020-а ще бъде запомнена като „годината, в която кибер-инцидентите експлоауираха и трансформираха обществото по много начини“ (Lohrmann, 2020). Изпълнителният директор на Check Point Software Technologies Гил Швед (2020) смята, че за няколко месеца се постигна напредък, равносителен на 10-годишна технологична еволюция. Благодарение на технологиите, много бизнеси, услуги и дейности се преместват онлайн без значителни загуби или прекъсвания. Негативната страна на това е, че тези промени водят до „кибер пандемия“. Равносметката за края на годината е, че преминаването на голяма част от бизнеса онлайн е вид „троянски кон“ за престъпниците – в момента технологиита са по-уязвими от всякога и това стимулира киберпрестъплението. Случаите със злонамерените имейли например са се увеличили с 600% (Sabarwal, 2020). От друга страна, много хора, сблъсквайки се с виртуалния свят, подобряват компютърната си грамотност – важен фактор за засилване на кибер сигурността. Все още е рано да се каже какви ще са цялостните последствия от пандемията в технологичен аспект и как това ще засегне кибер сигурността и защитата на лични данни. Европейският съюз вече се подготвя за предстоящите предизвикателства – в края на 2020 г. е представена новата

стратегия за киберсигурност. Предстоят промени, замягане на мерки, разширяване на техния обхват и влизане в сила на актуализираните ePrivacy регламент и NIS2⁷. До каква степен това ще промени онлайн пространството – засега можем само да гадаем.

В гнешния високотехнологичен свят киберсигурността е приоритетна област за всеки бизнес, организация или държава. Нейното развитие и усъвършенстване е важно, защото то гарантира спокоиствие и доверието на потребителите в онлайн пространството. Защитата на лични данни е най-съществената и неразделна част от тази област. Данните са безценен елемент за процъфтяващата цифрова икономика и играят все по-важна роля в разработването на инновативни системи. От съществено значение е да се поддържа глобалното поле за развитието на технологичната революция при пълно зачитане на индивидуалните права на потребителите (Timmermans, 2019).

Европейският съюз работи активно за подобряване на политиката на киберсигурност и за задълбочаване и разширяване обхвата на нейните мерки. Същността допук и резултатите от него са показателни за ролята на Съюза като „киберлидер“ (Scropton, 2020), на когото останалият подражават. Излъчените мерки могат да бъдат определени като ефективни, въпреки че част от тях все още се адаптират и не са достигнали пълния си потенциал. Експерти смятат, че позитивният ефект от тях се усеща ежедневно (Boardman, 2020; Ustaran, 2020). Европейските граждани имат по-голям контрол върху своята лична информация, бизнесът е подложен на строго наблюдение и санкциониране, а изтичанията на данни отчитат значителен спад. Съюзът наистина съумява да гарантира добро ниво на защита на данни на потребителите си чрез строго законодателство, но място за подобрения винаги има. Регламентите имат своите недостатъци, които рефлектират върху качеството на резултатите. Предприетите допук мерки не са напълно достатъчни. Непрекъснатото усъвършенстване и развитие на информационно-комуникационните технологии и креативността на киберпрестъпниците водят до нуждата от регуляризиране на наложението на мерки и внедряване на нови.

Целта на Европейския съюз е да изгради едно безопасно онлайн пространство, което потребителите ще използват спокойно и на което ще доверяват личните си данни при прозрачни условия. Високата ефективност на действащите мерки е крачка към постигането на тази цел, но недостатъците им я възпрепятстват. Съюзът трябва да работи отговорно и гъвкаво, за да може законодателствата в областта

⁷ Директива (ЕС) 2016/1148 на Европейския парламент и на Съвета от 6 юли 2016 година относно мерки за високо общо ниво на сигурност на мрежите и информационните системи в Съюза - NIS.

на киберсигурността не само да гарантират защитата на лични данни на европейските граждани, но и да могат да преодоляват както настоящите, така и бъдещите предизвикателства, с които светът ще се сблъсква.

Използвана литература:

1. Lex.bg (2018), GDPR вече е в сила - какви са основните ни права, <https://news.lex.bg/gdpr>
2. ЕС започва да сертифицира киберсигурността на технологиите (2019), <https://www.economic.bg/bg/a/view/es-zapochva-da-sertifitsira-kibersigurnostta-na-tehnologiite-105744>
3. Маринов, М. (2019), Какво представлява новият Акт за киберсигурността на ЕС?, <https://move.bg/eu-cybersecurity-act>
4. Регламент (ЕС) 2016/679 на Европейския парламент и на Съвета (27.04.2016), <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/BG/TXT/?uri=celex%3A32016R0679>
5. Стоянов, Н. (2019), От НАП са изтекли лични данни на милиони български граждани и фирми, https://www.capital.bg/politika_i_ikonomika/bulgaria/2019/07/15/3938624_ot_nap_sa_iztekli_lichni_danni_na_milioni_bulgarski/
6. Arampatzis, A. (2020), The COVID-19 Pandemic Dominates the Cybersecurity World, <https://www.tripwire.com/state-of-security/featured/covid-19-pandemic-dominates-cybersecurity-world/>
7. Brooks, R. (2018), What to Know about a Data Breach: Definition, Types, Risk Factors and Prevention Measures, <https://blog.netwrix.com/2018/11/29/what-to-know-about-a-data-breach-definition-types-risk-factors-and-prevention-measures/?fbclid=IwAR2Ymi3NsiZtDRKGbFQJNlKNRNOom0d71ZWLtsEOu3dAaHnDVNmQyHd5uY>
8. Cuckier, M. (2007), Retrieved from <https://www.securitymagazine.com/articles/87787-hackers-attack-every-39-seconds>
9. Cybercrime Magazine (2020), Cybercrime Damages \$6 Trillion By 2021, <https://cybersecurityventures.com/annual-cybercrime-report-2017/>
10. Directive 2002/58/EC of the European Parliament and of the Council (12 July 2002), <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/ALL/?uri=CELEX%3A32002L0058>
11. DIS, T. (2019), One Year After GDPR: Significant rise on Data Breach reporting from European Businesses. <https://dis-blog.thalesgroup.com/security/2019/05/23/one-year-after-gdpr-significant-rise-on-data-breach-reporting-from-european-businesses/>
12. DMA (2019), GDPR: A consumer perspective, <https://dma.org.uk/research/gdpr-a-consumer-perspective>
13. Eichorn, J. (2018), Life Under #GDPR and What It Means for Cybersecurity, <https://www.infosecurity-magazine.com/opinions/life-gdpr-cybersecurity/>

14. Empower (2016), Какво най-често търсят хакерите при кражба на идентичност. <https://www.digital.bg/kakvo-nay-chesto-tarsqt-hakerite-pri-krazhba-na-identichnost-article486165.html>
15. ENISA (2019), EU cybersecurity certification framework, <https://www.enisa.europa.eu/topics/standards/certification>
16. ENISA (n.d.), Personal data breach notification tool. <https://www.enisa.europa.eu/topics/data-protection/personal-data-breaches/personal-data-breach-notification-tool>
17. EU cookie laws and how they affect your business (2020), <https://www.ionos.com/digitalguide/websites/digital-law/what-do-eu-cookie-laws-mean-for-you/#:~:text=In%20March%202018%20the%20new,location%20of%20the%20site%20itself>.
18. Europa.eu (2018), The History of the GDPR, https://edps.europa.eu/data-protection/data-protection/legislation/history-general-data-protection-regulation_en#:~:text=It%20replaces%20the1995%20Data%20Protection,their%20countries%20by%20May%202018.
19. Europa.eu (2019), Shaping Europe's digital future, https://ec.europa.eu/info/strategy/priorities-2019-2024/europe-fit-digital-age/shaping-europe-digital-future_en
20. Europa.eu (2020), Two years of the GDPR: Questions and answers, https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/qanda_20_1166
21. Europa.eu (2020), Cybersecurity in Europe: stronger rules and better protection. <https://www.consilium.europa.eu/en/policies/cybersecurity/#:~:text=The%20Council%20adopted%20the%20first,the%20vital%20issue%20of%20cybersecurity>.
22. Europa.eu (2020), Cybersecurity, <https://ec.europa.eu/digital-single-market/en/cybersecurity#:~:text=Securing%20network%20and%20information%20systems,fronts%20to%20promote%20cyber%20resilience>.
23. Europa.eu (2020), New EU Cybersecurity Strategy and new rules to make physical and digital critical entities more resilient, https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/IP_20_2391
24. Europa.eu (n.d.), The EU Cybersecurity Act, <https://ec.europa.eu/digital-single-market/en/eu-cybersecurity-act>
25. Fazzini, K. (2019), Europe's sweeping privacy rule was supposed to change the internet, but so far it's mostly created frustration for users, companies, and regulators, <https://www.cnbc.com/2019/05/04/gdpr-has-frustrated-users-and-regulators.html>
26. Frazier, L. (2019), Over 90% Of Adults Put Their Personal Data At Risk, Increasing Chances Of Identity Theft, <https://www.forbes.com/sites/lizfrazierpeck/2019/02/07/over-90-of-adults-put-their-personal-data-at-risk-increasing-chances-of-identity-theft/?sh=138b369b5fdd>
27. Green, A. (2020), Understanding the Relationship Between the GDPR and ePrivacy Directive, <https://www.varonis.com/blog/differences-between-the-gdpr-and-privacy-directive/>
28. Irwin, L. (2019), Cyber attacks and data breaches in review: July 2020. <https://www.itgovernance.eu/blog/en/cyber-attacks-and-data-breaches-in-review-july-2020>

29. IT Governance (n.d.), GDPR Fines, <https://www.itgovernance.co.uk/dpa-and-gdpr-penalties>
30. IT Governance (n.d.), The EU Cybersecurity Act, <https://www.itgovernance.co.uk/eu-cybersecurity-act>
31. Kagan, O. (2020), That's Your Opinion, but is it Personal Data?. <https://dataprivacy.foxrothschild.com/2020/02/articles/european-union/gdpr/thats-your-opinion-but-is-it-personal-data/>
32. Kulyk, O., Gerber, N., Volkamer, N., Hilt, A. (n.d.), This Website Uses Cookies: Users' Perceptions and Reactions to the Cookie Disclaimer, https://www.researchgate.net/publication/326108192_This_Website_Uses_Cookies_Users'_Perceptions_and_Reactions_to_the_Cookie_Disclaimer
33. Lohrman, D. (2020), Is a 'Cyber Pandemic' Coming?, <https://www.govtech.com/blogs/lohrmann-on-cybersecurity/is-a-cyber-pandemic-coming.html?fbclid=IwAR3t75A64Sybj8PgLPiRYLKNPOUYIQYnrNbPQVxkhWzMFM4Lrhy9roSqQjg>
34. Lohrmann, D. (2020), 2020: The Year the COVID-19 Crisis Brought a Cyber Pandemic, <https://www.govtech.com/blogs/lohrmann-on-cybersecurity/2020-the-year-the-covid-19-crisis-brought-a-cyber-pandemic.html>
35. Malyon, P. (2017), What are the most important elements of the GDPR?, <https://www.experian.co.uk/blogs/latest-thinking/data-and-innovation/what-are-the-most-important-elements-of-the-gdpr/>
36. Nadeau, A. (2020), General Data Protection Regulation (GDPR): What you need to know to stay compliant, <https://www.csoonline.com/article/3202771/general-data-protection-regulation-gdpr-requirements-deadlines-and-facts.html>
37. Nguyen-Duy, J. (2019), One Year In, How Has GDPR Improved Data Privacy?, <https://www.corporatecomplianceinsights.com/one-year-on-how-has-gdpr-improved-data-privacy/>
38. Palmer, D. (2019), What is GDPR? Everything you need to know about the new general data protection regulations, <https://www.zdnet.com/article/gdpr-an-executive-guide-to-what-you-need-to-know/>
39. Regulation (EU) 2016/679 of the European Parliament and of the Council (27 April 2016), <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=OJ:L:2016:119:FULL>
40. Rouse, M. (2020), What is cybersecurity? Everything you need to know, <https://searchsecurity.techtarget.com/definition/cybersecurity>
41. Sabarwal, H. (2020), 600% increase in malicious emails amid Covid-19 crisis:UNOfficial, <https://www.hindustantimes.com/world-news/600-increase-in-malicious-emails-amid-covid-19-crisis-un-official/story-YAcXHHluDsQ7I5KalerEJ.html>
42. Satariano, A. (2018), What the G.D.P.R., Europe's Tough New Data Law, Means for You, <https://www.nytimes.com/2018/05/06/technology/gdpr-european-privacy-law.html>
43. Scroxton, A. (2020), EU security strategy a 'step up' on cyber leadership, says Brussels. <https://www.computerweekly.com/news/252493802/EU-security-strategy-a-step-up-on-cyber-leadership-says-Brussels>

44. Smith, S. (2010), How to stop cookies stealing your personal information, <https://www.computerweekly.com/opinion/How-to-stop-cookies-stealing-your-personal-information>
45. Sobers, R. (2020), 110 Must-Know Cybersecurity Statistics for 2020, <https://www.varonis.com/blog/cybersecurity-statistics/>
46. Sobers, R. (2020), A Year in the Life of the GDPR: Must-Know Stats and Takeaways, <https://www.varonis.com/blog/gdpr-effect->
47. Swinhoe, D. (2019), Does GDPR compliance reduce breach risk?, <https://www.cscoonline.com/article/3369461/does-gdpr-compliance-reduce-breach-risk.html>
48. The role of cyber laws in cybersecurity (2020), <https://blog.eccu.edu/the-role-of-cyber-laws-in-cybersecurity/>
49. Tiku, N. (2018), Europe's New Privacy Law Will Change the Web, and More, <https://www.wired.com/story/europe-s-new-privacy-law-will-change-the-web-and-more/>
50. Tozzi, C. (2020), What Do Hackers Really Want to Do With Your Data?, <https://www.precisely.com/blog/data-security/what-hackers-want-data>
51. Tressaras, L. (2019), Has GDPR improved brand experience? Most consumers aren't convinced, <https://www.marketingweek.com/consumers-gdpr-brand-experience/>
52. Trevisan, M., Traverso, S., Bassi, E., Mellia, M. (2019), 4 Years of EU Cookie Law: Results and Lessons Learned, https://www.researchgate.net/publication/332888923_4_Years_of_EU_Cookie_Law_Results_and_Lessons_Learned/fulltext/5cd0f47e458515712e974aa3/4-Years-of-EU-Cookie-Law-Results-and-Lessons-Learned.pdf
53. Tunngal, T. A. (2020), Why is Cybersecurity Important?, <https://www.upguard.com/blog/cybersecurity-important>
54. Why is cybersecurity important? (n.d.), <https://www.southsix.com/blog-posts/why-is-cybersecurity-important>
55. Zanfir-Fortuna, G., Boardman, R., Ustaran, E., Hansen, M., Wong, S., Bygrave, L., Moerel, L., Bellamy, B., Swire, P., Kwasny, S., Greenleaf, G. (2020), The GDPR at Two: Expert Perspectives. https://iapp.org/resources/article/gdpr-at-two-expert-perspectives/?fbclid=IwAR2-okk0MGtiAneZ_7ARhKjRTQnfBDpANxq25V5NIZc4yGVRf2MoKoAqG5Q

Как ще се отрази въвеждането на цифровото евро върху развитието на икономиката в еврозоната?

Александра Събинова

Процесът на дигитализация стои в основата на модерното общество. Тя присъства във всички сфери от обществения живот – политическа, социална, икономическа, като в същото време е и неизменна част от всекидневния живот на граѓаните. Дигиталната революция, станала факт в началото на XXI в., е от ключово значение за икономиката в световен мащаб, от което можем да изведем твърдението, че цифровата трансформация на процеси и системи е основен елемент на глобалния бизнес. Дигиталната зрялост предоставя широк набор от предимства – осигуряване на ефективност, централизиране на процеси и контрол на данни, бърз и сигурен достъп до информация от всяко място и по всяко време, по-високо ниво на финансова и оперативна стабилност (European Central Bank (2020). *Virtually everywhere? Digitalisation and the euro area and EU economies* (2020). Frankfurt am Main. Germany).

В съвременните условия дигитализацията променя и допълва икономическите процеси, като например намалява ролята и употребата на пари в брой, поставяйки на преден план разпространението на дигитални валути (European Central Bank (2020). *Virtually everywhere? Digitalisation and the euro area and EU economies* (2020). Frankfurt am Main. Germany). Близо ще десетилетия след повсеместното разпространение на електронни устройства и високоскоростни мрежи, към настоящия момент централните банки по света са в процес на активно изучаване на възможността за въвеждане на дигитални валути. Тази тенденция се засилва вследствие както на желанието на потребителите да извършват бързо плащания и трансакции, така и на необходимостта от ограничаване на парите в брой поради пандемията от COVID-19 (European Central Bank (2020). *Report on a digital euro* (2020). Frankfurt am Main. Germany). Именно технологията напредък прави възможно създаването и емитирането на парични средства, различни от утвърдените до момента.

В съвременния свят Европейският съюз е един от основните играчи, задаващи посоката на световните тенденции в дигиталната трансформация, като същевременно притежава водеща позиция в глобален мащаб по икономически показатели. Именно затова е необходимо Съюзът да бъде технологично осигурен. Така ще бъде в състояние да отговори достатъчно бързо и гъвкаво на непрекъснато настъпващите промени, включително и на инициативите на централните банки.

Европейската централна банка (ЕЦБ) обмисля идеята за въвеждане на цифрово евро, подтиквана от промененото схващане на гражданиите относно парите в брой, както и в опит да отговори на световните централни банки (European Central Bank (2020). *Report on a digital euro (2020)*. Frankfurt am Main. Germany). Цифровото евро би представлявало електронна форма на централнобанкови пари, достъпни за всички граждани и фирми – също като евробанкнотите и евромуонетите, но в цифрова форма. То ще бъде законно разплащателно средство, гарантирано от ЕЦБ, което ще допълва съществуващите форми на пари като банкноти и безсрочни депозити, собственост на търговските банки в централната банка. Дигиталната валута ще бъде предоставена на разположение на широката общественост, като ще позволи на физически лица да притежават депозити директно в ЕЦБ.

Тя ще може да се съхранява извън банковата система – например в „дигитален портфейл“, което би позволило на гражданиите да правят плащания по бърз, лесен и сигурен начин. Целта на дигиталната валута няма да е да замени парите в брой, а по-скоро да ги допълни. Цифровото евро среща силна подкрепа, основана на множеството му предимства и ползи, но в същото време е силно критикувано заради недостатъците и проблемите, които могат да възникнат в следствие на появата му.

Настоящият доклад има за цел да отговори на въпроса как ще се отрази въвеждането на цифровото евро върху развитието на икономиката в еврозоната. За да бъде постигната тази задача, ще бъдат изяснени предимствата и недостатъците, характеризиращи дигиталното евро, както и ще се очертаят предизвикателствата, с които новото платежно средство би се сблъскало.

В съвременния свят дигитализацията оказва пряко влияние върху области от всекидневния живот на гражданиите. В тази връзка тя несъмнено обуславя промяната във вида на използваните разплащателни средства, от които потребителите се нуждаят, както и в начина, по който плащанията биват извършвани. С развитието на технологиите се появява и необходимостта от иновативни начини за осъществяване на трансакции, чрез които да се спестяват време и ресурси.

Водени от непрекъснатите технологични изменения, икономическият растеж и стремежа към иновации, много централни банки по света

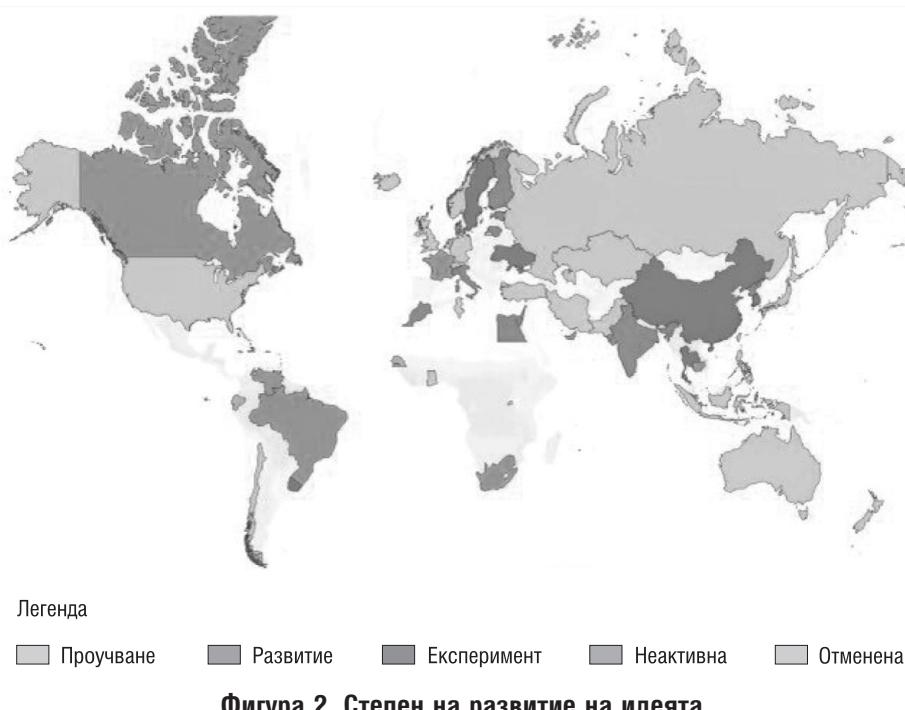
предприемат първата крачка към въвеждане на дигитални валути. Подобно на парите в брой и на монетите, дигиталните валути на централните банки (Central Bank Digital Currency – CBDC) биха представлявали традиционни платежни средства, но в дигитална форма, емитирани и управлявани от централната банка на съответната страна (Bank for International Settlements (2015). *Digital Currencies.*) Те ще бъдат фиксираны в номинални стойности, общодостъпни и приемани за законно разплащателно средство. Дигиталните валути ще представляват средства за размяна, които биха улеснили до голяма степен икономическите и финансовите сделки (Keister & Sanches, 2019). Ефикасността и устойчивостта на валутата ще зависи от доверието на гражданините в институционалното устройство на монетарната система, което обяснява стремежа на централните банки да изградят възможно най-добрата версия на дигиталната си валута, която да получи одобрение от потребителите.

Фигура 1. Потенциални предимства от въвеждането на дигитални валути на централните банки (Bank of England. Central Bank Digital Currency: opportunities, challenges and design).

Все по-голяма част от централните банки по целия свят предприемат действия относно разработването на виртуални версии на валутите си, като аргументът за това начинание е прогресивно намаляващата употреба на пари в брой. Китай е водещ в усилията за въвеждане на дигитална валута – планирано е официалното издаване на цифров юан през 2022 г., което подтиква и други централни банки да насочат усилия към по-скорошна употреба на нов вид разплащателно средство, например Шведската, Френската и Японската централна банка. Канада и Обединеното кралство също проявяват интерес към този тип

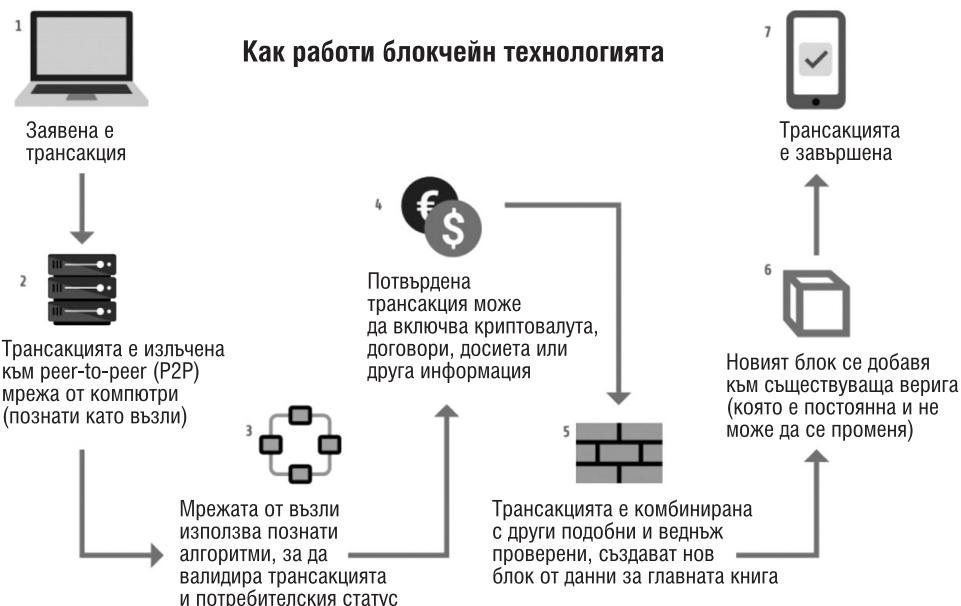
валута. Друг силен аргумент за по-активното проучване на възможността за въвеждане на дигитални валути е предстоящото емитиране на криптовалутата Libra (Diem), подкрепена от Фейсбук (Bordo & Levin, 2017). Появата ѝ е свързана с опасенията, че тя може да достигне в кратки срокове до милиарди потребители на социалната мрежа. Това е препоставка за причиняване на дисбаланс в монетарната политика.

**Фигура 2. Степен на развитие на идеята за въвеждане на дигитална валута.
(Atlantic Council. The rise of Central Bank Digital Currencies.)**

Дигиталните валути на централните банки се различават по своята същност от криптовалутите, които представляват цифрови валути, обезпечени с криптография. Популярните криптовалути (Bitcoin, Ethereum, Ripple и пр.) са нова форма на дигитален актив, основан на блокчейн система.

Блокчейн представлява споделена цифрова книга или база данни за финансови трансакции, които се записват на множество компютри на различни места по света. Базата данни се разрасства непрекъснато, когато към нея се добавят нови блокчейн трансакции или т.нр. „блокове“. По този начин се формира непрекъсната верига от блокове, при която записите са публични и проверими.

Фигура 3. Как работи блокчейн технологията?
(Medium. How Blockchain Technology Works?)

Криптовалутите обикновено не се емитират от нито един централен орган, а стойността им се определя изцяло от пазара и не се влияе от фактори като монетарна политика или търговски излишъци. Основната разлика между CBDC и криптовалутите се основава на факта, че по дефиниция дигиталните валути на централните банки – CBDC са признати за законни пари, докато същото твърдение не се отнася до криптовалутите (Sanz Bas, 2020). Освен това стойността на дигиталните валути зависи пряко от решението на централната банка, а не от пазара.

Интересът към криптовалутите е засилен поради революционните им предимства – децентрализация на валутата и финансовите трансакции, високо ниво на сигурност, премахване на нуждата от посредници. Въпреки множеството им преимущества и фактът, че са много популярни, налице са и недостатъци като използване за незаконни дейности, волатилност на валутния курс и уязвимост на инфраструктурата.

На границата между криптовалутите и реалните средства за плащане съществува понятие, носещо името „стабилни криптовалути“ (stablecoins). Stablecoins представляват частни цифрови валути, подкрепени от реални сържавни валути. Всъщност това са криптовалути, предназначени да функционират като реални пари, т.е. да притежа-

вам действителна използваемост (Sidorenko, 2019). Замислени са да достигат възможно най-ниски стойности на волатилност¹ или в най-добрия случай да имат непроменливи стойности. Основната им функция е осигуряване на стабилност на физическите пари, като същевременно целта им е запазването на удобството и сигурността на криптовалутата.

До средата на 70-те години на XX в. се използва международна монетарна система, състояща се само от реални пари. Това е причина за повишаване на икономическият растеж, но междувременно довежда до икономически проблеми, свързани с инфлация, дефлация, както и до значително нарастване на икономическата власт на централните банки. Австрийският икономист Фридрих Август фон Хайек е един от първите привърженици на теоретичната stablecoin, като призовава за създаването на децентрализирана, стабилна валута през 70-те години. За първи път stablecoins се появяват през 2014 г., когато се създават BitShares, Tether и MakerDAO. На въвеждането на „стабилни криптовалути“ се гледа с подозрение, понеже, от една страна, те биха могли да подтикват потребители и фирми към иновации в платежните услуги, но от друга страна, биха могли да застрашат финансовата стабилност и паричния суверенитет, ако приложението им стане твърде широкообхватно (Ante & Fiedler & Strehle, 2020).

Наблюдавайки скоростния напредък в дигиталния свят, държавите по света си дават сметка, че е време да направят промени по отношение на паричните си политики и на институционалното устройство на монетарната система. Гореизброените причини обясняват появата на концепциите на централните банки за въвеждане на дигитални валути.

В отговор Европейският съюз прави първите си сериозни крачки към проучване и развиwanе на идеята за дигитално евро. То би представлявало цифрова валута, емитирана от Европейската централна банка, която е предоставена на разположение на широката общественост. Потенциалното въвеждане на цифровото евро е основано на детайлно проучване от страна на ЕЦБ и националните централни банки от еврозоната относно предимствата и рисковете, които то би донесло, за да се вземе най-доброто решение (Tenner & Utzig, 2020). Основната цел е да се запази доверието на гражданините в монетарната система, като от евентуалното въвеждане на дигиталната валута се извлекат максимален брой ползи, а отрицателните последствия да бъдат сведени до минимум.

¹ Изменението в цената на валутна двойка или на друг финансово актив за определен период от време.

Европейската централна банка си поставя за цел да осигури най-висока ефективност на дигиталното евро, поради което се стреми към постигане (и гори надграждане) на основните функции на всяко платежно средство, а именно – да бъде високоефективно средство за обмяна, да се характеризира с надеждност и сигурност по отношение на неговата стойност, както и да бъде стабилна единица за финансови икономически трансакции.

Възможните предимства от въвеждането на дигитално евро и бързите промени в начина, по който се извършват услуги по плащания, изискват широк набор от инструменти, чрез които да бъдат постигнати зададените цели (European Central Bank (2020). *Report on a digital euro (2020)*. Frankfurt am Main. Germany).

В това отношение важна роля има Евросистемата, която е паричният орган на еврозоната. Тя представлява система от централни банки, която включва ЕЦБ и централните банки на страните от еврозоната. Основната ѝ задача е поддържането на ценова стабилност. Тя се стреми да насърчава финансовата интеграция в Европа. Различава се от Европейската система на централните банки (ЕСЦБ), която включва също централните банки на държави, които не са членове на еврозоната.

Целта на Евросистемата е да осигури на използвашите еврвалута потребители доверие в паричната политика, като същевременно не изостава спрямо световните тенденции. Това е причината тя да постави основите на идеята за въвеждане на дигитално евро, посочвайки множеството ползи от него.

Възможни предимства от въвеждането на дигиталното евро

Потенциалното въвеждане на дигитално евро е важна иновация за ЕС, която би подпомогнала вългосрочен план конкурентоспособността на Съюза в световен мащаб (Tenner & Utzig, 2020).

В подкрепа на твърдението са изложени следните аргументи:

- Потребителите биха имали сигурно и надеждно платежно средство в условията на дигитална икономика от бъдещето.
- Цифровото евро би представлявало важен инструмент за бизнеса, чрез които да се постига напредък в дигиталната трансформация и особено в индустрията. Същевременно то би повишило конкурентоспособността, като предлага възможността за нарастане в голяма степен на производителността.

- Централните банки биха имали възможността да използват дигитална валута, с която да гарантират финансовата стабилност в ЕС и да запазят паричния субверенитет.

В допълнение следва да се посочи, че въвеждането на цифровото евро би се отразило положително върху икономиката на ЕС и върху цялостния процес на дигитализация (European Central Bank (2020). *Report on a digital euro (2020)*. Frankfurt am Main. Germany). Следователно то би подкрепило стремежа на ЕС към продължаващи иновации и развитие. Неговото съществуване би подпомогнало дигитализацията в икономиката, насърчавайки развитието във всички области от индустрията. Дигиталното евро, достъпно за всички граждани, би подкрепило развитието на финансият сектор и би променило в положителна посока обхватата на икономиката. То би решило проблемите, свързани с осигуряване на решения за дигитални плащания. Цифровата валута би намалила максимум за доставчиците на платежни услуги чрез прилагане на по-ефективни бизнес методи и процеси и осигурявайки подкрепа за нови бизнес модели. В този непрекъснато променящ се дигитален свят цифровото евро би могло да предложи на гражданите достъп до средства с постоянна ценова стабилност. Също така то би допринесло към стратегията на Съюза за автономност, осигурявайки алтернативен път за извършване на по-бързи сделки и плащания между доставчици от еврозоната и чуждестранни такива.

Основен аргумент в полза на въвеждането на дигиталната валута е помърждаването на хипотезата, че в тази високотехнологична ера цифровото евро би гарантирало, че гражданините в еврозоната ще запазят свободния си достъп до сигурни и надеждни платежни средства (Tenner & Utzig, 2020). Цифровото евро би направило ежедневните плащания на гражданите по-бързи и по-лесни. То би могло да насърчи иновациите в плащанията на дребно. Цифровото евро би запазило ползите, които еврото като парична единица осигурява. То би помогнало за справяне със ситуации, в които хората вече не предпочитат пари в брой, както и би смекчило последиците от екстремни събития, като например природни бедствия или пандемии, когато е възможно традиционните платежни услуги вече да не функционират. Освен това то би могло да има решаващо значение, ако хората се насочат към чуждестранни цифрови платежни средства, което може да подкопае финансовата стабилност и паричния субверенитет в еврозоната.

В допълнение към гореизброените предимства, цифровото евро би подкрепило изпълнението на други стратегически цели, които Евросистемата си е поставила. То би било причина за осигуряването на нови форми на платежни услуги, които са в крачка с променящите се нужди

на потребителите. Дигиталното евро ще бъде в състояние да повиши възможностите за избор, нагреварата между и достъпа до различните форми на дигитални плащания. Цифровата валута на ЕЦБ ще представлява средство за намаляване на всички вреди и на екологичния отпечатък, причинени от монетарната система и системата за плащане. Проектирането на дигитално евро ще отговори на някои характерни свойства на парите в брой, полезни за дигиталната икономика, като способността за извършване на електронни плащания. Цифровото евро ще подпомогне основни политики на ЕС в областта на икономиката. То ще задоволи възникващите изисквания на потребителите за по-модерни и удобни начини на плащане, предлагайки сигурни дигитални активи с множество функции. Публичният сектор ще достигне най-високото си ниво на сигурност и улеснен достъп, чрез което граждани, бизнесът и финансовите институции ще участват активно в пазара на дигитални плащания.

**Фигура 4. Възможни ползи от въвеждането на дигитално евро
(European Central Bank (2020). Report on a digital euro (2020). Frankfurt am Main. Germany.)**

Дигиталното евро има потенциала да се превърне в значим елемент при разрешаването на множество сложни ситуации (European Central Bank (2020). *Report on a digital euro (2020)*. Frankfurt am Main. Germany). Например, ако употребата на пари в брой намалее значително, ако други електронни методи за плащане не са на разположение по причина на извънредни обстоятелства или ако чуждестранни дигитални валути започнат да заменят с бърза скорост вече съществуващите средства за плащане. Ако се стигне до развитие на някой от изброените сценарии, при липса на дигитално евро Евросистемата ще има нужда

от алтернативни инструменти, чрез които да се справи. Например, намаляването на употребата на реални парични средства би могло да изостри финансовоото изключване на граждани, които не се възползват от услугите на банките или съответно на уязвими групи от обществото. В този случай е необходима намесата на Европейската централна банка.

Дигиталното евро би могло да бъде издано, за да улесни развитието чрез контролирани посредници на пълна гама европейски решения за крайния потребител, достъпни за клиентите. Те могат да бъдат използвани за разпространението едновременно на търговска валута и на централнобанкова валута. В подобна ситуация въвеждането на цифрово евро би помогнало да запази европейската автономност в стратегическия сектор като плащанията на дребно. Системата в основата на дигиталното евро трябва да бъде гъвкава и податлива на промени, с възможности за разширяване на обхвата, притежаваща стандартизация между отделните компоненти, за да е в състояние да отговори на бъдещите нужди относно плащания и да осигури лесно интегриране на нови видове механизми в бъдещето.

Основавайки се на посочените по-горе аргументи в полза на въвеждането на цифровата валута, можем да направим извода, че нейното емитиране би било последвано от множество положителни ефекти в икономическата сфера.

Въпреки това са налице и немалко недостатъци, които оставят дебата за или против въвеждането на цифрово евро отворен. Поради това ще разгледаме и аргументите против неговото въвеждане или по-скоро евентуалните отрицателни ефекти.

Възможни негативни ефекти върху банковия сектор, монетарната политика и финансовата стабилност

Въвеждането на дигитално евро може да се отрази негативно върху финансовата стабилност и да причини смущения във фискалната система според Bordo & Levin (2017). Възможно е да принуди вложителите да прехвърлят депозитите си от търговските банки в пасиви в централната банка. Депозирането в ЕЦБ би било привлекателно по две основни причини: 1) депозитите в търговските банки са по-рискови заради възможността от фалит на съответната банка; 2) наличните пари в брой могат да бъдат загубени или откраднати. Търговските банки биха реагирали на потенциалната тенденция по различни начини. Първата възможност е да се опитат да запазят депозитите на вложителите чрез увеличаване на получаваната лихва, например по

депозитите или чрез обединяването им с допълнителни услуги (например платежни услуги, ипотеки и гр.). Втората възможност на търговските банки е да покрият загубеното депозитно финансиране със заеми от ЕЦБ, при условие че имат адекватно обезпечение.

Осигуряването на модерна, ефективна и сигурна система за плащания е една от основните задачи на банковия сектор. Частната банкова индустрия съзнава необходимостта от въвеждането на цифрово евро, но в същото време си дава сметка за предизвикателствата, пред които ще се изправила. Частните банки смятат, че при въвеждането на дигиталната валута трябва да бъдат спазени следните четири условия:

1. Цифровата валута на централната банка трябва да се предоставя по същия начин както конвенционалните пари на ЕЦБ, т.е. чрез отпускане от ЕЦБ на търговски банки.
2. Дигиталното евро на централната банка ще доведе до свиване на балансите на търговските банки и ще променило тяхната структура. Поради тази причина не трябва да се допуска цифровата валута да наруши гъвкавостта на кредитирането в хода на бизнес цикъла.
3. Ефектите върху разходите за рефинансиране и печалбите на банките са невъзможни за прогнозиране. Ако те се влошат, способността на банките да действат и реагират ще трябва да бъде нарушавана от регуляторни пречки.
4. Цифровото евро не трябва да се използва като инструмент на паричната политика. Първо, предпоставките за това не са изпълнени в еврозоната. И второ, лихвеният процент може да подкопае репутацията на създателите на парична политика.

Ефективността на мерките на ЕЦБ по отношение на паричната политика може да бъде намалена, в случай че потребителите в част от еврозоната предпочетат виртуални валути извън обхватата ѝ на действие (криптовалути и „стабилни криптовалути“). Необходими са предпазни мерки преди потенциалното въвеждане на цифровото евро, за да се ограничат рисковете, свързани с неговата поява.

Намаляването на депозитите в търговските банки може да има негативни последици. Банките разчитат на депозитите като жизненоважен източник на финансиране, следователно липсата им може да причини значително осъкняване на заемите. Като резултат ходът на икономическата активност ще се забави. Поради тези причини ЕЦБ се стреми към намиране на алтернативен вариант, изключващ напълно или свеждащ до минимум отрицателните ефекти от въвеждането на дигиталната валута (European Central Bank (2020). *Report on*

a digital euro (2020). Frankfurt am Main. Germany). Идеите включват ограничаване на цифровите евро, които всеки може да държи или таскуване за държане на големи количества от тях.

Въвеждането на дигитално евро ще променило устройството и по-конкретно размера и вида на схемата на баланса на Евросистемата, като ще я изложи на риск. Издаването на пари обикновено е изгодно, защото генерира доходи поради разликата между заплащането за активите на централната банка и лихвения процент, приложен към пасивите на централната банка. Необходимо е да бъдат взети под внимание няколко фактора в случаи на въвеждане на дигиталното евро.

1. Възможно е в никаква степен цифровата валута да замени еврото, но това не е задължителна предпоставка за увеличаването на рисковете, свързани със счетоводния баланс на Евросистемата. Междувременно, ако граждани на ЕС, които не са част от еврозоната, обменят голяма част от притежаваните от тях средства в дигитално евро, ще имат значителни рискове по отношение на баланса.
2. Подобно на услугите, свързани с пари в брой, предоставянето на цифрово евро не ще бъде безплатно.
3. ЕЦБ може да предложи дългосрочно кредитиране чрез операции по рефинансиране на търговски банки, които губят депозити.

Следователно разликата между заплащането за цифрово евро и лихвения процент, приложен в дългосрочните операции по рефинансиране, ще бъде от решаващо значение за определянето на рентабилността² на Европейската централна банка.

В допълнение към рисковете, свързани с баланса на Евросистемата, тя може да подложи на финансова отговорност, което произтича от функцията ѝ на управление на система за плащания на дребно. Например, при наличието на проблеми в инфраструктурата в основата на дигиталното евро ще бъдат причинени загуби и щети на физически лица и потребители, следователно ще възникне въпросът за отговорността на ЕЦБ спрямо граждани. Освен това не е изключена възможността за извършване на неупълномощени трансакции по плащания с дигитално евро, а това ще породио притеснение и беспокойство в потребителите. В подобни случаи, ако потребителят не се отнася с нехайство към ситуацията или не предоставя грешна информация, сумата трябва да бъде върната от източника на услугата по плащания.

Емитирането на цифровата валута и нейното функциониране ще се отрази пряко на изградената представа за ЕЦБ. Например, раз-

² Относителен показател за ефективността на производството, изразяващ степен на доходност.

просстранено е схващането, че ЕЦБ не би се заела със скъпоструващ проекм, ако ползите от него не са несъмнени. Загубата на обществена подкрепа и доверие би се появила, ако въвеждането на дигиталната валута не е очертано посредством ясни и конкретни срокове; ако липсва прозрачност при вземането на решения, свързани с новия начин на плащане; ако инфраструктурата в основата му е нестабилна и лесно подлежеща на кибератаки; ако услугите относно дигиталното евро не се вписват в границите, поставени от регулаторната рамка, което би довело до извършване на престъпни дейности. Проблеми ще възникнат и ако достъпът до дигитално евро не е еднакъв на територията на всички държави членки от еврозоната.

Новата дигитална валута, служеща за извършване на дребни плащания, неминуемо би имала отражение върху функционирането на системата за плащания. Поради тази причина цифровото евро трябва да бъде проектирано по такъв начин, че да улеснява, а да не затруднява операциите по плащания, чрез което ще поддържа доверието в еврото и в ефективността на пазарната икономика. Въвеждането на цифровото евро би засегнало в частност дейността и ролята на емитентите на пари от търговските банки и доставчиците на свързаните платежни услуги. Евросистемата трябва да се отнася внимателно към всякакви алтернативи, целящи да достигнат подобни резултати. Нейната роля не трябва да надхвърля нуждите по отношение на осигуряване на ефективност на дигиталното евро (като например контролиране на основните монетарни принципи; гаранции относно сигурността на инфраструктурата; сигурност, че доставчиците на свързани услуги са наблюдавани в подходяща степен).

Рискове и възможни предизвикателства при въвеждането на дигитално евро

Съществуват няколко риска, свързани с трансграничното разпространение на дигиталното евро. Широкото разпространение на дигитално евро извън еврозоната може да има последици за капиталистите потоци и обменния курс на еврото, както и потенциално въздействащи ефекти върху паричната политика на Евросистемата (*Politico. What's a digital euro? 5 things to know*). Такива ефекти ще зависят от характеристиките на дигиталното евро, включително как то би взаимодействвало с платежни системи, които не включват евро и дали ще има ограничение на притежаваните дигитални валути (особено при трансакции от резиденти извън еврозоната).

Ако резиденти извън еврозоната увеличат значително дела на дигиталното евро в своите портфейли, това би било предпоставка за увеличаване на размера и рисковете за баланса на Евросистемата. Съ-

ществува друг риск, основан на факта, че при подобни значителни преобразувания на глобални портфейли в цифрови такива еврото би укрепило обменния си курс, в резултат на което конкурентоспособността на фирмите в еврозоната ще намалее.

Друг риск е, че трансграничното разпространение на дигиталното евро би могло да улесни международните престъпни деяности, ако не е налице достатъчно висока степен на контрол. В зависимост от неговото предназначение международно търгуваното дигитално евро би могло да представлява привлекателен инструмент за финансиране на терористични цели, пране на пари или други трансгранични незаконни деяности (които могат да бъдат извършвани както от жители на еврозоната, така и на резиденти извън нея).

В допълнение към гореизброените рискове наличието на дигитално евро би могло да доведе до заместване на валутите на трети страни, особено на такива със слаби валути и крехки икономически основи. Това може да улесни дигиталната „евроизация“ и да породи пълно или частично заменяне на валутите им с дигитално евро първоначално за местни плащания, а постепенно то би заето ролята на основна парична единица. Следователно съверениитетът на паричната политика в тези икономики би бил значително засегнат.

Дигиталното евро би могло да представлява заплаха за паричния съверениитет на страни извън еврозоната и да причини политически рискове, понеже възможността за „евроизация“ ще насърчи недоволството и политическото напрежение. В подобен контекст наличието на многостранна CBDC система, използвана за трансгранични плащания между участващите централни банки, би било от решаващо значение за потушаване на недоволството (European Central Bank (2020). *Report on a digital euro (2020)*.

Дигиталното евро би могло да привлече кибератаки с потенциални финансови и бизнес последици за няколко измерения (включително парична политика, финансова стабилност, финансов риск и безопасност и ефективност на платежната система). Кибератаките биха могли да бъдат извършени с цел печалба от измама, изнудаване или извлечане на данни. Те биха могли да възпрепятстват или дори да предотвратяват използването на дигитално евро. Те също могат да окажат въздействие върху целостта на данните и стойността на валутата (чрез отслабване на доверието на гражданите в нея), включително чрез нарушаване на поверителността на информацията за крайните потребители или за базисни финансови трансакции. За да се справи с тези рискове, цифровата система на еврото ще трябва да остане на разположение при широк кръг от обстоятелства и ще трябва да защитава адекватно целостта и поверителността на обработваната информация.

Техническото въвеждане на дигиталното евро трябва да бъде предшествано от широко проучване и детайлно разглеждане, за да се вземе най-подходящото решение. Въвеждането на дигиталната валута изисква използване на нови технологии, изграждане на нова инфраструктура на Евросистемата, както и подобряване на вече съществуващата такава. Необходими са и практически експерименти, за да се изследва степента на функционалност и практическото приложение в различни ситуации, също и способността за задоволяване на нуждите на потенциалните бъдещи потребители. Вземането на решение от Евросистемата дали да се постави началото на проекта за въвеждане на дигитално евро е планирано за средата на 2021 г. (Tenner & Utzig, 2020). Ако решението е в полза на проекта, той би започнал с фаза на изследвания и с етап на проучване на изискванията на потребителите и доставчиците на услуги.

В заключение, вземайки предвид положителните и отрицателните последици, които дигиталното евро ще донесло с появата си, авторът на настоящия доклад подкрепя съвпадащото, че въвеждането на дигиталната валута е по-скоро необходимо.

Първо, дигиталната валута ще отговори на нуждите на потребителите – особено на индустрията – в контекста на цифровата трансформация. Второ, тя ще представлява отговор на заплахата за цифровия суверенитет на Европа, породена от инициативи като цифровия юан на Китай или криптовалутата Libra. Въвеждането на дигиталното евро ще подкрепи конкурентоспособността на ЕС, стремежа към продължаващи иновации и икономическо развитие. Макар и появата му да изправя пред изпитание банковия сектор, с помощта на подходящи политики и уместни решения негативните последици от него могат да бъдат сведени до минимум. Въвеждането на дигиталното евро може да е от решаващо значение за обладяване на различни ситуации, както и да остави отпечатък в ключови области от централното банкиране по отношение на икономическата и финансова система и най-вече – да променило живота на европейските граждани в положителна посока.

Използвана литература:

1. Ante, L., Fiedler, I., Strehle, E. (2020). *The Influence of Stablecoin Issuances on Cryptocurrency Markets*. Finance Research Letters.
2. Atlantic Council. *The rise of Central Bank Digital Currencies* [<https://www.atlanticcouncil.org/blogs/econographics/the-rise-of-central-bank-digital-currencies/>], 8 September 2020.

3. Bank for International Settlements (2015), *Digital Currencies*. Basel: Bank for International Settlements.
4. Bank of England, *Central Bank Digital Currency: opportunities, challenges and design*. [<https://www.bankofengland.co.uk/paper/2020/central-bank-digital-currency-opportunities-challenges-and-design-discussion-paper>], 12 March 2020.
5. Bordo, M., & Levin, A. (2017), *Central Bank Digital Currency and the Future of Monetary Policy*, National bureau of economic research, Cambridge, UK.
6. European Central Bank (2020), *Virtually everywhere? Digitalisation and the euro area and EU economies (2020)*, Frankfurt am Main, Germany.
7. European Central Bank (2020), *Report on a digital euro (2020)*, Frankfurt am Main. Germany.
8. Keister, T., Sanches, D. (2019), *Should central banks issue digital currency?*
9. Medium, *How Blockchain Technology Works?* [<https://medium.com/@ipspecialist/how-blockchain-technology-works-e6109c033034>], 15 October 2019.
10. Politico, *What's a digital euro? 5 things to know* [<https://www.politico.eu/article/5-things-to-know-digital-euro-currency/>], 12 October 2020.
11. Sanz Bas, D. (2020), *Hayek and the cryptocurrency revolution*, Iberian journal of the history of economic thought, p.15-28
12. Sidorenko, E. L. (2019), *Stablecoin as a New Financial Instrument*, Digital Age: Chances, Challenges and Future, p.630-638.
13. Tenner, T., Utzig, S. (2020), *Europe's answer to Libra - potential and prerequisites of a programmable euro*.

ГЛОБАЛНА ЕВРОПА

Политиката на ЕС спрямо Корейската народно-демократична република: В търсене на нов подход

Николай Миленков

Въведение

Корейската народно-демократична република (КНДР) или Северна Корея продължава да бъде загадка, както за широката общественост, така и за изследователи, журналисти и политици. Информацията, с която разполагаме за тази изолирана и потайна страна, е осъдена, непълна и противоречива. Северна Корея е често представяна като ирационален, импулсивен и опасен играч на световната сцена, тираничен деспом към собствените си граждани и като последната истински комунистическа страна, останала след края на Студената война. Вземайки предвид всичко, което излиза като информация, е твърде лесно да забравим, че страната има и човешко лице. За него работят хора, загрижени за суверенитета и просперитета на страната си, за своето бъдеще и семейства, и често, било то в резултат на ефективна пропаганда или не, отдавени на своя лидер и идеите на партията (Lankov, 2013). Едно по-задълбочено проучване разкрива, че истината и причините за този образ на северокорейската страна са много по-комплексни. Агресивното поведение и заплахи, използваващи наличния ядрен и ракетен арсенал, не са плод на ирационални и импулсивни лидери, а на добре калкулирана и целенасочена политика, чрез която режимът успява да запази своята значимост във вътрешен и външен план (Klingner, 2018). Освен това режимът се радва на широка обществена подкрепа, като гори значима част от бежанците, избягали с голем риск от страната, остават отдавени на Великия лидер и партията, някои гори се връщат доброволно (Cha, 2012). Автори и анализатори като Брайн Майерс твърдят, че въпреки приемата визия за Корейската народно-демократична република като крайно комунистическа

и гори сталинистка, национализъм с расов характер е в основата на тяхната доктрина от самото основаване на страната (Myers, 2011).

Нужен е по-задълбочен анализ на ситуацията в страната, вземащ предвид историята, целите и убежденията на севернокорейския народ и режим, за да се води по-ефективна политика спрямо нея. Към момента, макар и неактивен, конфликтът в Корея, започнал през далечната 1950 г., остава нерешен. Между Република Корея, накратко Южна Корея, и Корейската народно-демократична република няма подписан мирен договор, Северна Корея не дава признания, че има намерение да се откаже от ядрените си оръдия, а мечтата на корейците и от двете страни за обединение става все по-далечна и непостижима (Lee, 2020) (Jackson, 2018). Основните теории за възможни начини за постигане на обединение са: асимилация на Северна Корея от южната ѝ съседка вследствие на война, колапс на КНДР и режима или постепенна интеграция и взаимообвързаност (Harrison, 2009). Война би била неизгодна и немислена както за двете корейски страни, така и за целия свят, поради заплахата конфликтът да ескалира до яден. Разпад на Северна Корея се прогнозира в продължение на десетилетия, но гори в най-критичните си моменти режимът не е показвал сериозни признания на пълен крах и дезинтеграция (Noland, 1997). Вземайки това предвид, е нужна една по-активна и задълбочена намеса на международната общност и в частност на Европейския съюз (ЕС), който има възможността и потенциала да изиграе ключова роля в трансформацията на севернокорейската страна (Pardo, The EU is irrelevant in the Korean Peninsula, right? Wrong, 2018).

За отношенията между ЕС и КНДР почти не се говори и това не е случайно. Политиката на Съюза към Северна Корея е твърде пасивна и зависи от САЩ, ООН и Република Корея. Въпреки това, европейското присъствие на Корейския полуостров не е за пренебрегване. През 90-те години на миналия век, когато КНДР изпада в сериозен дефицит на хранителни продукти, причинил масов глад и отмел живота на над половин милион души, Европейският съюз оказва много сериозна хуманитарна помощ, с което поставя начало на по-задълбочена ангажираност към полуострова (Ballbach, 2019).

В началото на XXI век Корейската народно-демократична република се сдобива със собствено ядрено оръжие, което кара ЕС да наложи сериозни рестриктивни мерки и ограничения над страната. Тази ескалация нанася сериозен удар на двустранните отношения (Dehshiri & Shahmoradi, 2019). В момента политиката на Съюза към Северна Корея е статична, базирана предимно на санкции, но макар двете да са географски много отдалечени, не бива да се подценява geopolитическата ѝ значимост. Дори ЕС да не е под директна военна заплаха, той индиректно може да е помърпевш от действия, инициирани от Пхенян.

Потенциални жертвии от военен характер на Северна Корея са южната ѝ съседка, Япония и САЩ, които освен че са близки съюзници на ЕС, приемат множество европейски граждани за работа, образование или туризъм. Кибератаките също са значима част от арсенала на Северна Корея. Европейски правителства и компании са били многократно на прицел, което принуди ЕС в средата на 2020 г. да наложи първите си санкции, свързани с киберзаплахи (Choy, 2020). Корейската народно-демократична република се занимава с фалшифициране на стоки, валути, цигари и лекарства, както и дистрибуцията на наркотици, които от десетилетия успяват да попаднат на международния и европейски пазар (Pardo, North Korea IN FOCUS: Towards a More Effective EU Policy, 2018). Не бива да се подценява и хуманитарната криза в Северна Корея, погазването на човешки права и достойнство, както и недостиг на много продукти и лекарства, които повечето от нас приемат за гаденост (Asia division staff at Human Rights Watch, 2020).

Този доклад цели да анализира отношенията между Корейската народно-демократична република и Европейския съюз, в частност ефективността на наложените санкции от страна на Съюза. Авторът изхожда от хипотезата, че основната цел за денуклеаризация на Северна Корея е нереалистична и служи като пречка в подобряване на отношенията и съставянето на политики, които могат да смекчат напрежението на Корейския полуостров, както и да представи предложения за подобряване на сегашната политика. За целите на този доклад ще бъде даден и допълнителен контекст на случващото се в Северна Корея, изследвайки нейната история, икономика, вътрешна политика и geopolитика.

Исторически контекст

За водене на ефективни политики спрямо Северна Корея е нужна по-голяма яснота относно факторите за нейното развитие като страна и причините днес тя да е в изолираното си международно положение. Корейският конфликт, започнал в средата на миналия век, продължава да има своя отзив до днес и не бива да се пренебрегват корените му, за да си обясним сегашната действителност.

Макар корейците да са съхранили собствена уникална и отличителна култура, език и бит, през голяма част от своята история, техният суверенитет е бил ограничен. Близостта им до Китай винаги ги е поставяла в неговата зона на влияние, понякога разполагащи с повече независимост, друг път – с по-ограничена. През XIX век на световната сцена като нова регионална сила изгрява Япония, която след реформациите на император Мейдже претърпява невиждана досега модернизация. През 1905 г. Япония побеждава Русия, една от великите сили, в

борба за контрол над Манџурия и Корея. Това утвърждава Япония като значим фактор и ѝ дава самочувствие за имперски амбиции в Югоизточна Азия. До 1910 г. контролът на Японската империя над Корея е пълен.

Империята на изгряващото слънце развива Корея икономически и индустриски. Построени са производствени предприятия, електроцентрали и инфраструктура, организира се и добив на полезни изкопаеми. Това развитие, обаче, е с една насока: га обслужва японските нужди и интереси и га подхранва военната им машина. Управлението над Корея е тиранично и брутално. Неговите характеристики са налагане на японската култура и език в обществото, подмяна на имена и робски труд. Множество млади момичета стават жертва на отвлечане. Източници сочат, че бройката на корейски жени, nonadnali в секунална експлоатация, е около 200 хиляди (Ward & Lay, 2018). Тази бруталност остава отворена рана в отношенията между Япония и Република Корея до днес (Kumagai, 2020) и се вкоренява дълбоко в корейското самосъзнание.

Вековете ограниченност и японската окупация са сериозен камализатор за желанието за пълна свобода и независимост у корейците и с края на Втората световна война тази мечта изглежда все по-блико. Корея обаче не се освобождава сама и за пореден път попада под „миростта“ на външни сили: този път на САЩ и СССР. След края на войната американците предлагат на съветското правителство администрирането на Корея да бъде поделено между тях по 38-ия паралел, с идеята дваме зони с времето да се обединят в единна суверена страна. В резултат в Северна Корея се съставя правителство по съветски модел, оглавено от Ким Ир Сен, а в южната ѝ съседка – капиталистическо и привидно демократично управление. Преди края на Втората световна война Корея не е представяла особен интерес за Съединените щати, а след това стратегическата ѝ релевантност е да не попадне изцяло в ръцете на комунистите. Американците се държат като окупатори и гори позволяват на множество японци да запазят административните си позиции поради липса на достатъчно подгответи корейци. Протести срещу американците избухват навсякъде в тяхната административна зона, често пъти потушавани със сила.

На 25 юни 1950 г. Северна Корея напада южната си съседка. Съветският амака дава резултат и те успяват да завладеят почти целия полуостров, но биват спрени в югоизточната част около град Бусан. В това време САЩ събират голяма армия, съставена от множество държави и започват контраамака. Контраофантивата им стига чак до китайската граница. Китайците, притеснени за собствената си сигурност, пращат в Корея близо половин милион воиници, които успяват да изтласкат силите приблизително до първоначалната гра-

ница на 38-ия паралел. След 3 години на кървави бойни действия в света страни прекратяват огъня, но мирен договор не е подписан и до днес. Между Северна и Южна Корея се съставя демилитаризирана зона, известна още като ДМЗ, която остава най-формифицираната и враждебна граница в света.

Борбата между Северна и Южна Корея за легитимност на управлението над цяла Корея е ожесточена и за дълъг период от време севернокорейският режим е бил по-успешният претендент. С помощта на Китай и Съветския съюз КНДР прави огромен индустриски и икономически подем и успява да се възстанови бързо след войната, опустошила по-голямата част от страната. Корейската народно-демократична република се превръща в идеал за социалистическа държава. Подкрепата от граждани и предимно студенти от Южна Корея е значителен. Ким Ир Сен се обръща към своите сънародници, използвайки идеала им за независимост и спомена от японската окупация. Той твърди, че Северна Корея успява да се пребори за истински национален суверенитет, покато южната ѝ съседка продължава да бъде пионка на САЩ.

Не бива да се забравя, че в ранното си развитие между двете страни разликите не са били толкова големи, колкото сега. Южна Корея е страдала от бедност, корупция, била е подвластна и зависима от Съединените американски щати, а свободни избори е имало само на теория, на практика режимът е бил авторитарен. Сериозни промеси в края на 60-те години на ХХ век и страхът от загуба на легитимност на правителството дават тласък за позитивни промени, както и за икономически и социални програми, които правят Република Корея обществото и държавата, която е днес.

Същевременно ограниченията на комунистическата система започват да оказват влияние на севернокорейския режим. Страната е затрупана с дългове, които решава да не изплати. Това спира инвестиции и заеми в страната, а през 80-те години на миналия век започва упадъкът на социалистическия блок. Разпадането на Съветския съюз през 1991 г. е голям удар за Северна Корея. Новата Руска федерация решава да се дистанцира от нея и спира своите помощи. Китай също претърпява свои вътрешни промени, започва либерализация на пазара си и се включва по-активно в световната търговия. За Китай е по-изгодно да признае легитимното съществуване на Република Корея и макар Северна Корея да остава под патронажа му, помощта, която получава от Китай, е значително по-малка. Идеологията Джуче¹, която

¹ Идеята Джуче е основната политическа философия на Северна Корея. Тя поставя себедостатъчността и независимостта на страната на първо място с цел да се защити от външни сили. Това предполага сълнца армия за защита на суверенитета, но и икономика, която с минимална или никаква външна намеса и внос да задоволява всички нужди на обществото (Korea-DPR, 2011).

Ким Ир Сен изповядва, за пълна независимост от ресурси и продукти от външни страни винаги е била фактор за икономическата изолация на страната, но в този момент, след като е загубила двата си най-значими патрона и съюзника, Северна Корея остава почти напълно изолирана от света. Кулминациите идват през 1994 г., когато големи наводнения причиняват загуба на значителни части от хранителната продукция, което води до масов глад, отнел живота на много хора.

Напрежението около ядрената програма на Северна Корея, която тя разработва от много време, винаги е било голямо. То се повишава, след като страната два пъти се отмежли от ангажимента да спре разработката на оръжия за масово унищожение, като връхната точка идва през 2006 г. с първите тестове на ядрено оръжие.

Развитие на двустранните отношения между ЕС и КНДР

Корейската народно-демократична република попада под вниманието Европейския съюз за първи път с доклада „Towards a New Asia Strategy“ на Европейската комисия от 1994 г., в който се посочва нарастващата значимост на азиатския континент за Съюза и очертава приоритети и цели, които да бъдат изпълнени (European Commission, 1994). Хуманитарната криза, започната същата година в Северна Корея, кара Съюза да предприеме проактивни мерки и действия спрямо страната, предоставяйки значителна хуманитарна помощ и хранителни продукти (Ballbach, 2019). Няколко години по-късно, през 1997 г., в амбицията си да допринесе още повече за стабилността на Корейския полуостров Европейският съюз се включва в програмата Korean Peninsula Energy Development Organization (KEDO), сформирана от Япония, САЩ и Южна Корея, подпомагайки я с общо 120 млн. евро между 1997 г. и 2003 г. Целите на програмата, а именно преодоляването на енергийния дефицит в страната и ограничаването на разработката на ядрени оръжия, стават основен приоритет за ЕС в региона (Alexandrova, 2019). В този период търговията между КНДР и ЕС се уличава значително с отварянето на европейския пазар за корейската страна, до такава степен, че Съюзът става третият най-голям търговски партньор на Северна Корея (Esteban, 2019).

Корейската народно-демократична република, съзнавайки, че за да се справи с кризата, в която се намира, трябва да излезе от международната изолация, предприема мерки за подобряване на дипломатическите си връзки. Европейският съюз е отворен за развитие на двустранните отношения и още преди той да установи официална връзка с Пхенян, няколко страни членки, първата от които Италия

през февруари 2000 г., установяват самостоятелни дипломатически отношения. Швеция използва своето ротационно председателство на Съвета на ЕС, за да даде тласък на развитието на двустранните отношения и до днес е основата връзка между ЕС и КНДР. Самият съюз установява постоянна делегация през 2001 г., като страните членки, имащи посолства в КНДР, се редуват всяка година като домакини на европейската мисия (Yoon, 2001).

Ентузиазмът на ЕС за подобряване на двустранните отношения обаче никога не е бил безусловен. Той се базира на очакването, че севернокорейският режим няма да продължи разработката на ядрено оръжие и ще подобри хуманитарните условия в страната. През 2002 г. бива разкрито, че режимът тайно продължава ядрената си програма, а на 10 януари 2003 г. страната излиза от Договора за неразпространение на ядрените оръжия (Nuclear Non-Proliferation Treaty), който цели ограничаване на разпространението на ядрени оръжия и промотиране на идеята за сътрудничество между държавите за използване на ядрена енергия за мирни цели.

Ядрената криза, която последва, е голям удар за отношенията на Корейската народно-демократична република с международната общност и най-вече с Европейския съюз. Скоро след това програмата KEDO е преустановена, а Съединените щати, Русия, Южна Корея, Япония и Китай започват преговори със Северна Корея с цел да намалят напрежението. ЕС предприема нова политика на критична ангажираност спрямо Пхенян. Съюзът запазва отношенията си с КНДР и продължава да използва положителни стимули, за да насърчи режима да ограничи разработката на ядреното си оръжие, но също така въвежда принудителни мерки в своята политика. Позицията на ЕС става по-пасивна в този период и нейният принос за денуклеаризация и икономическо развитие на Северна Корея спада (Esteban, 2019).

Напрежението се покачва още веднъж през 2006 г., след като Корейската народно-демократична република извършва първите си тестове на ядрено оръжие. Отговорът на международната общност е остър. Организацията на обединените нации налага санкции, Европейският съюз освен че ги подкрепя, инициира и собствени, още по-строги мерки. С времето позицията на Съюза спрямо Северна Корея става все по-остра и отношенията им се влошават, а употребата на принудителни мерки от страна на ЕС се превръща в основа на нейната политика спрямо Пхенян. Европейският съюз става пасивен играч в политиките за денуклеаризация и намаляване на напрежението в Северна Корея, разчитайки почти напълно на санкции, но поради липса на силна позиция сегашната политика е крайно неефективна (Alexandrova, 2019).

Ефективността на сегашната политика и санкциите, наложени от Европейския съюз на КНДР

За първи път Европейският съюз налага рестриктивни мерки върху Корейската народно-демократична република на 20 ноември 2006 г. Те налагат ембарго върху търговията на оръжия, материали, които могат да бъдат използвани в разработката на ядрени, балистични и други оръжия за масово унищожение, замразяване на активи и забрана за пътувания към ЕС на лица, свързани с ядрената програма на КНДР, както и изнасянето на луксозни стоки за страната.

Европейският съюз следва всички мерки, посочени от ООН, но изготвя санкции и самостоително. Те са още по-тежки, а някои страни членки предприемат и свои, отделни, рестриктивни мерки. Северна Корея е с най-тежкия санкционен режим, налаган от Съюза, а най-вероятно е и страната, която като цяло търпи най-тежки санкции. Съветът на ЕС е основната институция, отговорна за предприемането на ограничителните инициативи. Тези мерки важат за територията на целия Съюз, включително въздушно пространство и териториални води, самолети и кораби под негова юрисдикция, както и за всеки един негов гражданин, организация или бизнес.

От 2006 г. насам Европейският съюз налага нови санкции върху режима. Освен за оръжия и материали, които могат да се използват в оръжейните програми на Северна Корея, има и ограничения в множеството други сектори. Обменът на полезни изкопаеми, на които страната е богата, е силно ограничен. Търговията на злато, диаманти, минерали, метали и горива е забранен. Вносът на храни и текстилни изделия от КНДР, както и износа за там на транспортни, морски и въздухоплавателни съдове също е силно ограничен. Машини, използвани в леката и тежка индустрия, подлежат на силен контрол, а взаимодействието с финансовия сектор на КНДР е немислим. Инвестициите и научният обмен също страдат от множеството мерки. Забранено е и използването на работна ръка, дошла от Северна Корея. Общо 80 лица и 75 субекта са в списъка на ООН за наложени рестриктивни мерки, като ЕС добавя още 60 души и 9 субекта автономно. Изброеното е далеч от изчерпателно, но дава представа за сериозността на мерките и положението на Северна Корея.

Европейският съюз посочва ядрените оръжия като приоритетна цел на наложените санкции. Той цели чрез тях да принуди севернокорейския режим да спре разработката и тестването на ядрени и балистични оръжия и да се откаже от ядрения си арсенал. Извън това погазването на човешки права и участието в нелегални схеми също са причини за ответна реакция от страна на Съюза.

Както вече установихме, рестриктивният режим над Корейската народно-демократична република е изключително тежък и всеобхватен. Дали обаче той е ефективен? Практиката показва, че страни, които подлежат на системни санкции, успяват да се адаптират, да оперират въпреки наложените ограничения и да ги заобикалят (Vines, 2012). Северна Корея не е изключение от тази тенденция.

Макар на теория повечето санкции да са насочени към оръжейните програми и севернокорейския елит, на практика основната им жертвва са обикновените граждани, чийто икономически просперитет е силно потиснат, а възможностите им за информационен, културен и научен обмен са от силно ограничени до несъществуващи. Когато икономиката в страната понася удар, бюджетът на армията е последното нещо, върху което се отразява (Albert, 2016). За сериозен защитник на човешките права като Европейския съюз, подобен ефект би трябвало да е крайно контраподуктивен. Още повече, режимът в Северна Корея използва това, за да настрои населението още повече срещу всяка външно влияние и да оправдава огромния бюджет на армията, представяйки го като нужна мярка за гарантиране суверенитета на страната и независимостта на хората. Налагането на допълнителни санкции често има обратен ефект относно поведението на самия режим спрямо ядрения си арсенал. Вместо да намалеят ядрените и балистичните тестове, с годините те се увеличават, като припомнят за заплахата, която представлява Северна Корея (Arms Control Association, 2020).

Основният фактор за неефективността на санкциите е тяхното заобикаляне. Повечето страни нямат капацитета да налагат на практика нужните контролни мерки, да проверяват корабите в пристанищата, да водят комплексни инспекции и разследвания (Pardo, The EU and the Korean Peninsula: Diplomatic Support, Economic Aid and Security Cooperation, 2017). Въпреки забраните отделни личности и компании поемат риска да правят бизнес със Северна Корея или да служат като неин посредник. Международната общност е твърде фокусирана върху гражданиците на КНДР и компаниите, регистрирани там, и пропуска тези, които са регистрирани и оперират в други страни (Griffiths & Dermody, 2014). Северна Корея намира партньори в страни от Африка, Близкия изток и части от Азия (Salisbury & Mato, 2017; Berger, 2016). Китай и Русия, често пъти поради свои geopolитически причини, служат като „задна вратичка“ за активностите на КНДР, с които тя заобикаля международните санкции. Пример за това е, че въпреки забраните за използване на севернокорейска работна ръка между 100 и 200 хиляди работници работят в тях в различни индустрии. Тази бройка се покачва през годините. По-голямата част от заплатите на работниците „финансирам“ директно севернокорейския режим с до 2 млрд. долара годишно (Lintner, 2018).

В търсене на начини да поддържа съществуването си режимът на Северна Корея прибягва и до по-нетрадиционни методи за свое то финансиране. Един от тях са киберпрестъпленията, чрез които успява да причини сериозни щети на други страни и компании, както и да си присвои големи парични суми (Bartlett, 2020). Продажбата на оръжия и наркотици са други методи, до които прибягва, за да се издържа финансово. Многократно севернокорейски дипломати са били хващани да се възползват от имунитета си за дистрибуция на нелегални наркотични вещества (Ryall, 2018; Radio Free Asia, 2014), а продажбата на оръжия, предимно балистични, се случва в сържави, които също са подложени на тежки санкции и са ограничени в избора си на партньори за такъв тип търговия (Portela, 2014; Rogers, 2019; Bechtol, 2018).

В крайна сметка най-добрият индикатор, че санкциите са неефективни, е фактът, че севернокорейският режим не е склонен да прекрати своята ядрена и балистична програма (Masterson, 2020). През годините катализитетът им се увеличава, технологията се подобрява, а обсегът им се разширява (Nuclear Threat Initiative, 2020).

За Северна Корея, която е заобиколена от врагове, към момента няма условие, за което да заменят своя гарант за суверенитет – ядреното си оръжие. Това не означава, че Европейският съюз и международната общност трябва да спрат санкционния режим над Корейската народно-демократична република. Санкциите са нужни, за да се сигнализира, че нелегални и агресивни дейности няма да бъдат толерирани (Barannikova, 2019). Санкциите обаче не могат да бъдат стратегия спрямо Северна Корея сами по себе си. Много експерти подлагат на съмнение ефективността и начина, по който ЕС борави със санкции, не само спрямо Северна Корея, а цялостно (Gebert, 2013; Giumelli & Ivan, 2013).

Санкциите могат да бъдат ефективни, само когато са част от по-общирна стратегия и служат единствено като средство за изпълняването ѝ. Както казва Джоузеф Де Томас „Следователно настоящият режим на санкции над Северна Корея е дипломатическият еквивалент на чук без пирони... Това не означава, че санкциите са безполезни. Те очевидно имат роля в легитимирането на севернокорейските ядрени и ракетни програми, и в отказването им от външна помощ... Те просто не могат да бъдат единственият инструмент, използван за справяне в нов стратегически контекст – такъв, при който Северна Корея е дълбоко обвързана със стратегия за ядрено възпиране. Освен ако не се намерят способи, които да убедят Китай да бъде много по-ентусиазиран откъм засилването на санкционния написк върху Пхенян, трябва да се разработи нова роля за санкциите за нов стратегически контекст.“ (DeThomas, 2016).

Необходимост от нов подход - каква роля може да изиграе ЕС на Корейския полуостров?

Вече установихме, че сегашният пасивен, изцяло базиран на санкции подход на Европейския съюз спрямо Корейската народно-демократична република, е неподходящ. Каква роля реалистично може да изиграе Съюзът спрямо Северна Корея? Преди всичко ЕС се намира в много добра позиция да поеме водеща роля в диалозите със страната поради липсата на историческо напрежение, което открива спрямо Съединените щати и Република Корея. САЩ представява основния противник за севернокорейците, които се учат да мразят и ненавиждат още от малки. Южна Корея, от своя страна, бива представена като окупирана от американците и нуждаеща се от освобождаване, като още от времето на Корейската война всеки кореец, изразил подкрепа към страната и капитализма или участвал в управлението ѝ, бива считан за предател на корейския народ. Япония също бива представена в негативна светлина от режима предиweg окупацията ѝ от началото до средата на миналия век. Китай и Русия, от своя страна, са доволни от статуквото поради собствени геополитически причини. Европейският съюз, обаче, е лишен от този исторически багаж спрямо Северна Корея. Някои страни членки от бившия Източен блок имат сравнително приятелски дипломатически отношения още от 1948 г. Това дава възможност на ЕС да поеме водеща и гъвкава роля в преговорите в страната. Съюзът има богат дипломатически опит, като собственото си разширяване, Брекзит и диалози със страни като Иран, който може да приложи, както и сериозно икономическо влияние в Азия, най-вече със своите договори за свободна търговия (Panda, 2019).

Основен проблем на политиката на ЕС спрямо Северна Корея е фиксацията върху нейната денуклеаризация. Съюзът посочва това като ключова цел на своята политика и санкции, но тази цел към момента е непостижима и отвлича внимание от други, потенциално по-значими цели. Нека не забравяме, че Корейската народно-демократична република е заобиколена от неприятелски страни и е в постоянно параноя от тях, която не е напълно неоснователна. Затова Северна Корея счита, че ядрените оръжия са гаранция за суверенитета на страната и дават легитимност и стабилност на режима във вътрешен план (Grant, 2017). Грешно е да смятаме, че ядреният капацитет на страната е разменна монета, която режимът ще замени за политическо или икономическо сътрудничество. Самият факт, че са ядрена сила, се е превърнал в част от идентичността на страната и това е отбелязано даже в тяхната конституция (Bondaz, 2020).

Разбира се, това не значи, че Европейският съюз и международната общност трябва да се откажат от денуклеаризация на Северна Корея,

но за да стане това възможно, страната трябва да стане пълноценен член на международната общност.

Един от най-ценните уроци, който намираме в историята на ЕС, е, че икономическата взаимозависимост и интеграция са в основата на дълготраен мир (Novotná, 2020). Либерализацията на северокорейския пазар и развитието на нейната икономика и индустрия могат да я направят ценен търговски партньор. Въпреки Джуче идеологията, воещият експерт за Северна Корея, Андрей Ланков, посочва, че макар всеки аспект от свободния пазар да е нелегален, той играе значителна роля в северокорейската икономика (Korea, 2016). Свободният пазар е налице в страната поне от края на 90-те години на миналия век и с времето неговото присъствие се засилва, като правителството на сегашния лидер Ким Чен Ун проявява по-голяма толерантност към него. Макар да е невъзможно да се съставят точни данни, експертът вярва, че свободният пазар допринася за между 30 и 50% от БВП на Северна Корея. Това допринася и за по-голям достъп на хората до външния свят – чрез стоки и информация, което води до частична политическа либерализация.

Макар да е много трудно да се посочи точно каква трябва да е политиката на ЕС спрямо Северна Корея, то безспорно постоянно дипломатическо представителство е ключова стъпка към ползотворен и постоянен диалог. Към момента няколко страни - членки на Съюза, имат представителства в Пхенян и самият ЕС е частично представен чрез тях, но една постоянна делегация ще покаже сериозни намерения от негова страна и ще го постави в позицията на сериозен играч.

Санкциите, свързани с оръжейни програми и нелегални дейности на северокорейския режим, ще продължат да бъдат част от дипломатическия арсенал на Съюза, но те не трябва да засягат излишно други сектори в страната. Към тях трябва да се прибавят и стимули за подобряване на ситуацията в страната, свързани с политически реформи и хуманитарно отношение. Разнообразието на страни - членки на Съюза, с различна история, култура и възможности му дава голяма гъвкавост. Докато страни като Германия могат да водят икономическите отношения, то страни като България, която поддържа сравнително приятелски дипломатически отношения с КНДР от 1948 г., могат да са в центъра на културен, научен и спортен обмен.

Натискът върху либерализация на пазарите и подпомагане на развитието на икономиката и индустрията, както и инициирането на диалог и подобряване на отношенията между Корейската народно-демократична република и нейните съседи и САЩ ще бъдат основна стъпка в ограничаване на екстремисткото и нелегално поведение на режима и ще допринесат за дълготраен мир на Корейския полуостров.

Заключение

Въпреки че оценката, която се дава в този доклад на политиката на Европейския съюз спрямо Корейската народно-демократична република, е критична, той не бива да се възприема като осъждащ дейността на Съюза. ЕС е изключително комплексна и всеобхватна наднационална организация, с много отговорности и интензивни задължения във вътрешен и външен аспект. Този доклад цели да запознае читателя с една често пренебрегвана тема и да инициира продуктивен диалог.

Макар Северна Корея да е далеч от нас, последиците от нейното развитие ни влияят. Нейните нелегални дейности се отразяват в различни степени на нормалното функциониране на Съюза и са опасност за неговите интереси. Севернокорейският режим определено представлява комплексен проблем и диалогът с него крие големи рискове и несигурност. Ако ЕС иска да е сериозен и независим играч на световната сцена, който може да защитава интересите си и да настърчава мир и човешки права, той не бива да се страхува да е проактивен дори в такива случаи.

Европейският съюз може да допринесе много за решаване на корейския конфликт и е в изгодна позиция да поеме водеща роля. Неговите двустранни взаимоотношения и история с КНДР го поставят в уникалната позиция на външна сила, с висок канадитет, възможности и интерес към подобряване на ситуацията, с която Северна Корея би била склонна да води сериозен диалог.

Най-голямото предизвикателство, с което Съюзът ще се сблъска при работата си с Корейската народно-демократична република, е да успее едновременно да подходи с разбиране, за да се избегнат грешките на миналото, и с нужната твърдост и строгост. Той има нужния канадитет при решителност да се справи с тази задача и да допринесе за постигане на мир в Корея и подобряването на милиони човешки животи.

Използвана литература

1. Albert, E. (16 July 2016), *What to Know About Sanctions on North Korea*. Извлечено от Council on Foreign Relations: <https://www.cfr.org/backgrounder/what-know-about-sanctions-north-korea>
2. Alexandrova, I. (2019), *The European Union's Policy Toward North Korea: Abandoning Engagement*. *The European Union's Policy Toward North Korea: Abandoning Engagement*, 33-62.
3. Arms Control Association (July 2020), *Chronology of U.S.-North Korean Nuclear and Missile Diplomacy*, Извлечено от Arms Control Association: <https://www.armscontrol.org/factsheets/dprkchron>

4. Asia division staff at Human Rights Watch (2020), ‘Worth Less Than an Animal’ Abuses and Due Process Violations in Pretrial Detention in North Korea, Human Rights Watch.
5. Ballbach, E. (2019), *The end of Critical Engagement: on the failures of the EU’s North Korea strategy*, Madrid: Elcano Royal Institute.
6. Barannikova, A. (1 April 2019), *Sanctions against North Korea: An Unintended Good?* Извлечено от Center for Strategic and International Studies: <https://www.csis.org/analysis/sanctions-against-north-korea-unintended-good>
7. Bartlett, J. (13 November 2020), *Why Is North Korea So Good at Cybercrime?*, извлечено от The Diplomat: <https://thediplomat.com/2020/11/why-is-north-korea-so-good-at-cybercrime/>
8. Bechtol, B. (6 June 2018), *North Korea’s Illegal Weapons Trade*, извлечено от Foreign Affairs: <https://www.foreignaffairs.com/articles/north-korea/2018-06-06/north-koreas-illegal-weapons-trade>
9. Berger, A. (21 April 2016), *How North Korea Gets Around UN Sanctions*, извлечено от The Diplomat: <https://thediplomat.com/2016/04/how-north-korea-gets-around-un-sanctions/>
10. Bondaz, A. (2020), From Critical Engagement to Credible Commitments: A Renewed EU Strategy for the North Korean Proliferation Crisis, *Non-Proliferation and Disarmament Papers*.
11. Cha, V. (2012), *The Impossible State: North Korea, Past and Future*, New York: Ecco.
12. Choy, M. C. (30 July 2020), *EU rolls out first-ever cyber sanctions against North Korea-linked hacking*, извлечено от NK News: <https://www.nknews.org/2020/07/eu-rolls-out-first-ever-cyber-sanctions-against-north-korea-linked-hacking/>
13. Dehshiri, M. R., & Shahmoradi, H. (December 2019), The EU’s Role in Korean Peninsula Stability: Secondary But Important, *Global Asia*, p. 76-81.
14. Demick, B. (27 November 2002), *Anti-Americanism Sweeps South Korea*, извлечено от Los Angeles Times: <https://www.latimes.com/archives/la-xpm-2002-nov-27-fuskorea27-story.html>
15. DeThomas, J. (2016), *Sanctions’ Role in Dealing with the North Korean Problem*. Washington, DC: US-Korea Institute at SAIS.
16. EEAS Press Team (31 July 2018), *EU-Democratic People’s Republic of Korea (DPRK) relations*, извлечено от European Union External Action Services: https://eeas.europa.eu/delegations/iran/8899/eu-democratic-peoples-republic-korea-dprk-relations_en
17. Esteban, M. (2019), *The EU’s role in stabilising the Korean Peninsula*, Madrid: Real Instituto Elcano.
18. European Commission (1994), *Towards a New Asian Strategy*. Luxembourg: Office for Official Publications of the European Communities.
19. European Council (30 July 2020), *EU restrictive measures against North Korea*, извлечено от Consilium: <https://www.consilium.europa.eu/en/policies/sanctions/history-north-korea/#>
20. Gebert, K. (2013), *Shooting in the dark? EU sanctions policies*, Warsaw: European Council on Foreign Relations.

21. Giumelli, F., & Ivan, P. (2013), *The effectiveness of EU sanctions: An analysis of Iran, Belarus, Syria and Myanmar (Burma)*, Issue Paper.
22. Gowans, S. (2018), *Patriots, Traitors and Empires: The Story of Korea's Struggle for Freedom*. Montréal: Baraka Books.
23. Grant, D. (8 July 2017), *North Korea Will Not Stop Its Weapons Development*, извлечено от The Diplomat: <https://thediplomat.com/2017/07/north-korea-will-not-stop-its-weapons-development/>
24. Griffiths, H., & Dermody, L. (6 May 2014), *Loopholes in UN Sanctions against North Korea*, извлечено от 38 North: <https://www.38north.org/2014/05/griffithdermod050614/>
25. Harrison, S. S. (2009), *Korean Endgame: A Strategy for Reunification and U.S. Disengagement*, Princeton: Princeton University Press.
26. Jackson, B. (6 March 2018). ‘One Nation’ Dream: Do Younger South Koreans Want Reunification?, извлечено от Korea Expose: <https://www.koreaexpose.com/younger-south-koreans-still-want-unification/>
27. Jager, S. M. (2013), *Brothers at War: The Unending Conflict in Korea*. London: Profile Books.
28. Klingner, B. (13 August 2018), *Why Does North Korea Want Nukes?*, извлечено от The Heritage Foundation: <https://www.heritage.org/insider/summer-2018-insider/why-does-north-korea-want-nukes>
29. Korea, T. R. (2016), *Andrei Lankov*, Moscow: Carnegie Endowment for International Peace.
30. Korea-DPR (2011), *Juche Ideology*, извлечено от Korea-DPR: https://korea-dpr.com/juche_ideology.html
31. Kumagai, N. (10 September 2020), *South Korea and Japan: Resolving the Comfort Women Issue*, извлечено от The Diplomat: <https://thediplomat.com/2020/09/south-korea-and-japan-resolving-the-comfort-women-issue/>
32. Lankov, A. (2013), *The Real North Korea: Life and Politics in the Failed Stalinist Utopia*, Oxford: Oxford University Press.
33. Lee, C. M. (13 May 2020), *A Peninsula of Paradoxes: South Korean Public Opinion on Unification and Outside Powers*, извлечено от Carnegie Endowment for International Peace: <https://carnegieendowment.org/2020/05/13/peninsula-of-paradoxes-south-korean-public-opinion-on-unification-and-outside-powers-pub-81737#comments>
34. Lintner, B. (20 August 2018), *How North Korea works around sanctions*, извлечено от Asia Times: <https://asiatimes.com/2018/08/how-north-korea-works-around-sanctions/>
35. Masterson, J. (10 June 2020), *North Korea announces plans to boost nuclear deterrent*, извлечено от Arms Control Association: <https://www.armscontrol.org/blog/2020-06/north-korea-denuclearization-digest>
36. Myers, B. R. (2011), *The Cleanest Race: How North Koreans See Themselves and Why It Matters*, Brooklyn, NY: Melville House.
37. Noland, M. (July/August 1997), *Why North Korea Will Muddle Through*, извлечено от Foreign Affairs: <https://www.foreignaffairs.com/articles/asia/1997-07-01/why-north-korea-will-muddle-through>

38. Novotná, T. (6 March 2020 r.). *What's wrong with the EU policy towards North Korea and how to fix it*, извлечено от Friends of Europe: <https://www.friendsofeurope.org/insights/whats-wrong-with-the-eu-policy-towards-north-korea-and-how-to-fix-it/>
39. Nuclear Threat Initiative (October 2020), *North Korea*, извлечено от Nuclear Threat Initiative: <https://www.nti.org/learn/countries/north-korea/>
40. Panda, A. (22 July 2019), *What Can the EU Contribute to Peace on the Korean Peninsula?*, извлечено от The Diplomat: <https://thediplomat.com/2019/07/what-can-the-eu-contribute-to-peace-on-the-korean-peninsula/>
41. Pardo, R. P. (2017), *The EU and the Korean Peninsula: Diplomatic Support, Economic Aid and Security Cooperation*, Rome: Istituto Affari Internazionali.
42. Pardo, R. P. (2018), *North Korea IN FOCUS: Towards a More Effective EU Policy*, Brussels: Wilfried Martens Centre for European Studies.
43. Pardo, R. P. (1 February 2018), *The EU is irrelevant in the Korean Peninsula, right? Wrong*, извлечено от EURACTIV: <https://www.euractiv.com/section/european-external-action-service/opinion/thurs-the-eu-is-irrelevant-in-the-korean-peninsula-right-wrong/>
44. Portela, C. (2014), *The EU's Use of 'Targeted' Sanctions: Evaluating Effectiveness*. Brussels: CEPS Working Documents.
45. Radio Free Asia (15 December 2014), *Dozens of North Korean Diplomats Caught Smuggling Drugs*, извлечено от Radio Free Asia: https://www.rfa.org/english/korea/nkorea_drugs-20041215.html
46. Rogers, P. (25 March 2019), *North Korea is selling arms and breaking sanctions - does anyone care?*, извлечено от openDemocracy: <https://www.opendemocracy.net/en/north-korea-is-selling-arms-and-breaking-sanctions-does-anyone-care/>
47. Ryall, J. (21 September 2018), *North Korea 'ramps up manufacture of illegal drugs' amid sanctions*, извлечено от Deutsche Welle: <https://www.dw.com/en/north-korea-ramps-up-manufacture-of-illegal-drugs-amid-sanctions/a-40169753>
48. Salisbury, D., & Mato, E. (20 July 2017 r.), *How North Korea Evades Sanctions in Southeast Asia: The Malaysia Case*, извлечено от The Diplomat: <https://thediplomat.com/2017/07/how-north-korea-evades-sanctions-in-southeast-asia-the-malaysia-case/>
49. Vine, D. (3 November 2015), *'My body was not mine, but the US military's'*, извлечено от Politico Europe: <https://www.politico.eu/article/my-body-was-not-mine-but-the-u-s-militarys/>
50. Vines, A. (4 July 2012), The effectiveness of UN and EU sanctions: lessons for the twenty-first century, *International Affairs*, 867-877.
51. Ward, T., & Lay, W. (2018), The Origins and Implementation of the Comfort Women System, *Park Statue Politics: World War II Comfort Women Memorials in the United States*, 13-26.
52. Yoon, D.-R. (2001), Economic Implications of Improved DPRK-EU Relations. *The Journal of East Asian Affairs*, 324-343.

Събитията в Турция през 2016 година, последвалите действия и влиянието им върху преговорите между Турция и Европейския съюз

Васил Трифонов

Потенциалното членство в Европейския съюз (ЕС) създава сериозни предпоставки за демократизация и икономическа трансформация в страните кандидатки по време на предприсъединителния процес. Въпреки че външен катализатор като потенциално членство в ЕС може да бъде опорна точка на промяната и демократизацията в съответната страна, основната мотивация трябва да произлиза от институциите и гражданините на самата страна.

В случая с Република Турция, желанието да бъде част от Европейската общност съществува още от средата на миналия век. За пръв път подава молба за членство в Европейската икономическа общност (ЕИО) през юли 1959 г. ЕИО отговаря на това с предложение за асоцииране между гвеме страни, което в бъдеще да се превърне в пълноправно членство. На 12 септември 1963 г. в Анкара е подписан Договорът за асоцииране на Турция и ЕИО, познат още като Договор от Анкара. (Müftüler-Bac, 1998; Erdemli, 2003)

Следват няколко нестабилни десетилетия в отношенията между Турция и Европейската общност (ЕО), което се дължи на нестабилност вътре в самата организация, но и на съмненията от страна на Турция дали членството ѝ в ЕО би било ползотворно. През 1974 г. Турция окupира северната част на остров Кипър и това довежда до усложняване на отношенията с ЕО (Öniş & Yilmaz, 2005). Кризата през 70-те години на миналия век води до замразяване на Договора за асоцииране. Турският министър-председател Бюлент Еджевит го замразява през 1978 г., а заради пребрата от 1980 г. официално е замразен и от Европейския парламент през 1982 г. (Müftüler-Bac, 2005)

През втората половина на 80-те години на XX век демокрацията в Турция е възстановена и през 1987 г. страната подава молба за пълноправно членство в ЕО. Европейската комисия прави предложение молбата за членство да бъде приема, след като влезе в сила единствената пазар, тоест след 1992 г. За да бъде настъпена Турция към по-нататъшна демократизация и за развитие на икономическите взаимоотношения, през 1995 г. е създаден митнически съюз между Европейския съюз и Турция, който влиза в сила на 1 януари 1996 г. (Erdemli, 2003). Важно е да се отбележи, че преди гласуването за митническия съюз от страна на Европейския парламент през декември 1995 г. турското правителство предприема сериозни конституционни промени с цел да задоволи изискванията на членовете на Европейския парламент относно състоянието на демокрацията в Турция (Müftüler-Bac, 2005).

По време на заседанието на Европейския съвет в Люксембург през декември 1997 г., се вземат решения за започване на процеса на разширяване със страните от Централна и Източна Европа, но Турция остава извън този процес. Това причинява недоволство в Турция и следващите избори са спечелени от две националистически партии (Öniş & Yilmaz, 2005). Две години по-късно, по време на Европейския съвет в Хелзинки, Турция е призната за държава канонигам, но е решено, че презоворите за присъединяване могат да започнат единствено когато страната покрие копенхагенските критерии (Müftüler-Bac, 2005; Erdemli, 2003).

Европейският съвет в Хелзинки е повратна точка в преговорите между Турция и ЕС. Нагласата за реформи в Турция се засилва значително след 1999 г. и в следващите години страната все повече се приближава до това да започне преговорите си за пълноправно членство. През 2001 г. правителството извършва големи конституционни реформи относно свободата на словото, както и премахването на смъртното наказание за определени категории престъпления (Özbudun, 2007; Erdemli, 2003; Öniş, 2003). През август 2002 г. е прием още единнаком от реформи, който цели да се покрият политическите аспекти на копенхагенските критерии. Тъй като на този етап Турция все още не е изпълнила копенхагенските критерии, турското правителство осъзнава, че няма време за губене (Müftüler-Bac, 2005).

В края на 2002 г. Партията за правосъдие и развитие (Adalet ve Kalkınma Partisi, или АКР) печели изборите и успява да формира правителство с мнозинство. От началото на първия си мандат до началото на следващото десетилетие партията прави редица реформи, включително през януари 2004 г., когато Турция подписва Протокол 13 от Конвенцията за защита на човешките права, с който се отменя смъртното наказание. През август 2004 г. за пръв път е избран цивилен за генерален секретар на съвета по сигурност, също сериозна стъпка към демократизацията на Турция (Müftüler-Bac, 2005).

Но от 2010 г. в Турция се наблюдава тенденция на европеизация в сферата на съдебните реформи и независимостта. След „златната ера на европеизация“ (2002-2005г.) с характерните за нея демократични реформи, извършени от AKP, идва момент на стагнация в реформаторските процеси, а в последвалите години се забелязва и отмяна на редица реформи от страна на AKP (Saatçioğlu, 2016). Така плановете на Турция да приеме законодателството на ЕС до 2013 г. се провалят (Kubosova, 2007). На 20 юни 2013 г. Германия блокира преговорите за присъединяването на страната към ЕС поради начина, по който Анкара отговаря на протестите, започнали месец по-рано (Dombey, et al., 2013).

Така стигаме до 2016 г., когато след опита за преврат на 15 юли турското правителство, начело с президента Реджеп Таун Ердоган, започва въвеждането на репресивни мерки, за да се справи с участниците в опита за преврат. Ердоган изявява желанието си да бъде върнатата смъртната присъда, за да бъдат наказвани противниците на властта, включили се в преврата (Lusher, 2016). Тези действия довеждат до това през ноември същата година Европейският парламент да гласува за спиране на преговорите за членството на Турция, тъй като Турция започва да действа като автократия, което е изцяло в разрез с ценностите на ЕС (Rankin & Shaheen, 2016). На 26 юни 2018 г. Съветът по общи въпроси представя изявление, че Турция се отдалечава все повече от Съюза и че Съветът е особено притеснен за отстъпленията на Турция от върховенството на закона и фундаментални човешки права като свободата на словото (Michael, 2018).

Вследствие на това се формира въпросът, с който този доклад ще се занимае, а именно: Как събитията от 2016 г. и последвалите действия повлияват на преговорния процес между Турция и ЕС? Въз основа на съществуващата научна литература по темата авторът на този доклад допуска, че нарушаването на човешките права и на върховенството на закона от страна на Турция са основната причина за липсата на ефективни преговори от две страни.

Според редица изследователи през последните години Турция е страната, която в най-голяма степен е изменила на демократичните ценности в посока на радикалния авторитаризъм. Може да се твърди, че Турция вече е прекрачила прага на това да не зачита някои основни демократични правила. Пример за такива са равните условия за кандидатите в политически избори, безопасното прехвърляне на властта след загубени избори и т.н. (Öktem & Akkoyunlu, 2016).

Идеите на кемализма, смятан за конституционна идеология на Турската република, са точно тези – върховенството на закона и суверенното право на народа. В ноцата на опита за преврат от 15 юли 2016 г. по радиото и телевизията в Турция по нареждане на „Мирен съвет“ –

организаторите на преврата, е съобщено, че правителството е разрушило институциите на страната, не зачита човешките права и върховенството на закона е изцяло премахнато (Filkins, 2016). Това е изцяло в разрез с идеите на кемализма, а именно затова според някои източници опитът за преврат е организиран с мотива да се защитят тези идеали (Öktem & Akkoyunlu, 2016). Следователно стъпкването на преврата по този начин само по себе си е израз на незачитането на върховенство на закона от страна на турското правителство.

Според турското правителство, обаче, опитът е организиран от привърженици на Фетхуллах Гюлен, живеещ в САЩ исламски проповедник, който обаче отрича бръзка със събитията (İçener, 2016). След опита за преврат властите започват дейност, с която целят да прекратят действието на движението на Гюлен (Хизмет). Това включва уолнението на над 100 хиляди длъжностни лица, включително учители, съдии и гори продавачи в магазини, само заради обвинения, че имат бръзка с Гюлен. Много от тях са арестувани само заради притежанието на книги, свързани с Гюлен (Arango, et al., 2016). Турското правителство окуражава гражданиите да излагат гори собствените си семейства за бръзка с Гюлен Хизмет. Дори 18 месеца след опита за преврат по 500 души седмично продължават да бъдат арестувани поради това, че биват заподозрени в участие във вече наричаната „терористична организация на Гюлен“. Властите в Турция биват обвинени за отвлечане и измездане на заподозрените във бръзка с организацията (Ashdown, 2018).

В отговор на тези действия от страна на Турция Европейският съюз призовава турските власти да зачитат върховенството на закона, човешките права и фундаментални свободи като правото на всеки гражданин на справедлив съдебен процес (Lowen, 2016). ЕС също така споменава, че въпреки въведеното от президент Ердоган извънредно положение, според турската конституция фундаменталните права на гражданиите не бива да се нарушават. В отговор Ердоган казва, че то по никакъв начин няма да наруши демокрацията и върховенството на закона, въпреки че с въвеждането на извънредно положение се преустановява действието на Европейската конвенция за правата на човека (Strategic Communications, 2016). Самата идея на турското правителство да се прекрати, гори и временно, действието на Европейската конвенция за правата на човека сигнализира, че страната е готова да наруши фундаментални права на гражданиите си, въпреки недоволството на ЕС.

Освен реакцията от страна на ЕС, разбира се е важно да се отбележи и обратната реакция от страна на Турция. Отговорът на ЕС на опита за преврат от 15 юли 2016 г. поражда разочарование. Все повече се увеличава съмнението за това дали ЕС наистина подкрепя демокра-

цията и дали е солидарен към турския народ. Всичко това е на фона на изказванията на председателя на Европейския съвет и председателя на Европейската комисия, че „ЕС напълно подкрепя демократично избраното правителство, сържавните институции и върховенството на закона в Турция“. Допълнително към това, на 18 юли 2016 г. Съветът на ЕС заявява, че „ЕС осъжда опита за преврат в Турция и напълно подкрепя легитимните сържавни институции“. Макар ясната представа, която се добива за позицията на ЕС спрямо събитията, мнението сред турските граждани е, че ЕС не изразява истинска солидарност към тях (İçener, 2016). Така се засилва недоволството от страна на турските граждани, които подкрепят правителството и очакват ЕС да направи същото.

Именно затова е важно да се отбележи, че усилията за присъединяването на Турция в ЕС, а в това число и на която и да е друга страна, трябва да са двупосочни. Още когато започват преговорите за присъединяване на Турция през 2005 г., тогавашният председател на ЕК, Жозе Мануел Барозо казва „Европа трябва да научи повече за Турция. А Турция трябва да спечели сърцето на европейските граждани. Те са тези, които в крайна сметка ще решат относно турското членство“ (İçener, 2016). След събитията от 2016 г., обаче, гори самият Ердоган директно казва: „вече не ни е нужно членството в ЕС“, което значи, че усилията от едната посока са прекъснати. В тази своя реч при завръщането си в турския парламент след лятото на 2017 г. Ердоган обвинява ЕС, че не е помогнал на Турция в борбата срещу тероризма, имайки предвид последователите на Гюлен, както и Кюрдската работническа партия (Barut, et al., 2017).

На фона на тези свои изказвания Ердоган отбележва, че „ако ЕС иска да направи скок напред, то има само един начин и той е да приеме Турция, за да започне действия на културно и икономическо разширение“. В отговор на това германският канцлер Ангела Меркел заявява, че Турция не бива да се присъединява към ЕС и преговорите трябва да се прекратят, въпреки че Турция е важен съюзник в НАТО (Barut, et al., 2017). Реакцията на Меркел очертава и масовата реакция от по-голямата част лидери на страните от ЕС. С 479 гласа „за“ срещу 37 „ против“ и 107 „въздржал се“, преговорите за членство на Турция в ЕС са замразени през ноември 2016 г., няколко месеца след събитията, свързани с опита за преврат (Kroet, 2016).

След замразяването на преговорите отношенията между ЕС и Турция продължават да вървят надолу. В началото на 2017 г. президентът Ердоган решава да се проведе референдум на 16 април 2017 г., който да реши дали да бъдат направени 18 промени в конституцията на Турция (Shaheen, 2017). 51,41% гласуват с „га“, което означава, че Турция се превръща в президентска република. Според редица международни из-

точници референдумът не е имал равни условия за гвеме страни. Гласуващите с „не“ са били заплашвани от властите, а кампанията „за“ е била с поне 10 пъти повече медийно покритие (Dewan, 2017; Caliskan, 2017). Отговорът на държавите - членки на ЕС, на този начин на провеждане на референдума е критичен, а от Австрия изва посланието, че преговорите с ЕС трябва да приключат (Anon., 2017). Начинът на провеждането на референдума по никакъв начин не напомня на демократична европейска страна, за каквато Турция претендира, че е.

Конституционните промени в Турция дават на президента допълнителни правомощия. Най-значителните от тях са разрешението да е директно обвързан с някоя партия, нещо, което до този момент е било забранено на заемащия този пост (Shaheen, 2017). Според председателя на Европейската комисия (2014-2019) Жан-Клод Юнкер най-примеснителната от промените е, че турският парламент вече няма право да се противопоставя на президента. Юнкер смята, че това ще позволи на Ердоган да извърши редица негативни промени, най-значителната от които е да върне смъртното наказание, ако той го стори, това значи, че ще трябва да се сложи край на преговорите за присъединяване на Турция (Kroet, 2017). Без съмнение връщането на смъртната присъда прави несъвместима турската държава с ценностите на ЕС и макар че това не се е случило до този момент, самото изявление на Ердоган, че желае да го стори, е достатъчно показателно.

В края на същия месец, когато е проведен референдумът, досърпът до Yukinegия в Турция е блокиран. Това се случва, защото според английската версия на уебсайта Турция е описана като страна, финансираща терористични организации като ИДИЛ и Ал-Кайда. Реакцията на опозицията в Турция е, че тази забрана поставя Турция на едно ниво със Северна Корея (Bilginsoy, 2017). През май 2019 г. Yukinegия завежда дело срещу Турция в Европейския съд по правата на човека (Lowen, 2019). Обвиненията са, че действията на Турция са в нарушение на член 10 от Европейската конвенция за правата на човека, който защитава свободата на словото (McKernan, 2019). Така забраната за Yukinegия в Турция е в сила почти три години и бива премахната чак през януари 2020 г. (Can Sezer, et al., 2020). Въпреки че забраната е премахната, в тези близо три години без досърпът до един от най-популярните източници на информация в световен мащаб турското правителство доказва, че е готово на подобни действия, характерни за авторитарен режим.

През октомври 2019 г. Турция започва офанзива в Сирия срещу сирийските демократични сили, тъй като Ердоган ги обвинява във връзка с Кюрдската работническа партия (Breuninger, 2019). Европейските политици, включително и Жан-Клод Юнкер, са сериозно разтревожени от действията на Турция. Нидерландия гласува да бъдат наложени

санкции на Турция, а Франция, Германия и още няколко европейски страни заявяват, че смятат да наложат ембарго върху търговията на оръжия за Турция. На 14 октомври 2019 г. страните от ЕС се съгласяват да забранят износа на оръжия за Турция (Weise & Barigazzi, 2019). Страните от ЕС оставят единодушно действията на страната, тъй като те застрашават стабилността и сигурността на целия регион, както и заплашват с пораждането на нова хуманитарна криза (Council of the EU, 2019; Basu, 2019). В отговор Ердоган заплашва да изпрати 3,6 млн. бежанци към Европа, заради критиките от страна на ЕС срещу турската офанзива в Сирия, което допълнително усложнява отношенията на Турция с ЕС (Baynes, 2019).

В края на 2019 г. е документиран световен „рекорд“ за най-много журналисти, които биват държани в затвора. През ноември 2019 г., година след края на извънредното положение в Турция, започнало през 2016 г., над 120 журналисти все още са в затвора след обвинения, основно обвързани с тероризъм. Редица групи, които защитават човешките права, са повдигнали обвинения към турското правителство и значителен брой журналисти са освободени от 2016 г. насам, но въпреки това Турция все още е първа в света по журналисти, които остават в затвора (Kucukgostem, et al., 2019). Следователно, свободата на словото в Турция е поставена под сериозен въпрос, имайки предвид, че въпросните журналисти са осъдени по сериозни терористични обвинения без никакви доказателства, а всъщност много от тях са дългогодишни критици на Ердоган и правителството (McKernan, 2020).

В резултат на всичко това преговорите за членството на Турция в ЕС са в застой от февруари 2019 г. насам. След гласуване в ЕП дали да се замразят преговорите, резултатите са следните: 370 гласа „да“, 109 „против“ и 143 „въздржал се“. Ками Пири, нидерландски евродепутат, гласувала с „да“, казва: „Да седиш в килия 17 месеца без да знаеш в какво те обвиняват – това е реалността в Турция днес.“ (Reilhas, 2019). Това накратко обобщава и настоящото мнение на западните правителства относно Турция. Ето какво казва още през 2018 г. външният министър на Кипър: „Турция все повече и повече се отдалечава от Европейския съюз. Следователно преговорите с нея достигнаха застой и повече нови глави няма как да бъдат отваряни, както и митническият съюз на ЕС с Турция не бива да бъде модернизиран.“ (Michael, 2018)

След приемата за повратна точка 2016 г. в Република Турция се забелязва сериозно отстъпление от фундаментални човешки ценности и права, характерни за страните с европейска идентичност, към чийто съюз Турция изявява желание да се присъедини. Помъркането на права като свободата на словото при уволнението и арестуването на журналисти и учители, само заради притежанието на книги или

пък критикуване на правителството от тяхна страна, е крайно негонустимо за държава, желаеща да се нарече „европейска“. Въпреки призовите от страна на ЕС към Турция, съветвайки я да се придържа към върховенството на закона, не се забелязва адекватен отговор от страна на югоизточната ни съседка.

На въпроса „Как събитията от 2016 г. и последвалите ги действия повлияват преговорния процес между Турция и ЕС?“ може да се даде еднозначен отговор и той е, че в светлината на събитията от изминалите близо 5 години от опума за преврат до днес, преговорите са в пълен застой. Европейският парламент два пъти гласува да бъдат прекратени преговорите за присъединяването на Турция, заради действията на правителството ѝ, като и двата пъти мнозинството решава това да се случи. Все още е невъзможно да се определи дали някога преговорите ще могат да продължат, но в обозримото бъдеще, поне докато сегашният президент и правителство са на власт и продължават техните действия и политики, те няма да бъдат подновени. Вижда се нежеланието и от двете страни за продължаване на преговорите, както няколко пъти се споменава в доклада.

В краяна сметка, ако Турция желае членството ѝ в Европейския съюз да стане реалност, то ще трябва да се завърне на правилния път. На този еман поведението на Турция е несъвместимо с ценностите на ЕС, като това се дължи основно на потъпването на фундаментални човешки права и незачитането на върховенството на закона.

Използвана литература:

1. Anon., 2017. *BBC News* [Online], Available at: <https://www.bbc.com/news/world-europe-39615403> [Accessed 3 1 2021]
2. Arango, T., Yeginer, C. & Timur, S. (2016), *The New York Times* [Online], Available at: <https://www.nytimes.com/2016/09/17/world/europe/turkey-erdogan-gulen-purge.html> [Accessed 30 12 2020]
3. Ashdown, N. (2018), *Ahval News* [Online], Available at: <https://ahvalnews.com/turkey-loathed-hunted-down-gulen-movement-finished-turkey> [Accessed 31 12 2020].
4. Barut, D., Evans, D. & Jones, G. (2017) *Reuters* [Online], Available at: <https://in.reuters.com/article/us-eu-turkey/turkey-no-longer-needs-eu-membership-but-wont-quit-talks-erdogan-idUSKCN1C61CL> [Accessed 2 1 2021]
5. Basu, Z. (2019), *Axios* [Online], Available at: <https://wwwaxios.com/european-union-condemns-turkey-military-assault-syria-ab0614c7-5508-4680-b17f-b218df2272b5.html> [Accessed 5 1 2021]
6. Baynes, C. (2019), *Independent* [Online], Available at: <https://www.cnbc.com/2019/10/10/turkeys-erdogan-threatens-release-of-refugees-to-europe-over-syria-criticism.html> [Accessed 5 1 2021]

7. Bilginsoy, Z. (2017), *Chicago Tribune* [Online], Available at: <https://www.chicagotribune.com/nation-world/ct-turkey-wikipedia-20170429-story.html> [Accessed 8 1 2021]
8. Breuninger, K. (2019), *CNBC* [Online], Available at: <https://www.cnbc.com/2019/10/09/turkish-president-erdogan-confirms-military-operation-in-northern-syria-has-begun.html> [Accessed 5 1 2021]
9. Caliskan, M. E. (2017), *Reuters* [Online], Available at: <https://www.reuters.com/article/us-turkey-referendum-no-campaign/with-media-muzzled-turkish-no-voters-seek-alternative-channels-idUSKBN17D235> [Accessed 3 1 2021]
10. Can Sezer, D. B., Kucukgocmen, A., Erkoyun, E. & Coates, S. (2020), *Reuters* [Online], Available at: <https://www.reuters.com/article/us-turkey-wikipedia-idUSKBN1ZE0BX> [Accessed 5 1 2021]
11. Candar, C. (2017), *Al-Monitor* [Online], Available at: <https://www.al-monitor.com/pulse/originals/2017/06/turkey-european-union-relations-possible-collision.html> [Accessed 26 12 2020]
12. Council of the EU (2019), *European Council* [Online], Available at: <https://www.consilium.europa.eu/en/press/press-releases/2019/10/14/council-conclusions-on-north-east-syria/> [Accessed 5 1 2021]
13. Dewan, A. (2017), *CNN* [Online], Available at: <https://edition.cnn.com/2017/04/17/europe/turkey-referendum-explainer/index.html> [Accessed 3 1 2021]
14. Dombey, D., Fontanella-Khan, J. & Peel, Q. (2013), *Financial Times* [Online], Available at: <https://www.ft.com/content/2432cc2c-d9c0-11e2-bab1-00144feab7de> [Accessed 26 12 2020]
15. Erdemli, Ö. (2003), Chronology: Turkey's Relations with the EU. *Turkish Studies*, 4(1), pp. 4-8.
16. Filkins, D. (2016), *The New Yorker* [Online], Available at: <https://www.newyorker.com/magazine/2016/10/17/turkeys-thirty-year-coup> [Accessed 30 12 2020].
17. İçener, E. (2016), Turkey - EU Relations after the Failed July 15 Coup Attempt. *Bilik - Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi*, November, 79(1), pp. 69-87.
18. Kroet, C. (2016), *Politico* [Online], Available at: <https://www.politico.eu/article/european-parliament-votes-to-suspend-turkeys-accession-talks/> [Accessed 2 1 2021]
19. Kroet, C. (2017), *Politico* [Online], Available at: <https://www.politico.eu/article/jean-claude-juncker-turkeys-death-penalty-a-red-line-in-eu-talks/> [Accessed 3 1 2021]
20. Kubosova, L. (2007), *EUobserver* [Online], Available at: <https://euobserver.com/enlargement/23881> [Accessed 26 12 2020]
21. Kucukgocmen, A., Toksabay, E. & Jones, G., 2019. *Reuters* [Online], Available at: <https://www.reuters.com/article/us-turkey-security-media/more-than-120-journalists-still-jailed-in-turkey-international-press-institute-idUSKBN1XT26T> [Accessed 8 1 2021]
22. Lowen, M., 2016. *BBC News* [Online], Available at: <https://www.bbc.com/news/world-europe-36861154> [Accessed 31 12 2020]
23. Lowen, M., 2019. *BBC News* [Online], Available at: <https://www.bbc.com/news/world-europe-48386940> [Accessed 5 1 2021]

24. Lusher, A., 2016. *Independent* [Online], Available at: <https://www.independent.co.uk/news/world/europe/turkey-coup-erdogan-government-death-penalty-restore-attempted-istanbul-ankara-latest-dead-a7140391.html> [Accessed 26 12 2020]
25. McKernan, B., 2019. *The Guardian* [Online], Available at: <https://www.theguardian.com/world/2019/dec/26/turkish-court-wikipedia-block-lifted> [Accessed 5 1 2021]
26. McKernan, B., 2020. *The Guardian* [Online] Available at: <https://www.theguardian.com/world/2020/dec/23/turkey-sentences-journalist-can-dundar-27-years-jail> [Accessed 8 1 2021]
27. Michael, P., 2018. *Cyprus Mail* [Online], Available at: <https://cyprus-mail.com/2018/06/26/eu-council-issues-strong-message-about-turkeys-obligations/> [Accessed 6 1 2021]
28. Michael, P., 2018. *Cyprus Mail* [Online], Available at: <https://cyprus-mail.com/2018/06/26/eu-council-issues-strong-message-about-turkeys-obligations/> [Accessed 26 12 2020].
29. Müftüler Bac, M. (1998), The neverending story: Turkey and the European Union, *Middle Eastern Studies*, 34(4), pp. 240-258.
30. Müftüler Bac, M. (2005), Turkey's Political Reforms and the Impact of the European Union, *South European Society and Politics*, 10(1), pp. 17-31.
31. Öktem, K. & Akkoyunlu, K. (2016), Exit from democracy: illiberal governance in Turkey and beyond. *Southeast European and Black Sea Studies*, 16(4), pp. 469-480.
32. Önış, Z. (2003), Domestic Politics, International Norms and Challenges to the State: Turkey-EU Relations in the post-Helsinki Era, *Turkish Studies*, 4(1), pp. 9-34.
33. Önış, Z. & Yilmaz, S. (2005), The Turkey-EU-US Triangle in Perspective: Transformation or Continuity?, *The Middle East Journal*, 59(2), pp. 265-284.
34. Özbudun, E. (2007), Democratization Reforms in Turkey, 1993-2004, *Turkish Studies*, 8(2), pp. 179-196.
35. Rankin, j. & Shaheen, K. (2016), *The Guardian* [Online], Available at: <https://www.theguardian.com/world/2016/nov/24/eu-parliament-votes-freeze-membership-talks-turkey> [Accessed 26 12 2020]
36. Reilhac, G. (2019), *Reuters* [Online], Available at: <https://www.reuters.com/article/us-eu-turkey-idUSKCN1QU2LD> [Accessed 6 1 2021]
37. Saatçioğlu, B. (2016), De-Europeanisation in Turkey: The Case of the Rule of Law. *South European Society and Politics*, 21(1), pp. 133-146.
38. Shaheen, K. (2017), *The Guardian* [Online], Available at: <https://www.theguardian.com/world/2017/apr/10/turkish-referendum-all-you-need-to-know> [Accessed 3 1 2021]
39. Strategic Communications (2016), *Statement by High Representative/Vice-President Federica Mogherini and Commissioner Johannes Hahn on the declaration of the State of Emergency in Turkey* [Online], Available at: https://eeas.europa.eu/headquarters/headquarters-homepage/7283_en [Accessed 31 12 2020]
40. Weise, Z. & Barigazzi, J. (2019), *Politico* [Online], Available at: <https://www.politico.eu/article/turkey-kurds-assault-eu-to-suspend-arms-exports/> [Accessed 5 1 2021]

НИЕ,

СТУДЕНТИТЕ

„Еразъм +“ – стъпка към успешна реализация

Пламена Комавова

През последните години младежката безработица се превърна в проблем, пред който са изправени държавите от Европейския съюз. Причините са няколко: икономически и демографски (липса на работеща икономика, ниско заплащане, продължаваща финансова криза), институционални (липса на стратегии и програми за справяне с безработицата на национално ниво), образователни (неконкурентоспособност на младите хора, поради липса на опум) и гр. (Европейски парламент, 2013). Много хора, излизящи на пазара на труда, са лишени от възможност за започване на истинска кариера заради икономическите кризи. По данни от Евростат (Eurostat, 2020) коефициентът на безработица сред хората на възраст до 25 години се повишава от 15% през 2008 г. до 24% в началото на 2013 г., след което намалява до 14% през 2019 г. Кризата с коронавируса доведе до влошаване на ситуацията и през 2020 г. коефициентът на младежка безработица в ЕС е 17,6%.

Темата за безработицата е изведена на челно място в европейския дневен ред с началото на икономическата и финансова криза от 2008 г. и произтичащото от това повишаване на равнището на безработица във всички държави - членки на Европейския съюз. ЕС подпомага младежката заетост, развитието на пригодност за заетост и социалното приобщаване на младите хора, особено в рамките на програмата си за работни места, растеж и инвестиции, стратегия „Европа 2020“ и чрез средства на ЕС по линия на програма „Еразъм +“, Европейския социален фонд (ЕСФ) и Инициативата за младежка заетост.

„Еразъм+“ е водещата програма на ЕС за подкрепа на образоването, обучението, младежта и спорта в Европа. Тя започва през 1987 г. като програма за студентски обмен, но днес обхваща много други области. „Еразъм+“ дава шанс на студентите да учат в чужбина, осигурява на работещите в сектора на образоването, възможности за преподаване, подкрепя стажовете и младежкия обмен. Организации като училища, университети и младежки асоциации получават финансиране за изграждане на стратегически партньорства със сходни организации в други страни.

Целта на програмата „Еразъм +“ е да допринесе към стратегията „Европа 2020“ за растеж, работни места, социално равенство и приобщаване, както и към целите на „Образование и обучение 2020“, стратегическата рамка на ЕС в областта на образованието и обучението. Друга цел на програмата „Еразъм +“ е насърчаване на устойчивото развитие на нейните партньори в областта на висшето образование и принос към постигане на целите на стратегията на ЕС за младежката. Един от въпросите, по които програмата работи, е намаляване на безработицата, особено сред младите хора. Като важен движител за европейската интеграция, програмата има за цел да предоставя възможност на учащите и служителите да придобият умения и да постигнат лично, социално-образователно и професионално развитие чрез учебна дейност, обучение, професионален опит или доброволческа дейност в чужбина. Програмата се стреми към подобряване на качеството и насърчаване на инновациите, високите постижения и интернационализацията в организациите, както и да подпомага европейските държави да модернизирам и подобрят своите системи за образование и обучение, като засилва тяхната роля като движеща сила за растеж, заетост, конкурентоспособност, иновации и социално сближаване (Европейска сметна палата, 2018). Приоритетни теми в програмата са също иновативни учебни програми и образователни методи, нови технологии, цифрови компетенции и отворено и дистанционно обучение, както и значението на пазара на труда. Те допринасят за повишаване качеството на преподаване и превършването на образователния процес в ефективен и интересен. По този начин придобитото образование и опит са съобразени с потребностите.

Проблемът с нарастващата безработица се корени в това, че образоването на младежите във висшите учебни заведения се оказва недостатъчно за тяхната по-нататъшна реализация, тъй като знанията им не са съобразени с нуждите на пазара на труда. Това означава, че за да бъдат конкурентоспособни, те трябва да напроявят опум в дадена сфера. Програма „Еразъм +“ е добра възможност за студентите, тъй като владенето на чужд език и трудовият опум в чужбина играят важна роля в намирането на работа и правят биографията на кандидата различна.

Този доклад цели да провери дали временното обучение и стажове в чуждая държава успяват реално да се превърнат в трамплин за студентите за намиране на работа и успешна реализация. Авторът на този доклад си поставя за цел да провери дали временното обучение в чужбина има положително въздействие върху личностното и академичното развитие и дали благоприятства прехода към заетост и карьерно развитие.

За целите на доклада ще разгледаме годишния отчет за дейността по „Еразъм +“ за 2018 г., който представлява обзор на всички дейности,

изпълнени към дадения момент. В отчета се предоставят данни за постигнатото по политическите приоритети на „Еразъм +“, прави се анализ на изпълнението на програмата. То обхваща основно преподаване и изучаване на чужди езици; междукултурно образование; въпроси на пазара на труда, включително професионално ориентиране и младежка безработица; нови иновативни учебни програми и образователен метод; информираност и демокрация на ЕС; международно сътрудничество и гражданство на ЕС (Програма „Еразъм +“ – годишен отчет за 2018 г.). Данните от обратната връзка от участниците показват, че 95% са доволни от своя Еразъм + опит, 91% декларирам, че са станали по-мотивирани да продължат развитието на техните професионални умения, а 80% са придобили практически умения, подходящи за настоящата им работа и професионално развитие. Това показва положителното въздействие на програмата за мобилност върху участниците.

През последните години се наблюдава тенденция студентите все по-вече да избират да стажуват по програма „Еразъм+“ в чужбина, демонстрирайки голям интерес да получат практически опит, за да подобрят перспективите си за кариера. През 2017/2018 г. 95 800 студенти, както и насърко завършили студенти преминават обучение в чужбина в сравнение със 76 000 участници през 2014 г., като общият брой на стажовете на студенти и насърко завършили по програма „Еразъм+“ достига 343 600. В същото време 229 700 студенти заминават в чужбина за един или два семестъра, за да учат (Програма „Еразъм+“ – годишен отчет за 2018 г.).

От началото на „Еразъм+“ се предлагат възможности младежите да развият ключовите си компетенции чрез транснационални курсове за обучение и семинари, събития за установяване на контакти, учебни посещения и наблюдение на работата. Финансираны са над 6000 проекти, насочени към теми от значение за младежката работа и младежката политика, включително активно гражданство, демокрация и младежко участие, приобщаване и справедливост, както и нови педагогически методи. Успехът от това личи и в много високия процент на удовлетвореност сред участниците и 95%, деклариращи подобрене в компетенциите си.

Много работодатели посочват владеенето на чужд език, опита в чужбина и периода на обучение в чужбина на завършилите като критерии за набиране на служители. Разбира се, академичните знания и личността играят по-важна роля в решението за наемане от работодателя, но владеенето на чужд език и международният опит се оказват важни активи за много бивши студенти от „Еразъм+“ при търсенето на работа. Освен това голяма част от завършилите заявяват, че владеенето на чужд език и международният опит в обучението са изиграли основна роля в решението на техния работодател да ги назначи.

Бившите студенти по „Еразъм+“ оценяват своите компетенции след дипломирането си много положително. Не е изненадващо, че това е особено вярно по отношение на уменията, голяма част от които

могат да бъдат приписани на периода на обучение в чужбина като адаптивност или владеене на чужд език. Те също оценяват своите знания и умения, свързани с учебната област, по много положителен начин. Бившите студенти по „Еразъм +“ се чувстват по-силни във владеенето на чужд език, отколкото бившите немобилни студенти. Освен това временното обучение в друга държава е от полза за опознаването на културата и обществото на приемащата държава, както и за разбирането на други култури и за разбирателство с хора от различни културни среди. Те са по-адаптирани, що се отнася и до самостоятелна работа и общи комуникативни умения. При проучване, инициирано от Европейската комисия за въздействието на „Еразъм +“ върху последващата кариера на мобилни студенти, наречено „Професионалната стойност на „Еразъм +“ (VALERA), бивши участници в програмата са помолени да сравнят своите компетенции след дипломирането си с компетентностите на немобилните завършили студенти. Резултатите показват, че те се оценяват значително по-добре, що се отнася до международните компетенции като знания в други страни, владеене на чужд език или междукултурно разбиране. Повече от 90% съобщават, че имат по-добри способности в това отношение. Те също така се чувстват по-добре подгответи за бъдеща заетост и работа (63%) и са малко по-добри (53%) по отношение на специфичните за дадена област знания и умения (Oliver Bracht et al., 2006). Може да се твърди, че самооценката на завършилите не е най-надеждният източник за изграждане на реалистична картина на техните компетенции. И все пак работодателите, анкетирани в проучването VALERA, отчитат подобно мнение. Не е изненадващо, че работодателите виждат мобилните възпитаници като значително по-добри в сравнение с немобилните възпитаници в техните международни компетенции. От това следва, че за участниците програмата е имала и продължава да има положителен ефект върху придобиването на умения и компетенции, като по този начин се увеличават пригодността за заетост и предприемачество и се съкраща преходът от образование към заетост.

Анализ на анкетираните участници показва, че програмата допринася в голяма степен за усещането за споделена европейска идентичност и отвореност за работа в чужбина. Те демонстрират как програма „Еразъм +“ насърчава социалното сближаване и толерантност. Около 95% от мобилните студенти са научили да се разбират по-добре с хора от различни култури, а 93% са подобрели способността си да вземат предвид културните различия. Също така около 90% от мобилните студенти се съгласяват, че Европейският съюз е необходим и виждат добавена стойност в това да бъдат част от него; при 97% има подобрене на езиковите умения по време на мобилността; около 88% стават по-отворени за работа в чужбина в бъдещата си кариера, а 84% са подобрili уменията си за решаване на проблеми, което означава, че са по-способни да намират решения при трудни или предизвика-

телни обстоятелства. Тези данни доказват положителното въздействие върху участниците по отношение на социалното сближаване и чувството за споделена европейска идентичност, което от своя страна е важно за последваща кариера по специалността.

Що се отнася до влиянието на мобилността по „Еразъм +“ върху професионалното и научно развитие на студентите, може да се отбележи, че повече от 60% от отговорилите студенти считат, че програмата е оказала много голямо влияние. Почти 80% от анкетираните признават, че програмата е оказала голямо влияние върху придобиването на професионални знания и компетенции. Този резултат е свързан с факта, че връзката между теорията и практиката в рамките на учебните програми на приемящия университет е улеснила напредъка по отношение на професионалните знания на студентите и техните компетенции. Като допълнение може да се спомене фактът, че по отношение на самочувствието, мобилността по „Еразъм +“ допринася за неговото повишаване, а чувството за независимост при участниците е силно повлияно от програмата. Този аспект показва, че опитът извън страната е допнесъл значително за осъзнаването на личната ценност. Контактът със стила на живот, учене и работа на студенти в чужда държава оказва голямо влияние върху тяхното отношение към работата и ученето, а изборът им на професия е сериозно засегнат. Този аспект може да се обясни с факта, че академичният и професионалният опит, придобити в чужбина, се оценяват като положителен фактор с оглед постигането и упражняването на определена професия в бъдеще. От друга страна, мобилността сама по себе си може да бъде житейски опит, който помага да се развие потенциалът на студента, който да бъде адаптиран в бъдещи професионални ситуации.

Периодът на търсене на работа на бивши студенти по „Еразъм“ е сравнително кратък и броят на работодателите, с които са се свързали, за да намерят първата си работа, е доста малък (VALERA, 2006). Според анкетираните възпитаници на „Еразъм“, техният международен опит изиграва важна роля при навлизането на пазара на труда. Тази оценка се подкрепя от отзивите на работодателите. Интересно е да се отбележи, че има значителна разлика между работодателите от Централна и Източна Европа и Западна Европа. Работодателите от Централна и Източна Европа очевидно оценяват по-високо участнието в програма „Еразъм +“ и придобитите умения от работодателите от Западна Европа. Бившите студенти по „Еразъм +“ от страните от Централна и Източна Европа значително по-често съобщават за висока професионална стойност на временното обучение, отколкото бившите студенти по „Еразъм +“ от западноевропейските страни. В страните от Централна и Източна Европа учебният опит в друга европейска държава все още се смята за по-важен, осигуряващ по-високо професионално възнаграждение, след като нивото на заетост съответства на нивото на образование. Бивши студенти по „Еразъм“ от Цен-

трална и Източна Европа виждат по-положително въздействие по отношение на нивото на доходите си от тези на бившите студенти по „Еразъм“ от Западна Европа. Работодателите от Централна и Източна Европа придават по-голямо значение на международния опит на своите кандидати, отколкото техните западноевропейски колеги. Най-важните критерии за набиране на персонал в Централна и Източна Европа включват езика, който се говори през периода на обучение в чужбина, предметната област, продължителността на периода на обучение в чужбина, конкретната страна домакин и репутацията на приемаща институция за висше образование (Bracht et al., 2006).

Проучването VALERA показва, че завършилите „Еразъм +“ често съобщават за международен фокус на своите работни задачи. Много от тях са обмисляли работа или действително са работили в чужбина, били са наети в международно ориентирана организация и са поемали работни задачи с международно измерение. За около една трета от завършилите „Еразъм +“ първата работа се превръща в постоянна. Младите служители с международен опит изпълняват значително по-често международни работни задачи, отколкото немобилните висшисти. Помолени да сравнят международните работни задачи на завършилите мобилни и немобилни студенти, работодателите съобщават, че степента, в която изпълняват международни задачи, се различава. Като цяло бившите студенти по „Еразъм“ отбелязват много положително въздействие от периода на обучение в чужбина. Близо 90% отчитат благоприятно влияние върху развитието на личността им. Но и други аспекти, по- пряко свързани с тяхната заетост и кариера, се оценяват положително: получаване на първата работа – 53%, дългосрочни перспективи за кариера – 53%, поемане на работа, тясно свързана с академичните знания – 41%, вид работни задачи – 39% (Bracht et al., 2006).

През 2018 г. вдвете междуsekторни теми за проекти за мобилност и стратегически партньорства във всички области са разработването на иновативни учебни програми и на нови технологии и цифрови компетенции, като тяхното значение се отразява в увеличаване на пригодността за заетост и насърчаване на приобщаването. Инициативата за стаж стартира, за да подпомогне студентите да придобият умения, необходими за тяхното бъдеще, и да гage тласък на специфични цифрови умения на студентите във всички дисциплини. Програмата „Еразъм +“ се фокусира върху действия, които помагат на обучениите да развият умения за заетост и професионално развитие. Програмата се усъвършенства, за да интегрира стратегическите приоритети на ЕС за увеличаване на цифровите умения в областите на образоването, обучението и младежта. Интересно е да се спомене, че 3 от 4 бивши студенти по „Еразъм +“ казват, че разбирам по-добре какво искам да правя в бъдещата си кариера, когато се завърнат от чужбина, а на 1 от 3 стажанти по „Еразъм +“ предлагат работа в компанията, в която са се обучавали (Европейска комисия, 2020). Стажовете от всякакъв вид са

високо ценени от потенциалните работодатели, а стажът в чужбина определено е добавена стойност за кандидатстващия за определена позиция, тъй като практическите умения, които се придобиват по време на стаж, са наистина полезни и важни. Чрез стаж в чужбина по „Еразъм +“ може да се подобрят не само комуникационните, езиковите и междукултурните умения, но и социалните умения, високо ценени от бъдещите работодатели, както и да се придобият предприемачески способности. Благодарение на програма „Еразъм +“ може да се наструва ценен трудов опит чрез помощта за стажове (временна работа, практики и гр.) в чужбина. Разбирането на чужди култури и езиковите познания, които се усвояват, работейки в друга държава, могат да бъдат от полза при намирането на работа след завършване на обучение. Освен това работата в подходящи организации открива учебни перспективи, които лекциите и семинарите може да не предоставят. Около три четвърти от бившите студенти по „Еразъм +“ изразяват висока степен на удовлетвореност от своята заетост и трудова ситуация (VALERA, 2006). Те заявяват най-често, че имат до голяма степен независими работни задачи, могат да използват своите компетенции, имат предизвикателни работни задачи и възможности за продължаване на тяхното обучение. По-голямата част от анкетираните вярват, че бившите студенти от „Еразъм +“ имат по-добри възможности от немобилните студенти да поемат самостоятелни работни задачи и почти половината от тях предполагат, че имат по-често предизвикателни работни задачи.

Въз основа на казаното допук може да се заключи, че временният период на обучение в друга европейска държава, предпriet в рамките на „Еразъм +“, със сигурност се оказва професионално ценен. По-голяма част от бившите студенти по „Еразъм +“ вярват, че знанията им за разбиране на чужди култури и общества като цяло или конкретно на държавата домакин са важни. Техният международен опит изглежда е бил полезен за повечето от тях при първото им наемане на работа. Значителна част смятат, че работните им задачи са свързани с техния опит и са силно ангажирани в международни дейности. Както мнозинството от бившите студенти по „Еразъм +“, така и работодателите вярват, че студентите с мяждународен опит се оказват по-добри в много професионално значими компетенции от бившите немобилни студенти.

Кариерата е важна част от живота на младите хора и се явява отражение на образователните усилия, направени от тях през целия период на обучението им. В този контекст програма „Еразъм+“ може да бъде отчетена като положителна сама по себе си, в смисъл, че може да помогне за повишаване нивото на заетост и може да се превърне в предимство пред конкуренцията на пазара на труда, като елемент, който повечето работодатели оценяват като положителен. Като цяло, подкрепеният от „Еразъм +“ период на обучение се оценява положително както от бивши студенти по „Еразъм +“, така и от работодатели и със сигурност има

положително въздействие върху компетентностите на мобилните студенти, както и върху развитието на кариерата им след дипломирането. Бившите студенти по „Еразъм +“ оценяват своите компетенции при завръщане и след дипломиране много положително и във всички аспекти превъзхождат компетенциите на немобилните студенти. Тази положителна оценка не се прилага само за компетентности, които бихме могли да наречем международни или междукултурни, но също така и за знания и умения, свързани с полето на обучение. Самооценката на бивши студенти по „Еразъм“ се подкрепя от обратната връзка на анкетираните работодатели, които по подобен начин оценяват компетентностите на завършилите мобилни студенти като по-добри в сравнение с тези на немобилните завършили. Освен това както завършилите, така и работодателите потвърждават положителен ефект от обучението в чужбина в процеса на набиране на персонал, както и върху международните измерения на работните задачи на младите служители (Engel, 2010). Мобилността по програма „Еразъм +“ допринася за придобиването на множество умения и компетенции, които са високо ценени от бъдещите работодатели, но също така представляват ценен социален и културен опум. Полезността на международната студенческа мобилност в процеса на университетско образование оказва голямо въздействие от гледна точка на последващия преход към работа.

Използвани източници:

1. European Parliament. (2013, November 13), Youth unemployment: problems and solutions. Retrieved January 2020 from https://www.europarl.europa.eu/bulgaria/resource/static/files/ep_youthunemployment_problems_solutions.pdf
2. Eurostat (2020, November) Youth unemployment rates. Retrieved January 2020 from https://ec.europa.eu/eurostat/statisticsexplained/index.php?title=Unemployment_statistics#Youth_unemployment
3. European Court of Auditors (2018), Mobility under „Erasmus+“ Special Report. Retrieved January 2020 from <https://op.europa.eu/webpub/eca/special-reports/erasmus-22-2018/en/>
4. European Commission (2020), „Erasmus+“ annual report 2018. Retrieved January 2020 from file:///C:/Users/ASUS/Downloads/NCAR19001ENN.en.pdf
5. Bracht, O., Engel, C., Janson, K., Over, A., Schomburg, H., & Teichler, U. (2006), The professional value of Erasmus mobility. Final report presented to the European Commission. Retrieved January 2020 from <https://www.eurashe.eu/library/modernising-phe/mobility/professional/WG4%20R%20Professional%20value%20of%20ERASMUS%20mobility%20Teichler.pdf>
6. European Commission (2018, January 1), Mid-term evaluation of the Erasmus+ programme (2014-2020). Retrieved January 2020 from <https://ec.europa.eu/assets/eac/erasmus-plus/eval/swd-e-plus-mte.pdf>
7. Engel, C. (2010), The impact of Erasmus mobility on the professional career: Empirical results of international studies on temporary student and teaching staff mobility. Retrieved January 2020 from <https://journals.openedition.org/belgeo/6399#tocto2n2>

Студентската мобилност в Европейския съюз като предпоставка за формиране на европейска идентичност

Виктория Михайлова

Последните две десетилетия от развитието на Европейския съюз (2000-2020 г.) са белязани от редица кризи от различно естество – финансова и юлгова криза, криза на доверието, бежанска криза, терористични атаки в редица европейски градове, кризата с Ковид-19. Различните кризи създават предпоставки за разединение не само сред държавите и техните лидери, но и сред гражданите на Съюза, които все по-често подлагат на съмнение способността на ЕС да се справя с тях. Загубата на доверие в европейската идея от страна на европейските граждани е последното нещо, което следва да бъде допуснато, тъй като би възпрепятствало сериозно последващите интеграционни процеси. Ако приоритетите, заложени от ЕС, не се възприемат като обща кауза, не биват припознавани като такива от гражданите на Съюза и техните политически лидери, вероятността да бъдат успешно реализирани намалява. Опитът от Брекзит показва, че успехът на интеграционните процеси не е безусловен и не обратим. Постиженията на Съюза, свързани с икономическото благополучие, с гарантирането на мира и просперитета, с обединението на Европа, са значими, но никога няма да са и достатъчно с оглед на новите предизвикателства, пред които светът се изправя и в частност ЕС и членуващите държави.

Когато се говори за ЕС, основен акцент се поставя върху политическите и икономическите въпроси. Без съмнение те са основни и не без причина заемат тази централна роля. Развитието на единния пазар, координираната икономическа и финансова политика са в голяма степен политически въпроси, чиито резултати влияят пряко върху благополучието на европейските граждани. От друга страна, икономическият просперитет на държавите от ЕС не гарантира на всяка цена подкрепата на европейските граждани в европейския проект. През годините на

европейската интеграция ясно се вижда, че доверието на гражданините е трябвало да бъде спечелено, защото не са безизвестни случаите, когато нивото на участие в изборите за Европейски парламент – единственият пряко избиран орган, е по-ниско от очакваното, което ясно би могло да се възприеме като сигнал за липса на доверие от страна на европейските граждани в институционалната система на ЕС. Сигналите за дефицит на доверие от страна на европейските граждани и нарастващият на места европептицизъм са причина институциите на ЕС да обърнат особено внимание на този въпрос и да насочат усилията си към мерки и програми, които досягат до отделния индивид. Редица европейски програми са създадени именно с цел доближаване на ЕС до гражданините и засилване на доверието в европейската идея и ЕС като цяло. Данните показват, че такива програми оказват положително въздействие, тъй като средният процент на европейците, които са оптимистични за бъдещето на ЕС, през 2019 г. се е покачил с 3% спрямо предходната година (Eurobarometer, 2019). Един от инструментите на ЕС за тази цел е програмата „Еразъм+“.

Програмата „Еразъм+“ е създадена още през 1979 г. и е насочена към образоването, обучението, младежта и спорта. Може би тя е и най-популярната сред европейските граждани, тъй като им дава възможност за пътуване из европейски страни, които да учат или да трупат онум (Европейска комисия, 2020). Удовлетвореността на нейните бенефициери е 90%¹ според един от докладите на Европейската комисия. От това става очевидно, че програмата през годините е била много актуална и продължава да е такава. Търдението се доказва и от желанието на Комисията процентът от бюджета за предстоящата Многогодишна финансова рамка за дейности по програмата да бъде увеличен (Шукова, 2018).

Освен, обаче, подобно описаните цели, които Комисията си поставя с нея, е широко разпространена и идеята, че програмата не само развива личните умения на участниците в нея, но и допринася за изграждането на европейска идентичност сред младите, които се възползват от възможността за мобиленост из европейски страни (Papatsiba, 2005 и Mol, 2018; Oborune, 2013). Един от бившите комисари на ЕК по образование – Фигел (2006 и Sigalas, 2010), заявява: „Ясно е, че „Еразъм+“ може да допринесе изключително много за изковаването и популяризирането на европейска идентичност. Прави го по много начини, но по-специално чрез разрушаване на социалните и културни бариери сред европейците.“. Европейската идентичност е необходима съставна част за успешното функциониране на ЕС, защото създава принадлежност към общата идея и не остава всичко само на ниво политически проекти. Това е особено важно да бъде постигнато сред младите поколения, за да се получи тази прием-

¹ Европейска комисия

ственост в идейно отношение (Goksu, 2020). Автори като Sigalas (2010) заявяват, че условното „падане“ на границите между европейските страни и възможността за свободно придвижване, която приветства бръзката между граждани, поне на теория следва да развива европейската идентичност.

Без съмнение придвижениците на идеята за създаване на европейска идентичност чрез програмата не са малко, но има и много нейни противници, твърдящи, че програмата не оказва значимо влияние върху този процес (Wilson, 2011 и Mol, 2019; Llurda, 2016 и Goksu, 2020). Сблъскването на тези противоположни мнения превръща въпроса в широко дискутиран.

Целта на този доклад е чрез анализ на различни теоретични и емпирични доказателства да се отговори на следния изследователски въпрос: „Може ли да се твърди, че програмата „Еразъм +“ е допринесла за формиране на европейска идентичност при студентите, участвали в нея?“

За да се отговори на изследователския въпрос, ще се започне с преглед на съществуващата литература. Както стана известно, темата е много дискутирана и се срещат коренно противоположни мнения, заради проведените изследвания. Тук, обаче, трябва да се уточни, че всички те са сами по себе си ограничени, защото в повечето случаи или се отнасят до определена националност, или до определено учебно заведение. Все още не е проведено изследване с наистина широк обхват, за да може да се изкаже крайно становище. Следователно това е и причината да има такъв сблъсък на противоположни мнения.

Основните изследвания, които потвърждават идеята, че програма „Еразъм +“ допринася за изграждането на европейска идентичност сред участниците в нея, са няколко. King and Ruiz-Gelices (2003 и Jacobone & Mogo, 2014) правят проучване сред студенти, прекарали по една година в университета в Съекс, което доказва, че онези, дошли като част от програмата се чувстват много повече европейци от учащите там. Други изследвания твърдят, че мобилността на студентите създава у тях по-голям интерес към случващото се в Европа и поражда желание за участие в него (Mitchell, 2012 и Davide Mazzoni, 2017). Същият автор, но три години по-късно, прави ново заключение, като добавка към предишното, че чувството за принадлежност към Европейския съюз се засилва, заради транснационалните контакти, които са част от преживяването по време на участието в европейската програма (Mitchell, 2015 и Davide Mazzoni, 2017). Студентите от университета в Портсмут също стават обект на изследване. Siklodi (2015 и Davide Mazzoni, 2017) заявява, че активността и пасивността на студентите спрямо ЕС зависи от мобилността. Колкото повече те се възползват от това си право, толкова повече се засилва тяхната бръзка със Съюза, а от там и чувството за европейска идентичност. Пасивните, от своя страна, са онези, които не напускат родната си страна. При тях е по-ясно изразена национал-

ната идентичност, вместо наднационалната. Транснационалният опум, добит по време на мобилността по програмата, е окачествяван като камализатор на проевропейски настроения (Fernández, 2016 и Davide Mazzoni, 2017). До подобен извод се стига и след панелно проучване, проведено през пролетта на 2007 г. в Англия, което показва, че транснационалните практики на студентите до голяма степен повишават европейското им самоопределяне и съответно европейската им идентичност (KUHN, 2012). Студентската мобилност спомага за доближаване до различните култури и това провокира интерес към все по-задълбочено разбиране на същността на ЕС, търгу Thorpe (2008 и Davide Mazzoni, 2017). Търсенията стигат и по-далеч. Някои автори определят поколение „Еразъм+“, което благодарение на своята принадлежност към ЕС, е тласнато към интеграцията към това, което е в момента (Spannring, Wallace, and Datler, 2008 и Davide Mazzoni, 2017).

Въпреки че броят на оптимистично настроените към постиженията на програмата в сферата на изграждане на европейска идентичност не е малък, се срещат и достатъчно автори, които отричат такъв ефект от студенческата мобилност или търгият, че той е минимален и е последица от вече развита привързаност към ЕС.

Едно от най-ранните проучвания по този въпрос дистига до извода, че младите студенти, които знаят повече чужди езици и са по-добре образовани, имат изградена европейска идентичност и затова се записват за участие в тази програма (Fligstein, 2008 и Schäfer, 2020). Друго проучване, което е в основата на теориите, отричащи действието на програма „Еразъм+“ в посока разбиране на европейска идентичност, е това на Sigalas (2012). Изследванията му са със студенти от Обединеното кралство, като той прави пет важни обобщения, които стават основа на следващи изследвания по темата. Авторът прави заключение, че програма „Еразъм+“ има минимален ефект върху изграждането на европейска идентичност и много пъти този ефект дори не е осъзнаван. Една година по-късно, стъпвайки на тези изводи, Wilson (2011 и Mol, 2019) ги помвърждава и добавя вече познатото, че студентите, участващи в програмата, вече са с проевропейски настроения, провеждащи проучване сред британски, шведски и френски такива. Новото, което прибавя той, е, че измерването на степента на ефективност на програма „Еразъм+“ е много трудно, тъй като през годините са ѝ се поставяли различни цели. Важно е да се отбележи, че и двамата провеждат проучванията си в Обединеното кралство, а там нивото на еврокептицизъм е високо, което дава отражение върху резултатите (Mol, 2019). Подобно на тези две проучвания, Llurda (2016 и Goksu, 2020) отново доказва, че програмата няма никакъв съществен принос за изграждането на европейска идентичност, а вместо това се изгражда западна идентичност. Испанските студенти, върнали се от обмена, които са участвали в това проучване, определят себе си повече като хора от Западна Европа, отколкото по-общо като

европейци. Това поставя важния въпрос какво всъщност насищава европейската програма.

Позовавайки се на посочената литература, хипотезата, която ще бъде тествана в този доклад, е следната – програма „Еразъм+“ има съществен принос за развирането на европейска идентичност у студентите, участвали в нея. За целите на това изследване понятието „трансгранична мобилност“ се разглежда като пътуване за определен период от време до друга страна, като въпросното лице се връща в родната си страна след изтичането на този период и тази мобилност се различава от миграцията (Davide Mazzoni, 2017). „Европейска идентичност“ съответно се разбира като чувство за принадлежност към определена категория, която е определена от общи характеристики (Oborune, 2013), като в случая това се отнася до чувство на принадлежност към ЕС.

Всички изследвания, направени с цел да се определи дали програмата „Еразъм+“ има принос към формирането и засилването на европейска идентичност сред тези, които са участвали, стъпват на теория от 1957 г. Според нея всички транснационални практики, независимо към какво са насочени, до голяма степен влияят положително на европейското самоопределение и привързаността към Европа като цяло. Причината за това е, че изискват срещи, които позволяват директен контакт между хора, които са от различни националности. Това засилва чувството за принадлежност към общността. Следователно има основания да се твърди, че транснационалните взаимодействия насищават създаването на европейска идентичност (Deutsch, 1957 в Kuhn, 2012, Sigalas, 2010). В последвалите проучвания се откриват четири основни фактора, които влияят върху това формиране. Това са нивото на образование, владеенето на чужди езици, мобилността из Европа извън програмата и целта, която е преследвана с участието в програма „Еразъм+“. Тези фактори произтичат един от друг. Колкото по-образован е един човек, толкова повече се интересува от различни неща, затова учи чужди езици. Докато се учи един език, има запознаване с културата на определената страна, което пък тласка към мобилност, т.е. посещаване на тази страна, било то за работа, удоволствие или образование (Cojocaru, 2019). Последният фактор отново засяга мобилността, но вече заради участието в програмата, като по условие това участие е свързано с образованието, но в действителност не винаги е така. Целите са различни и тяхното изпълнение или липса на такова до голяма степен определя дали програмата ще има положителен ефект върху европейската идентичност на студента или обратното. Различните автори отдават различно значение на факторите, но винаги ги споменават и използват в своите изследвания. Във всички проучвания наличието на тези предпоставки е пряко свързано с възможността у един човек да има формирана или да се формира европейска идентичност.

В следващата част от доклада ще се обърне повече внимание на всеки от факторите, като бъдат анализирани последователно (с изключение на факторите „Владеене на чужди езици“ и „Мобилност из Европа извън програмата“, които ще бъдат разгледани заедно).

Първият фактор е нивото на образование. Възможността за участие в програма „Еразъм +“ е по време на висшето образование на човек, което автоматично означава, че онези, които са избрали да не записват висше или са се отказали още по време на гимназиалния етап от образоването си, не могат да станат част от програмата. Затова и тя бива „обвинявана“, че е насочена към „победителите“ от европейската интеграция. С други думи, само дистигналите определено ниво на образование могат да се възползват от мобилността, която евентуално да засили проевропейски настроения у тях (Kuhn, 2012).

Веднъж дистигнали момента от образоването си, в който студентите могат да вземат участие в програмата, те имат предпоставка да научат повече за ЕС и за възможностите, които той им предлага. Това предполага, че добиват поне елементарни знания за неговата същност, ако досега не са имали никакви такива (Mol, 2019). Вторият вариант, обаче, е малко вероятен, тъй като Съюзът е дистинктивно навлязъл в ежедневието на гражданиите си. Следователно тук става въпрос повече за личен интерес от страна на студентите, които се появява в резултат от желанието за използване на предоставяните възможности. Осъзнаването на тези възможности води до желание за принадлежност.

От друга страна, по-високата степен на образование дава възможност за намиране и упражняване на някаква професионална дейност, гори и през периода на обучение, която се отнася до т. нар. „служители с бели якички“ – по-конкретно хора, които упражняват не физически труд, а такъв, ориентиран към менеджърски дейности. Студентите, при които този аспект играе роля, са по-склонни да изграждат бързки, комуникурайки с други (Kuhn, 2012). Следователно, ако професията им включва и трансгранични елементи, то те са благоприятствани да имат взаимодействие с „чуждото“, което престава да бъде такова и става част от общото. Казано по друг начин, по-високата степен на образование осигурява възможност за откриване на професия с международен елемент, което спомага за виждане на ползите, които ЕС носи и съответно за формиране на принадлежност към него (Goksu, 2020).

Трите аргумента от фактора „Образование“ ясно доказват, че хората с по-висока степен на образование са много по-склонни да имат изградена европейска идентичност, заради възможностите, които им биват предоставяни. Това е и една от причините много автори да твърдят, че не програма „Еразъм +“ създава идентичност, а точно обратното – самите участници в нея са по-европейски настроени, а тя действа само като камализатор на вече изградена принадлежност към Съюза. Следователно

в програмата не участват хора, които не подкрепят европейската идея. Поради тази причина Kuhn (2012) стига до заключението, че мобилните програми на ЕС биха били по-успешни, ако са насочени към хора с по-ниска степен на образование, като по този начин има вероятност и те да станат носители на европейска идентичност.

Вторият фактор е владеенето на чужди езици. Счита се, че езикът оказва влияние във всеки един аспект на човешкия живот, защото му дава различни възможности и го свързва с други индивидуи (Chomsky, 2000 и Fatih Goksu, 2020). Проведени са различни изследвания, които са насочени към доказване на тезата, че владеенето на повече от един чужд език допринася за желанието за пътуване из Европа и изграждането на европейска идентичност, като тази идея се потвърждава по няколко причини.

Първо, изучаването на индоевропейски езици се смята за една от характеристиките на европейската идентичност. Причината за това е, че когато се учат езици на държави от ЕС, то това означава, че индивидът вече е проявил някакъв интерес към конкретна страна (Gabriela Domilescu, 2019). В процеса на учене на определения език се придобива привързаност към държавата, в която той се говори. По този начин вероятността един ден да се осъществи пътуване до тази страна нараства, а това означава възползване от възможности, които носи ЕС. Както беше описано по-горе, това е предпоставка за създаване и развиране на европейска идентичност. Накратко казано, изучаването на индоевропейски езици тласка към мобилност, а тя към принадлежност към ЕС.

Второ, владеенето на чужди езици е пряко обвързано с фактора образование. Fligstein (2008 и Schäfer, 2020) заявява, че хората с по-висока степен на образование по-често учат или знаят повече от един език, което задейства формирането на европейска идентичност у тях. Това твърдение е потвърдено и от изследване, поискано от Европейската комисия, според което 60%² от запитаните хора, завършили висше образование, смятат, че владеенето на чужди езици осигурява предимство за живот в ЕС, в сравнение със само 47%³ от хора с по-ниска степен на образование (TNS, 2018). Иначе казано, висшето образование е пряко свързано с желанието да се изучават чужди езици, а както беше описано по-горе, то е съставна част от процеса за формиране на европейска идентичност.

Трето, владеенето на чужди езици е пряко свързано и с фактора „Мобилност из Европа извън програмата“. Тази идея е заложена още в първия аргумент от фактор „Владеене на чужди езици“, но тук ще бъде подкрепен и от направените изследвания по темата. Горепосоченото проучване събира информация и по този въпрос. Резултатът, до който се дистига, е, че съществува бързка междудиална компетентност и това да се смята,

² Flash Eurobarometer 466.

³ Flash Eurobarometer 466.

че опитът в чужбина е важен. Т.е. повечето хора, които знаят повече от един чужд език са силно убедени, че излизането от родината е важен опит, за разлика от тези, които знаят само един чужд език (TNS, 2018). По този начин, колкото повече езици знаеш, толкова по-склонен си да пътуваш и да отсядаш на други места.

Аргументите за двата фактора доказват значението им за формирането на европейска идентичност. Тук, обаче, отново се потвърждава тезата, че хората, които са склонни да участват в програма „Еразъм+“, имат предварително формирани общи характеристики и мислене, доказвано от тях. Изследващи тези три фактора, лесно може да се потвърди мнението на авторите, смятащи, че участниците в програмата са много по-проевропейски ориентирани и тя не оказва кой знае какъв ефект. За да се направи финално заключение, обаче, трябва да се разгледа и последният фактор – „Цели, поставяни на програмата“.

Целите, поставяни от студентите, участващи в програма „Еразъм+“, са много различни, но най-общо се разделят на образователни, развлечателни и личностни. Важно е да се отбележи това разделение, защото престоят е възможно да има различно отражение върху категориите. Това пряко засяга въпроса дали мобилността ще допринесе за изграждането и утвърждането на европейска идентичност, или ще има негативно влияние върху младите участници и тяхната принадлежност към ЕС.

Първата категория е образователната. В нея влизат цели като подобряване на езикови компетентности, подобряване на образоването в съответната страна, обучение по специфична материя, което съответната страната може да предостави по най-добрия начин и пр. (Mol, Becoming Europeans: the relationship between student exchanges in higher education, European citizenship and a sense of European identity, 2018). Ако се допусне, че студентите, отиващи в друга страна най-вече с образователни цели, са и най-мотивираните, тъй като виждат възможностите, предлагани от програмата, по чисто прагматичен начин – по-добро обучение, е по-вероятно те да останат с положителни впечатления от преживяването, което да е мотив за формирането на европейска идентичност у тях. Разочароването и съответно обратният процес могат да възникнат, ако образоването не е такова, каквото са очаквали, но това е малко вероятно. Причината да е по-малко вероятно произтича от идеята, че това са хора, които са проучили достатъчно добре всички страни на обучението, което ги интересува. Това са студентите, които се възползват от основната идея на програмата – образователна мобилност, което ги прави и групата, която е най-вероятно да остане доболна. С други думи, образователните цели са тези, които могат да бъдат постигнати в най-голяма степен, което да доведе до удовлетворение от възможностите, които ЕС предлага, а то – до изграждане или утвърждане на европейска идентичност.

Следващата категория е развлечателната. Тя се отнася за онези студенти, които основно виждат програма „Еразъм+“ като средство за пътуване до желани дестинации, разглеждане на забележителности и докосване до местната култура (Jacobone & Moro, 2014). Тази група студенти също е склонна да остане с положителни спомени от взетото участие в програмата, тъй като студентите са учили за определен период в страна, от която те са привлечени и са искали да посетят. В този случай участиято носи удовлетвореност, заради изпълнената „мечта за пътешествие“. Следователно отново се попада в хипотезата, че реализираните възможности, предоставяни от ЕС, тласкат към принадлежност към него. Или казано по друг начин, туризмът като елемент от програмата също може да допринесе за формирането на европейска идентичност.

Последната категория е личностната. Тя е свързана с подобряване на черти от характера на студентите, като придобиване на увереност, развиващие на комуникационни умения, разширяване на кръга от контакти, създаването на приятели и др. Това е категорията, която е най-вероятна да остави преживяването по програмата като нещо негативно в съзнанието на студентите. Тук ще се обърне внимание на онези варианти, които изразяват именно тази възможност, защото е очевидно, че добрият развой на събитията би довел до процес, сходен с този на предишните две групи. Sigalas (2010) посочва, че страната, в която отиват студентите, има голяма роля. В случай, че в нея преобладава европеанизъм, това несъмнено се отразява на новодошлиите. Трудно постижимо е пътуването до страна, която не приветства идеите на ЕС, да провокира у студентите усещане за принадлежност към Съюза. Същият автор изказва и твърдението, базирано на изследване, че много често студентите се оплакват, че местните им колеги не желаят да общуват с тях, а предпочитат своите сънародници. Причината може да е краткият престой, който студентите по програмата имат в чуждата страна, т.е. студентите там не виждат причина да изграждат връзка с тях. Това би окказало особено негативно влияние върху тази група студенти, тъй като основната им причина за участие е именно комуникацията с чужденците (Sigalas, 2010). Sigalas (2010) отклонява и проблема с агантирането към новата среда, което е истинско предизвикателство за онези студенти, участващи в програмата с цел да съберат самочувствие и да станат по-уверени. При много от тях негостоприемната обстановка не просто би изключила идеята за европейска принадлежност, но и често пъти води към засилване на националната такава, което може да се счита за провал на участиято в програмата (Schäfer, 2020). Иначе казано, тази категория е най-склонна да окаже негативно въздействие върху европейската идентичност при студентите, заради фактори, които програмата сама по себе си не може да предвиди и избегне.

Основната цел на доклада, дефинирана в началото, беше отговор на изследователския въпрос: Може ли да се твърди, че програма „Еразъм+“

е допринесла за формиране на европейска идентичност при студентите, участвали в нея? Самият въпрос е провокиран от идеята да се анализира доколко програмата изпълнява своята „скрита“ цел. Отговорът на този въпрос изискващ анализ на същността на програмата, научната литература по темата, както и факторите, определящи за основни за осъществяване на процес по формиране или утвърждаване на европейска идентичност. Тук ще бъдат обобщени резултатите.

Първо, фактор „Образование“ в действителност играе важна роля, защото това е ключова предпоставка за целия процес. При нейното отсъствие процесът е трудно да бъде осъществен или дори невъзможно. Наличието му съответно оказва необходимия тласък. С други думи, по-високата степен на образование е първата характеристика, обща за всички участници.

Второ, факторите „Владение на чужди езици“ и „Мобилност из Европа извън програмата“ отново са предпоставки, благоприятстващи процеса, които не всеки притежава. Това отново доказва, че участниците в програмата са носители на съвкупност от общи характеристики и качествено се различават от онези, които не се възползват от мобилността.

Трето, факторът „Цели, поставяни на програмата“, макар че е насочен вече изцяло към участниците, отново доказва, че тези, които са склонни да изградят или утвърдят своята принадлежност към ЕС, имат общ начин на мислене, който диктува еднакви цели.

Това, което може да се заключи, е, че участниците в програма „Еразъм+“ имат общи характеристики и начин на мислене, което е пряко обвързано с ЕС. Следователно анализът доказва, че участниците в действителност са проевропейски ориентирани или поне са по-благоприятно настроени към Съюза. Макар това да е част от твърдението на авторите, отричащи ползите от мобилността по програмата, хипотезата е правилна, тъй като беше доказано, че самото удовлетворение от участнието в „Еразъм+“ тласка към по-силно чувство на принадлежност към ЕС. От това следва, че отговорът на изследователския въпрос е положителен и европейската програма в действителност допринася за формирането на европейска идентичност.

Използвана литература:

1. Шикова, И. (2018), „Не ми казвай какви са приоритетите на Европейския съюз, а ми покажи каква е финансовата рамка“, 1-7, <http://jeanmonnetexcellence.bg/>
2. Европейска комисия (2020), *Erasmus+*, извлечено от https://ec.europa.eu/programmes/erasmus-plus/about_bg
3. COJOCARU, C. (2019), Erasmus mobilities and European identity- an exploratory incursion. *Journal of Educational Sciences*, 66-78.

4. Davide Mazzoni, C. A. (2017), Cross-border mobility, European identity and participation among European adolescents and young adults1 *European Journal of Developmental Psychology*, 324-339.
5. Eurobarometer, S. (5 August 2019), *Spring 2019 Standard Eurobarometer: Europeans upbeat about the state of the European Union - best results in 5 years*, извлечено от European Commission: https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/IP_19_4969
6. Gabriela Domilescu, C. S. (2019), Strengthening European Identity by promoting multilingualism in education, *Journal of Educational Sciences*, 57-65.
7. Goksu, F. (2020), Intercultural Mobility and European Identity: Impact of the Erasmus Exchange Programme in Terms of Cultural Differences, *CENTRAL EUROPEAN JOURNAL OF COMMUNICATION*, 77-94.
8. Jacobone, V., & Moro, G. (2014), Evaluating the impact of the Erasmus programme: skills and European identity, *Assessment & Evaluation in Higher Education*, 309-328.
9. Kuhn, T. (2012), Why Educational Exchange Programmes Miss Their Mark: Cross-Border Mobility, Education and European Identity, *Journal of Common Market Studies*, 994-1010.
10. Mol, C. V. (2018), Becoming Europeans: the relationship between student exchanges in higher education, European citizenship and a sense of European identity, *The European Journal of Social Science Research*, 449-462.
11. Mol, C. V. (2019), Intra-European student mobility and the different meanings of ‘Europe’, *Acta Sociologica*, 1-17.
12. Oborune, K. (2013), Becoming more European after Erasmus? The Impact of the ERASMUS Programme on Political and Cultural Identity, *Journal of transdisciplinary studies*, 182-202.
13. Schäfer, G. (2020), Construction of European Identity among Intra-EU Mobile Young Academics, *Journal of Identity and Migration Studies*, 40-60.
14. Sigalas, E. (2010), Cross-border mobility and European identity: The effectiveness of intergroup contact during the ERASMUS year abroad, *European Union Politics* , 241-265.
15. TNS (2018), *The European Education Area*. Brussels: European Commission.

СБОРНИК ОТ ДОКЛАДИ

**Европа -
зелена, дигитална, глобална**

Софийски университет „Св. Климент Охридски“
и Фондация „Ханс Зайдел“

София, 2021 г.

ISBN: 978-954-8702-54-6

MINERVA
РЕКЛАМНО-ИЗДАТЕЛСКА КЪЩА
02 / 971 00 09

9 789548 702546